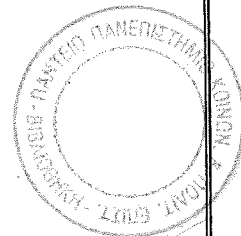
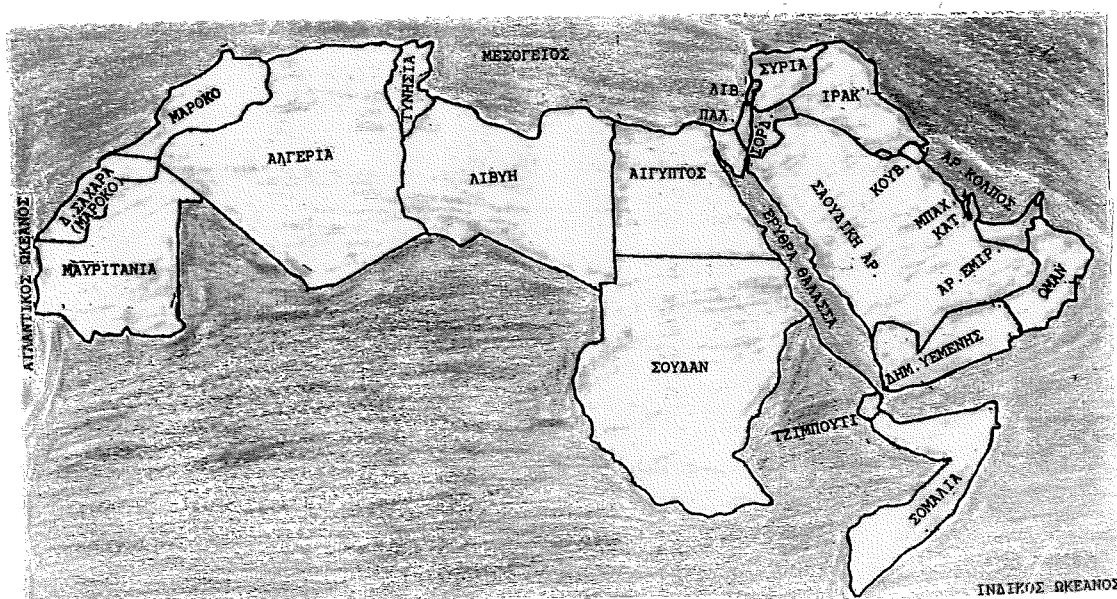

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΤΜΗΜΑ ΑΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΝΑΠΛΗΡ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΣΑΚΕΛΛΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΙΣ ΑΡΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

ΣΑΑΝΤΑΧ ΑΜΠΝΤΕΛ-ΣΑΛΑΜ ΑΝΤΝΑΝ

ΑΘΗΝΑ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1996

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
1. ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ	6
2. ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ.....	17
3. ΓΕΝΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	24
4. ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΟΚΙΑ ΖΩΗΣ	29
5. ΓΑΜΗΛΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΖΥΓΙΟΤΗΤΑ.....	34
<i>Α) Η ΓΑΜΗΛΙΟΤΗΤΑ:.....</i>	<i>35</i>
<i>Α.1. Η γαμηλιότητα κατά το πρώτο γάμο :.....</i>	<i>35</i>
<i>Α.2. Γαμηλιότητα κατά το δεύτερο, τρίτο και τέταρτο γάμο ταυτόχρονα:.....</i>	<i>39</i>
<i>Β) ΔΙΑΖΥΓΙΟΤΗΤΑ:.....</i>	<i>42</i>
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	45
ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ.....	51
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	52
1. ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΑ.....	53
<i>Α) ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΜΕΙΖΟΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ</i>	<i>53</i>
<i>Α.1. Ο παιδικός πληθυσμός.....</i>	<i>54</i>
<i>Α.2. Όριμος ή παραγωγικός πληθυσμός:.....</i>	<i>58</i>
<i>Α.3. Γεροντικός πληθυσμός.....</i>	<i>58</i>
<i>Β) ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ</i>	<i>60</i>
<i>Β.1. Αναλογία εξαρτήσεως:.....</i>	<i>60</i>
<i>Β.2. Αναλογία αντικαταστήσεως.....</i>	<i>61</i>
<i>Β.3. Αναλογία των φύλων</i>	<i>62</i>
Γ- Η ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΤΩΝ ΗΛΙΚΙΩΝ	62
2. Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ	
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΗΚΑ.....	68
<i>Α) Η οικονομική δομή του πληθυσμού:.....</i>	<i>68</i>
<i>Β- Η κοινωνική δομή του πληθυσμού.....</i>	<i>82</i>
<i>Ι) Το εκπαιδευτικό επίπεδο:</i>	<i>82</i>
<i>ΙΙ) Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία:.....</i>	<i>91</i>
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	97

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ.....	101
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	101
1. Η ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	103
ΑΣΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ.....	110
<i>A) Το επίπεδο της αστικοποίησης</i>	<i>110</i>
<i>B) Οι μεγαλουπόλεις των αραβικών χωρών:</i>	<i>115</i>
3. Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ.....	122
<i>A) Υποχρεωτική μετανάστευση, (παράδειγμα. ο Παλαιστινιακός λαός).....</i>	<i>122</i>
Β- ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ.....	130
<i>B.1. Εσωτερική μετανάστευση</i>	<i>130</i>
<i>B.1.1. Εσωτερική μετανάστευση μέσα στην ίδια χώρα.....</i>	<i>131</i>
<i>B.1.2- Εσωτερική μετανάστευση μέσα στην αραβική κοινότητα.....</i>	<i>134</i>
<i>B.2. Εξωτερική μετανάστευση έξω από την αραβική κοινότητα.....</i>	<i>137</i>
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	142
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	146
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	161
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	189

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η διπλωματική αυτή εργασία, έχει τίτλο "Η δημογραφία στις αραβικές χώρες", και χωρίζεται σε τρία κεφάλαια. Τα αντικείμενα που αναλύονται στα κεφάλαια αυτά είναι κατά σειρά τα εξής α) Η δημογραφική ανάλυση. Στο κεφάλαιο αυτό, θα εξετάσουμε τη γονιμότητα, τη γεννητικότητα, τη θνησιμότητα, την προσδοκία ζωής, τη γαμηλιότητα και τη διαζυγιότητα. β) Η δομή του πληθυσμού. Εδώ εξετάζονται η δομή του πληθυσμού κατά φύλο και ηλικία, και η δομή του πληθυσμού κατά οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά. γ) Η γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού, όπου και εξετάζονται η πυκνότητα του πληθυσμού, ο αστικός και αγροτικός πληθυσμός και τέλος, η υποχρεωτική και προαιρετική μετανάστευση.

Η βιβλιογραφία και τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται στην εργασία αυτή, καλύπτουν τα έτη 1990-95. Η αραβική χώρα με τη συνεργασία της οποίας έγινε η συλλογή βιβλιογραφιών και στοιχείων είναι η Ιορδανία, η χώρα της οποίας έχω την υπηκοότητα (κατάγομαι από την Παλαιστίνη). Για το θέμα αυτό, κατάφερα να αποκτήσω πολλά και πολύτιμα στοιχεία καθώς και βιβλιογραφία, κυρίως μέσω της βιβλιοθήκης του Ιορδανικού Πανεπιστημίου, και της βιβλιοθήκης και του βιβλιοπωλείου του Χαμείτ Τσουμάν (το μεγαλύτερο ιδιωτικό βιβλιοπωλείο και βιβλιοθήκη που υπάρχει στην Ιορδανία, και διαθέτει σχεδόν όλη την πρόσφατη βιβλιογραφία που κυκλοφορεί στις αραβικές χώρες και τις σημαντικές πρόσφατες ξένες βιβλιογραφίες).

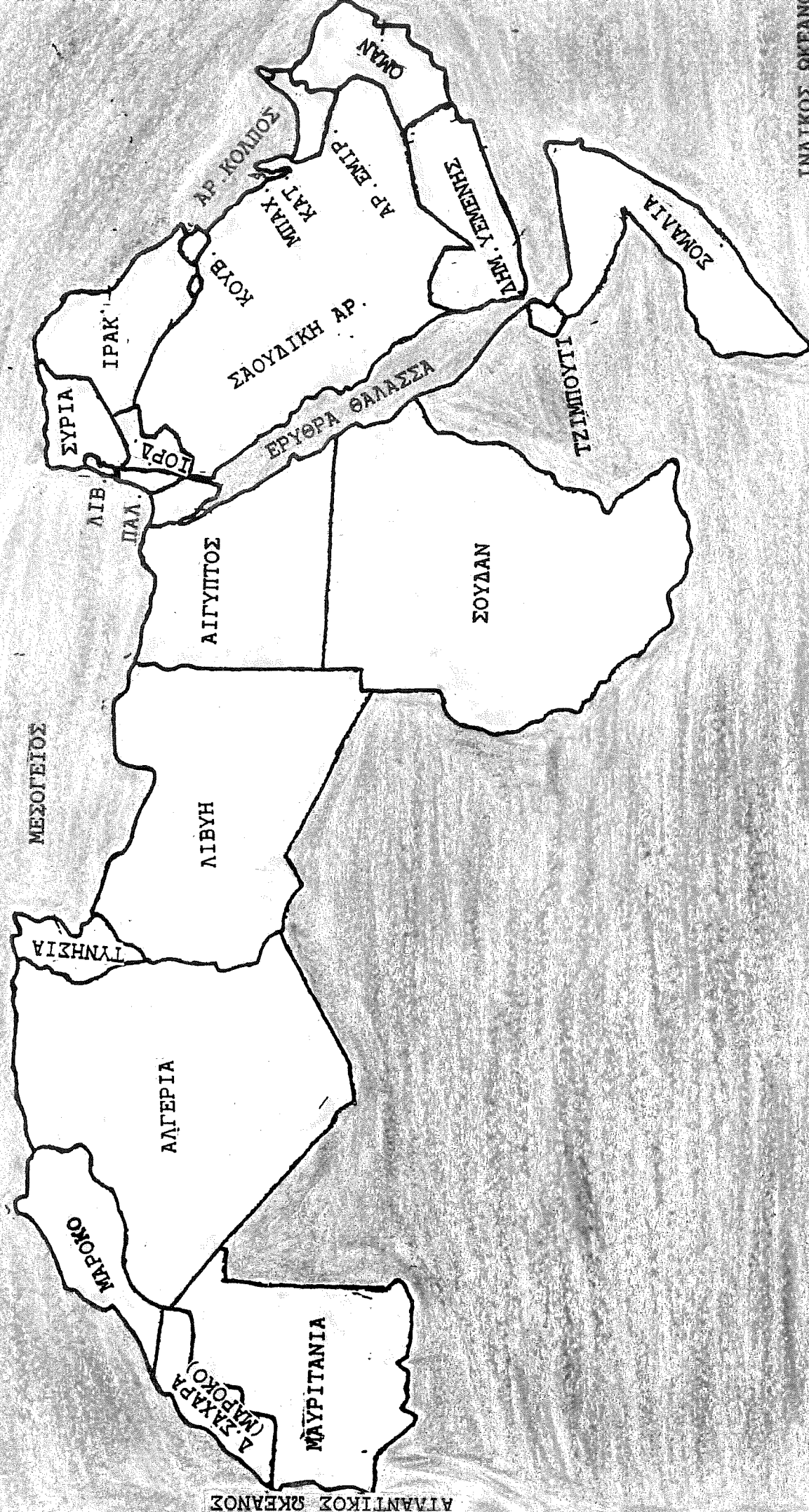
Η εκπόνηση αυτής της εργασίας, με βοήθησε αρκετά να αποκτήσω πολύτιμες γνώσεις για τις αραβικές χώρες σε πολλούς τομείς, όπως στον δημογραφικό, κοινωνικό και οικονομικό τομέα, και ελπίζω ότι θα είναι χρήσιμα βοηθήματα τόσο στην κοινωνική όσο και στη μελλοντική επαγγελματική μου ζωή. Έτσι, θεωρώ υποχρέωση μου να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Σακέλλη Ιωάννη, για τη

συγκατάθεσή του να αναλάβω αυτό το θέμα, καθώς και για την πολύτιμη βοήθεια και συνεργασία του κατά την εκπόνηση της διπλωματικής αυτής εργασίας. Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους τους καθηγητές μου στο Μεταπτυχιακό Τμήμα Αστικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου, για το υψηλό επίπεδο μόρφωσης που μου παρέσχαν κατά την διάρκεια των σπουδών μου στα τμήμα αυτό.

Τέλος, ιδιαίτερα υποχρεωμένος είμαι στον συνάδελφο και καλό μου φίλο, Νίκο Κουμπιά και στην φιλόλογο γυναίκα του, κυρία Βάσω Κουμπιά, οι οποίοι διέθεσαν με απλοχεριά χρόνο για την ανάγνωση και επιμέλεια του κειμένου μου.

*Σαάνταχ Αμπντέλ-Σαλάμ Αντνάν
Αθήνα. Οκτώβριος 1995*

ΧΑΡΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

ΑΤΛΑΝΤΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

- * Εισαγωγή
- 1. Μέγεθος του πληθυσμού και εξέλιξή του
- 2. Γονιμότητα
- 3. Γεννητικότητα
- 4. Θνησιμότητα και προσδοκία ζωής
- 5. Γαμηλιότητα και διαζυγιότητα
- * Συμπεράσματα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αραβική κοινότητα εκτείνεται από τον Ατλαντικό Ωκεανό (Δυτικά), μέχρι το Αραβικό Κόλπο (Ανατολικά), και έχει έκταση που ανέρχεται σε 14.000.000 χμ², αποτελώντας την δεύτερη παγκόσμια δύναμη από γεωγραφική άποψη, μετά την Ρωσική Ομοσπονδία (17.000.000 χμ²). Στην περιοχή αυτή, κατοικούν 250.000.000 περίπου άνθρωποι (1992), πληθυσμός που αυξάνεται ετησίως, κατά 8.000.000 περίπου, με μέση ετήσια φυσική αύξηση γύρω στο 3%, που σημαίνει ότι θα διπλασιαστεί σε 23 χρόνια. Έτσι, ο πληθυσμός της, προβλέπεται να φτάσει σε 452.000.000 το 2020, οπότε θα αποτελεί την τρίτη παγκόσμια δημογραφική δύναμη, μετά από την Κίνα και την Ινδία.

Η αραβική κοινότητα χωρίζεται σε 21 ανεξάρτητες πολιτικές μονάδες (χώρες), από τις οποίες οι 12 βρίσκονται στην Ασιατική Ήπειρο και οι 9 στην Αφρική. Ο πληθυσμός σ' αυτές τις χώρες αποτελεί ένα ενιαίο έθνος, με κοινά χαρακτηριστικά, όπως είναι η γλώσσα, τα έθιμα, η θρησκεία, ιστορία, ο πολιτισμός, η κουλτούρα,... κλπ. Όλες οι αραβικές χώρες χαρακτηρίζονται ως λιγότερες αναπτυγμένες, με ποικίλο κατά κεφαλήν εισόδημα.

Οι αραβικές χώρες συγκαταλέγονται, αντίθετα, στις χώρες με τους υψηλότερους δείκτες γονιμότητας και ποσοστό γεννητικότητας στον κόσμο, αφού το ποσοστό της ολικής γονιμότητας και το αδρό ποσοστό γεννητικότητας, φτάνει κατά μέσον όρο στο 6 και στο 40 τοις χιλίοις, αντίστοιχα, (το 1992). Οι υψηλοί δείκτες γονιμότητας και γεννητικότητας, οφείλονται σε πολλούς παράγοντες, όπως θα δούμε παρακάτω αναλυτικά.

Τα τελευταία χρόνια, σε όλες τις αραβικές χώρες, τα ποσοστά θνησιμότητας και βρεφικής θνησιμότητας σημείωσαν πτώση, ενώ η προσδοκία ζωής κατά τη γέννηση σημείωσε ανοδική πορεία, φτάνοντας κατά μέσον όρο στο 9 τοις χιλίοις, στο 57 τοις χιλίοις και στα 62 Α/65 Γ χρόνια, αντίστοιχα, κατά το 1992. Το 2000, προβλέπεται να

διαμορφωθούν στο 6 τοις χιλίοις, 40 τοις χιλίοις, και 67 Α / 70 Γ χρόνια, αντίστοιχα.

Ταυτόχρονα, το ποσοστό γαμηλιότητας είναι ιδιαίτερο υψηλό, ενώ αντίθετα, το ποσοστό διαζυγιότητας πολύ χαμηλό, αφού κατά μέσον όρο, το 1990 ανέρχονται στα 10,2 και 0,50 τοις χιλίοις του πληθυσμού αντίστοιχα. Η υψηλή γαμηλιότητα και χαμηλή διαζυγιότητα, οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, κυριότεροι από τους οποίους είναι τα έθιμα και η θρησκεία, που θα τους παρουσιάσουμε αναλυτικά σ' αυτό το κεφάλαιο.

1. ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ

Αν θεωρήσουμε όλες τις αραβικές χώρες σαν μία ενιαία περιφέρεια, τότε, ο συνολικός πληθυσμός της περιφέρειας αυτής το 1992, ανερχόταν σε 250 εκατομμύρια, δηλαδή κατά προσέγγιση στο 4,6% του παγκοσμίου πληθυσμού. Το 70% του πληθυσμού των αραβικών χωρών κατοικεί στην Αφρικανική ήπειρο, ενώ το 30% κατοικεί στην Ασία.

Ο πληθυσμός των αραβικών χωρών αυξάνεται ετησίως κατά 8 εκατομμύρια άτομα περίπου, με μέση ετήσια φυσική αύξηση¹ γύρω στο 3%. Το ποσοστό αυτό χαρακτηρίζεται ως ένα από τα υψηλότερα σε όλο τον κόσμο και σημαίνει ότι ο πληθυσμός στις χώρες αυτές θα διπλασιαστεί σε 23 χρόνια, όπως βλέπουμε στον πίνακα 1.1.

¹ Μέση ετήσια φυσική αύξηση του πληθυσμού, δίδεται από τον τύπο:

$$P_{t+n}/P_t = (1+r)^n$$

P_t : είναι ο πληθυσμός στην αρχική χρονολογία.

P_{t+n} : είναι ο πληθυσμός κατά μία επόμενη χρονολογία.

r : είναι ο μέσος ετήσιος συντελεστής μεταβολής.

Πίνακας 1.1

Μέση ετήσια φυσική αύξηση του πληθυσμού % και τα έτη διπλασιασμού του πληθυσμού	
Ετήσια φυσική αύξηση %	Έτη διπλασιασμού
0,0	3.465
0,5	151
1,0	70
1,5	47
2,0	34
2,5	27
3,0	23
3,5	20
4,0	17

Πηγή: Γ. Σιάμπου, "Δημογραφία". Εκδόσεις Σμπίλιας, Αθήνα 1986, σελίδα 394.

Έτσι, ο πληθυσμός στις αραβικές χώρες, προβλέπεται ότι το 2010, θα φτάσει τα 380 εκατομμύρια, ξεπερνώντας τον πληθυσμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που το ίδιο έτος προβλέπεται ότι δεν θα υπερβαίνει τα 353 εκατομμύρια, όπως βλέπουμε στον πίνακα 1.2.

Πίνακας 1. 2

Εξέλιξη του πληθυσμού στον αραβικό κόσμο και σε παγκόσμιο επίπεδο

Περιοχές Κοινότητες Ήπειροι	Πληθυσμός το 1992 σε εκατ. κατοίκους	Αναλογία του παγκοσμίου πληθ.. %	Μέση ετήσια αύξηση του πληθ.%	Έτη διπλ/σμού του πληθ.	Προβλεπόμεν. πληθυσμός το 2010 σε εκατ.	Προβλεπόμεν. πληθυσμός το 2025 σε εκατ.
1. Αραβικές χώρες	250	4,6	3,0	23	380	490
2. Ευρ. Ένωση (12)	348	6,3	0,2	391	353	358
3. Ασία	3. 230	59,0	1,7	41	4.190	4.912
4. Αφρική	682	12,4	2,9	24	1.200	1.610
5. Ευρώπη	512	9,3	0,2	391	528	541
6. Βόρεια Αμερική	283	5,2	0,7	118	317	335
7. Νότια Αμερική	460	8,4	1,8	38	635	760
8. Ε.Σ.Σ.Δ.(τέως)	285	5,2	0,6	118	327	354
9. Ωκεανία	28	0,5	1,0	71	33	38
10. Αναπτυγμένες χώρες	1.225	22,4	0,4	173	1.315	1.350
11. Λιγότερο αναπτυγμ. χώρες	4.255	77,6	1,8	38	5.940	7.200
Κόσμος	5.480	100,0	1,6	43	7.255	8.550

Πηγή: Population Reference Bureau, World Population Data Sheet, 1993/United Nations Development Programme, Human Development Report, 1993/ Αραβικός Σύνδεσμος, Κοινή Στατιστική Υπηρεσία, 1994/ Eurostat, Δημογραφικές Στατιστικές, 1994/ Dorling Kindersley, World Reference Atlas, 1995.

Πίνακας 1.3

Δημογραφικά στοιχεία των αραβικών χωρών, κατά το 1992

Οι αραβικές χώρες κατά σειρά μεγέθους του πληθυσμού σειρά μεγέθ.		Έκταση σε 000 Χμ ²	Πληθυσμός σε εκατ. κατοίκους	Αναλογία του συνολικού αραβικού πληθυσμού %	Ετήσια φυσική αύξηση πληθ. %	Τα έτη διπλασιασ μού του πληθ.	Προβαλλό- μενος πληθυσμό το 2020 σε εκατ.
1.	Αίγυπτος	1.001	55,7	22,5	2,4	29	90,3
2.	Μαρόκο	447	27,4	11,1	2,5	28	55,7
3.	Σουδάν	2.506	27,2	11,0	2,9	24	51,8
4.	Αλγερία	2.382	26,5	10,7	3,0	23	55,1
5.	Ιράκ	438	20,5	8,3	3,6	19	38,2
6.	Σαουδική Αρ.	2.150	16,8	6,8	3,5	20	30,1
7.	Συρία	185	13,4	5,4	3,3	21	29,2
8.	Δημ. Υεμένης	528	13,1	5,3	3,4	20	21,0
9.	Τυνησία	164	8,6	3,5	2,3	31	12,1
10.	Σομαλία	638	8,5	3,4	2,7	26	12,5
11.	Παλαιστίνη	27 *	6,5 *	2,6	3,6	19	11,6
12.	Λιβύη	1.760	5,3	2,1	3,5	20	10,7
13.	Ιορδανία	98	4,5	1,8	3,6	19	10,2
14.	Λίβανος	10	3,4	1,4	2,2	32	5,3
15.	Μαυριτανία	1.031	2,6	1,0	2,9	24	5,5
16.	Κουβέιτ	18	2,1	0,9	3,2	22	4,7
17.	Ην.Α.Εμιράτα	84	1,9	0,8	2,5	27	3,0
18.	Ομάν	212	1,6	0,7	3,5	20	3,3
19.	Μπαχρέϊν	0,7	0,6	0,3	2,5	27	0,8
20.	Τζιμπουτί	23	0,5	0,2	2,6	26	0,7
21.	Κατάρ	11	0,5	0,2	2,5	27	0,7
	Σύνολο	14. 000	250	100	3.0	23	453

Πηγή: Population Reference Bureau, World Population Data Sheet, 1993/ Αραβικός Σύνδεσμος, Κοινή Στατιστική Υπηρεσία, 1994.

*Παρατήρηση: Αυτή είναι η συνολική έκταση της Παλαιστίνης πριν την πρώτη Ισραηλινή εισβολή, το 1948 και ο Παλαιστινιακός λαός που υπάρχουν ανά τον κόσμο. Πρέπει να διευκρινίσουμε όμως ότι στην εργασία αυτή, θα εξετάσουμε όσον αφορά την Παλαιστίνη, μόνο τη Δυτική Όχθη κι τη Λωρίδα της Γάζας, δηλαδή το Αυτόνομο

Κράτος της Παλαιστίνης, που έχει έκταση και πληθυσμό, που ανέρχεται στα 6,3 χμ² και στα 2.200.000 κατοίκους, αντίστοιχα.

Στον πίνακα 1.3, παρατίθενται διάφορα δημογραφικά στοιχεία για τις αραβικές χώρες. Παρατηρούμε τα εξής:

- 1 - Η αραβική κοινότητα έχει έκταση γύρω στα 14.000.000 χμ² και αποτελεί τη δεύτερη παγκόσμια γεωγραφική δύναμη μετά την Ρωσική Ομοσπονδία που έχει έκταση 17.000.000 χμ². Η τεράστια γεωγραφική έκταση, που ανέρχεται στο 10,5% της συνολικής επιφάνειας της γήινης χέρσου (133.000.000 χμ²), σε συνδυασμό με τους ιδιαίτερα πλούσιους φυσικούς πόρους που είναι συγκεντρωμένοι εκεί, συντελεί στο να χαρακτηρίζεται η περιοχή αυτή μία από τις σημαντικότερες στον κόσμο.
- 2 - Ο πληθυσμός στις αραβικές χώρες ανέρχεται κατά το 1992, σε 250 εκατομμύρια, που αναλογεί στο 4,6% του παγκόσμιου πληθυσμού (5.480 εκατομμύρια, το ίδιο έτος). Και προβλέπεται να φτάσει τα 453 εκατομμύρια, το 2020, οπότε θα αναλογεί στο 5,8% του παγκόσμιου πληθυσμού, κατατάσσοντας τον αραβικό κόσμο συνολικά στην τρίτη θέση από δημογραφική άποψη σε παγκόσμιο επίπεδο μετά την Κίνα και την Ινδία. Στον παράρτημα 1, παρουσιάζεται οι απογραφές του πληθυσμού που έγιναν στις αραβικές χώρες από την αρχή του εικοστού αιώνα μέχρι το 1993.
- 3 - Η μέση ετήσια φυσική αύξηση του πληθυσμού, το 1992, ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 3%, που σημαίνει ότι χρειάζονται 23 χρόνια, ώστε ο πληθυσμός αυτός να διπλασιαστεί. Πρέπει να τονίσουμε ότι η φυσική αύξηση του αραβικού πληθυσμού ήταν πολύ χαμηλή μέχρι τα μέσα του εικοστού αιώνα, λόγω της αυξημένης θνησιμότητας που επικρατούσε εκείνη την εποχή, ενώ από τα μέσα του εικοστού αιώνα μέχρι σήμερα, η μέση ετήσια φυσική αύξηση του πληθυσμού σημείωσε αλματώδη άνοδο, λόγω συνεχούς πτώσης στο ποσοστό

θνησιμότητας, χωρίς αντίστοιχη μείωση στο ποσοστό γεννητικότητας.

Έτσι, σύμφωνα με τη μέση ετήσια φυσική αύξηση, μπορούμε να ταξινομήσουμε τις αραβικές χώρες σε πέντε ομάδες, ανάλογα με τους ρυθμούς φυσικής αύξησης που σημειώνονται και με τη δημογραφική πολιτική που εφαρμόζουν οι χώρες αυτές:

1 - Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει 6 χώρες (Σαουδική Αρ., Κουβέιτ, Ομάν, Κατάρ, Ην. Α. Εμιράτα και Μπαχρέιν). Σε όλες αυτές τις χώρες, οι φυσικοί πόροι είναι ιδιαίτερα άφθονοι σε σχέση με το μέγεθος του τοπικού πληθυσμού και για τον λόγο αυτό προσελκύουν πάρα πολλούς μετανάστες, λόγω έλλειψης εργατικού δυναμικού. Έτσι, η μέση ετήσια φυσική αύξηση δεν είναι αντιπροσωπευτική της φυσικής αύξησης του τοπικού πληθυσμού σ' αυτές τις χώρες, εφόσον ξεπερνάει τα 4,4%, δηλαδή, ο τοπικός πληθυσμός διπλασιάζεται κάθε 16 χρόνια. Το γεγονός αυτό αποτελεί ρεκόρ, όχι μόνο για τα αραβικά δεδομένα, αλλά και για τα παγκόσμια, και οφείλεται κυρίως στην κοινή δημογραφική πολιτική που εφαρμόζουν αυτές οι χώρες, ώστε ο τοπικός πληθυσμός τους, που ανέρχεται κατά μέσον όρο στο 65% του συνόλου, να αυξηθεί (πίνακας 1.4).

Εφαρμόζουν δηλαδή, διάφορα μέτρα για να αυξήσουν τον τοπικό πληθυσμό, όπως: α) απαγορεύουν την εφαρμογή του οικογενειακού προγραμματισμού, υποτίθεται για θρησκευτικούς λόγους, β) παρέχουν κοινωνική πρόνοια υψηλής ποιότητας στον τοπικό πληθυσμό, και γ) ενθαρρύνουν το γάμο σε πολύ μικρή ηλικία, ώστε να αυξάνεται το ποσοστό γονιμότητας των ντόπιων κατοίκων τους, μέσω: 1) παροχής δωρεάν χρηματικής υποστήριξης από το κράτος για τους άνδρες που θέλουν να παντρευτούν σε μικρή ηλικία, η οποία καλύπτει το 70% περίπου από τα απαραίτητα για το γάμο, που σε όλες τις αραβικές χώρες

προσφέρονται μόνο από τον άνδρα (κατοικία, κοσμήματα, έξοδα τελετών, ακόμα και ο ρουχισμό της νύμφης), ενώ η γυναίκα δεν προσφέρει τίποτα, σύμφωνα με τα αραβικά έθιμα, όπως θα δούμε παρακάτω όταν θα μιλήσουμε για τη γαμηλιότητα. ΙΙ) παροχής από το κράτος δωρεάν κατοικίας στους νιόπαντρους άνδρες. Ταυτόχρονα εφαρμόζονται και διάφορα άλλα μέτρα, με στόχο την αύξηση της γονιμότητας και της γεννητικότητας των ντόπιων κατοίκων, για την ταχεία αύξηση του τοπικού πληθυσμού στο άμεσο μέλλον.

Πίνακας 1.4

Χαρακτηριστικά του τοπικού πληθυσμού στις χώρες του
Αραβικού Κόλπου, το 1987

Χώρα		Τοπικός πληθ. ως ποσοστό του συνόλου	Ετήσια φυσική αύξηση τοπικού πληθ.%	Έτη διπλασιασμού του τοπικού πληθ.	Γενικός δείκτης γονιμότητας
1.	Σαουδική Αρ.	78	4,2	16,5	7,7
2.	Κουβέιτ	49	4,5	15,0	8,1
3.	Ην.Α.Εμιράτα	47	5,1	13,6	9,0
4.	Ομάν	91	4,3	16,5	8,1
5.	Μπαχρέιν	70	3,6	19,0	6,9
6.	Κατάρ	55	4,5	15,0	8,0
	Σύνολο	65	4,4	16,0	8,0

Πηγή: *Σύνδεσμος Χωρών Αραβικού Κόλπου, 1987.*

2 - Η δεύτερη ομάδα, αποτελείται από 5 χώρες (Μαυριτανία, Σουδάν, Σομαλία, Τζιμπουτί και Υεμένη). Σ' αυτές τις χώρες, αντίθετα, οι φυσικοί πόροι είναι ανεπαρκείς για το μέγεθος του πληθυσμού, ενώ η ετήσια φυσική αύξηση είναι σχετικά χαμηλή, γεγονός που οφείλεται στο ότι σε όλες αυτές τις χώρες, το αδρό ποσοστό θνησιμότητας και το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας είναι πολύ μεγάλα και ανέρχονται κατά μέσον όρο στο 17 και 115 τοις χιλίοις

αντίστοιχα, παρά το ότι το αδρό ποσοστό γεννητικότητας είναι υψηλό, και ανέρχεται στο 48 τοις χιλίοις, κατά το 1992. Σε όλες αυτές τις χώρες, δεν ασκείται καμιά συγκεκριμένη δημογραφική πολιτική, αφού το μοναδικό ενδιαφέρον τους είναι πώς θα καταφέρουν να πραγματοποιήσουν ταχύρυθμη οικονομική ανάπτυξη, ώστε να μειώσουν τα μεγάλα ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών τους.

3 - Η τρίτη ομάδα αποτελείται από 4 χώρες (Λίβανος, Αίγυπτος, Μαρόκο και Τυνησία). Αυτές οι χώρες, έχουν χαμηλό ρυθμό μέσης ετήσιας φυσικής αύξησης του πληθυσμού, σε σύγκριση με τους αραβικούς μέσους όρους, γεγονός που οφείλεται σε ποικίλους παράγοντες. Στο Λίβανο, ο χαμηλός ρυθμός φυσικής αύξησης, είναι αποτέλεσμα κυρίως του εμφυλίου πολέμου που μαινόταν σ' αυτή τη χώρα για περισσότερα από 16 χρόνια (1973-89), με αποτέλεσμα τη μαζική μετανάστευση των κατοίκων έξω από την πατρίδα τους, με ιδιαίτερα σοβαρές δημογραφικές επιπτώσεις. Στις υπόλοιπες χώρες (Αίγυπτος, Μαρόκο και Τυνησία), ο χαμηλός ρυθμός φυσικής αύξησης του πληθυσμού, οφείλεται κατά κύριο λόγο στο ότι αυτές οι χώρες, έχουν εφαρμόσει εδώ και 20 χρόνια (μετά το 1975), κρατικά προγράμματα οικογενειακού προγραμματισμού, με στόχο την μείωση του αδρού ποσοστού γεννητικότητας των κατοίκων.

4 - Η Τέταρτη ομάδα αποτελείται από 2 χώρες (Παλαιστίνη κι Ιράκ). Αυτές οι χώρες, αν και έχουν μέση ετήσια φυσική αύξηση του πληθυσμού 3,6%, θεωρούν αυτό το ποσοστό πολύ χαμηλό και επιδιώκουν την αύξηση του στο άμεσο μέλλον. Η επιδίωξη αυτή, οφείλεται σε διαφορετικούς κατά περίπτωση λόγους. Για την Παλαιστίνη, ο κυριότερος λόγος είναι ότι θεωρούν την ταχεία αύξηση του πληθυσμού ως όπλο που θα την βοηθήσει στον αγώνα για την απελευθέρωση του Παλαιστινιακού εδάφους από την Ισραηλινή κατοχή, επίσημα διακηρυγμένου στόχου της Οργάνωσης

για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης.² Για το Ιράκ, από την άλλη πλευρά, η αύξηση του πληθυσμού θεωρείται αναγκαία, λόγω των δημογραφικών αναταραχών σ' αυτή την χώρα, εξαιτίας του πολέμου με το Ιράν (1980-88), και του πολέμου στον Περσικό Κόλπο (1991), που είχαν σαν συνέπεια να σκοτωθούν πάνω από μισό εκατομμύριο άνδρες. Γί'να επιτύχει τον στόχο της αύξησης του πληθυσμού, η Ιρακινή κυβέρνηση εφαρμόζει διάφορα μέτρα, όπως π.χ. ενθαρρύνει τους άνδρες να παντρευτούν περισσότερες από μια γυναίκες ταυτόχρονα και κυρίως τις χήρες που έχουν χάσει τους άνδρες τους στον πόλεμο, χορηγώντας οικονομική υποστήριξη και παίρνοντας πολλά άλλα μέτρα με στόχο την αύξηση της γονιμότητας του πληθυσμού.

- 5- Η πέμπτη ομάδα περιλαμβάνει 4 χώρες (Αλγερία, Συρία, Ιορδανία, και Λιβύη). Όλες αυτές οι χώρες, θεωρούν ότι η μέση ετήσια φυσική αύξηση του πληθυσμού τους, είναι πολύ ικανοποιητική και δεν επιχειρούν καμιά παρέμβαση, που να έχει στόχο την αύξηση ή την μείωση του πληθυσμού στο μέλλον.

Τέλος, θα πρέπει επίσης, να τονίσουμε ότι η μέση ετήσια φυσική αύξηση του αραβικού πληθυσμού, που φτάνει στο 3%, είναι ιδιαίτερα υψηλή και προβλέπεται να επιβαρύνει τις αραβικές χώρες, τόσο οικονομικά όσο και κοινωνικά. Εντονότερο πρόβλημα, προβλέπεται να αντιμετωπίσουν οι χώρες με μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα. Οι χώρες αυτές, αποτελούν και την πλειοψηφία στον αραβικό κόσμο, με μοναδικές εξαιρέσεις τις πετρελαιοπαραγωγές χώρες, που όμως, δεν φιλοξενούν περισσότερο από το 12% του συνολικού αραβικού πληθυσμού (πίνακας 1.5).

Οι αραβικές χώρες με μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, πρέπει, λοιπόν, για να διατηρήσουν το βιοτικό τους επίπεδο, να

² Αυτός ήταν στόχος της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης τουλάχιστον, μέχρι την υπογραφή της συμφωνίας ειρήνης με το Ισραήλ το 1994

αυξάνουν την παραγωγή τους σε ποσοστό 3% ετησίως περίπου. Το ποσοστό αυτό, όμως, είναι αρκετά υψηλό και δύσκολα πραγματοποιείται μεσοπρόθεσμα ή ακόμα και μακροπρόθεσμα, ιδιαίτερα στον πρωτογενή τομέα, ο οποίος είναι υπεύθυνος για την προμήθεια των βασικών ειδών διατροφής σ' αυτές τις χώρες.

Πίνακας 1.5
Οικονομικοί δείκτες στις αραβικές χώρες, κατά το 1990

Οι αραβικές χώρες κατά σειρά μεγέθους κατά κεφαλήν		Κατά κεφαλήν εισόδημα σε δολάρια ΗΠΑ	Θέση στην παγκόσμια κλίμακα(173 χώρες)	Δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης (η μονάδα είναι το άριστο)	Θέση στην παγκόσμια κλίμακα εισοδήματος (173 χώρες)
I- Χώρες με υψηλό κατά κεφαλή εισόδημα		11. 210	-	0, 725	-
1.	Ηνωμ.Εμιράτα	19.870	12	0,728	67
2.	Κουβέιτ	18.430	15	0,815	52
3.	Κατάρ	15.850	22	0,802	55
4.	Σαουδική Αρ.	7.070	31	0,688	84
5.	Μπαχρέιν	6.830	32	0,790	58
6.	Ομάν	5.650	36	0,598	94
7.	Λιβύη	4. 890	42	0, 658	87
II- Οι χώρες με μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα		1.120	-	0,392	-
8.	Παλαιστίνη(1987)*	2.560	-	-	-
9	Αλγερία	2.330	65	0,528	107
10.	Ιράκ	1.890	73	0,589	96
11	Λίβανος	1.480	87	0,565	102
12	Τυνησία	1.450	88	0,600	93
13	Ιορδανία	1.340	91	0,582	99
14	Συρία	1.000	105	0,694	81
15	Μαρόκο	970	106	0,433	119
16	Αίγυπτος	610	120	0,389	124
17	Δημ. Υεμένης	540	124	0,233	143
18	Τζιμπουτί	530	125	0,104	163
19	Μαυριτανία	500	128	0,140	161
20	Σουδάν	400	138	0,152	158
21	Σομαλία	120	171	0,087	166
Σύνολο		4.488	45	0,508	109

Πηγή: United Nations Development Programme, Human Development Report 1993.

* Εκτίμηση του Αραβικού Συνδέσμου, Κοινή Στατιστική Υπηρεσία, 1987.

2. ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ

Η γονιμότητα δηλώνει την αναπαραγωγική δραστηριότητα του γυναικείου πληθυσμού ηλικίας 15-49 ετών (αναπαραγωγική περίοδος). Το ποσοστό της ολικής γονιμότητας³ στις αραβικές χώρες, είναι το υψηλότερο σε ολόκληρο τον κόσμο, αφού κατά το 1992, ο μέσος αριθμός παιδιών ανερχόταν κατά μέσο όρο σε 6 παιδιά ανά γυναίκα (πίνακας 2.1). Σε παγκόσμιο επίπεδο, αντίθετα, ανέρχεται κατά προσέγγιση σε 3 παιδιά ανά γυναίκα, στις αναπτυγμένες χώρες δεν υπερβαίνει γενικά τα 2 παιδιά ανά γυναίκα, ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση συγκεκριμένα ανέρχεται σε 1,6 παιδιά, κατά το ίδιο έτος⁴.

Το υψηλό ποσοστό γονιμότητας στον αραβικό κόσμο, οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, από τους οποίους κυριότεροι είναι:

- A) Η βελτίωση της δημόσιας υγείας, τα τελευταία χρόνια, σε όλες τις αραβικές χώρες.
- B) Η τεκνοποίηση των γυναικών σε όλες σχεδόν τις αραβικές χώρες, αρχίζει σε μικρές ηλικίες, γεγονός που οφείλεται κυρίως στο ότι παντρεύονται σε πολύ νεαρή ηλικία. Η μέση ηλικία των γυναικών κατά τον πρώτο γάμο έφτανε στις αραβικές χώρες το 1990 στα 19,1 έτη, ενώ στις αναπτυγμένες χώρες και συγκεκριμένα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έφτανε στα 25,4 έτη, κατά την ίδια χρονιά. Ειδική έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1990⁵ κατά την ίδια χρονιά, πάνω σ' αυτό το θέμα, έδειξε ότι 70% περίπου των γυναικών στις αραβικές χώρες παντρεύονται σε ηλικία μεταξύ 15 - 23 ετών,

³ Το ποσοστό της ολικής γονιμότητας, μας δίνει για κάθε έτος, το μέσο αριθμό τέκνων ανά γυναίκα, βάσει των γεννήσεων.

⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. " Η δημογραφική κατάσταση στην Ευρωπαϊκή Ένωση", Έκθεση 1994, Λουξεμβούργο 1995., σελ. 10 και σελ. 57

⁵ Αμπντάλα Ιμπραχίμ. " Η γονιμότητα στον αραβικό κόσμο". Ινστιτούτο Δημογραφικών Μελετών. Δαρσκός 1993.

με αποτέλεσμα την αυξημένη διάρκεια της γόνιμης ηλικίας, ενώ το 25% του συνόλου των γυναικών, έχουν ήδη τεκνοποιήσει πριν φτάσουν στο 18ο έτος της ηλικίας τους.

Πίνακας 2.1
Δημογραφικοί δείκτες στις αραβικές χώρες, κατά το 1992

1.	Αραβικές χώρες	Γενικός δείκτης γονιμότη. παιδιά/ γυναίκα	Αδρό ποσοστό γεννητ. επί τοις χιλίοις	Αδρό ποσοστό θνησιμ. επί τοις χιλίοις	Ποσοστό βρεφικής θνησιμ. επί τοις χιλίοις	Προσδοκία ζωής κατά την γέννηση σε έτη Α/Γ	Πληθ. ανά γιατρό (1990)
2.	Αίγυπτος	4,6	36,0	9,5	58	60/63	1.320
3.	Μαρόκο	4,7	33,0	8,6	57	62/65	4.840
4.	Σουδάν	6,5	44,2	14,8	99	51/53	10.100
5.	Αλγερία	5,6	37,4	6,9	55	66/68	2.330
6.	Ιράκ	6,4	43,0	7,1	59	65/67	1.740
7.	Σαουδική Αρ.	7,2	44,5	5,6	28	68/71	700
8.	Συρία	6,7	45,4	6,7	36	65/69	1.160
9.	Δημ. Υεμένης	7,3	50,5	15,9	106	52/53	6.010
10.	Τυνησία	4,1	30,0	7,6	48	67/69	1.870
11.	Σομαλία	7,1	49,2	17,8	132	47/50	16.080
12.	Παλαιστίνης	6,5	45,0	7,0	45	65/68	740
13.	Λιβύη	6,8	46,5	7,8	60	61/64	690
14.	Ιορδανία	7,1	47,0	5,4	28	68/72	770
15.	Λίβανος	2,7	28,0	7,7	47	64/67	1.605
16.	Μαυριτανία	6,6	50,4	18,4	117	46/50	12.120
17.	Κουβέιτ	4,9	31,0	2,5	16	73/77	580
18.	Ηνωμ. Εμιράτα	4,5	29,3	3,7	20	70/74	710
19.	Ομάν	7,1	46,0	5,9	20	68/72	1.100
20.	Μπαχρέϊν	4,3	28,0	3,8	24	68/71	890
21.	Τζιμπουτί	6,1	46,0	17,7	118	48/50	19.100
22.	Κατάρ	5,6	34,0	4,1	22	69/73	840
Σύνολο		6.0	40,0	9,0	57	62/65	4.062

Πηγή: Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO στις Αραβικές Χώρες, 1994/ world Bank, World Development Report, 1994.

Παρατηρούμε, λοιπόν, μία θετική σχέση ανάμεσα στη γυναικεία γονιμότητα και στη μικρή ηλικία κατά το γάμο, όπως βλέπουμε στον πίνακα 2.2.

Πίνακας 2.2

Ηλικία κατά το γάμο	Ποσοστό γονιμότητας
15 χρόνων	10,2
20 “	7.2
25 “	5,6
30 “	3,5
35 “	1,9

Πηγή: Έρευνα του Καθηγητή Α. Ιμπραχίμ, 1990, με θέμα τη γονιμότητα των γυναικών στις αραβικές χώρες.

Γ) Το πολύ χαμηλό ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες, λόγω κοινωνικών παραγόντων. Στον αραβικό κόσμο, η κυρίαρχη θέση της γυναίκας είναι μέσα στο σπίτι (φροντίδα νοικοκυριού και παιδιών). Παρά την αύξηση που σημειώθηκε τα τελευταία χρόνια στο ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στον ενεργό πληθυσμό, το ποσοστό αυτό, παραμένει πολύ χαμηλό σε σύγκριση με τον υπόλοιπο κόσμο, μία και στις αραβικές χώρες ανέρχεται στο 12% (το 1992), ενώ στο παγκόσμιο επίπεδο, ανέρχεται στο 300 περίπου, στις αναπτυγμένες χώρες και συγκεκριμένα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ανέρχεται στο 44%, κατά το ίδιο έτος.

Δ) Το πολύ χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών, αφού το ποσοστό των αναλφάβητων γυναικών (15 ετών κι άνω) στις αραβικές χώρες ανέρχεται κατά το 1990 στο 54% περίπου, ενώ στο παγκόσμιο επίπεδο ανερχόταν στο 45% και στις αναπτυγμένες χώρες δεν υπερέβαινε το 10%.⁶ Η αρνητική σχέση ανάμεσα στο ποσοστό γονιμότητας των γυναικών και στο εκπαιδευτικό τους

⁶ World Bank. “World Development Report” Washington 1994, P. 159

επίπεδο, επιβεβαιώθηκε από τα στοιχεία της γονιμότητας των γυναικών σε 4 αραβικές χώρες (Αίγυπτος, Ιορδανία, Συρία, και Λίβανος), που έδειξαν ότι οι αγράμματες γυναίκες τεκνοποιούν κατά μέσο όρο 8,7 παιδιά, οι γυναίκες απόφοιτοι λυκείου 5,9 παιδιά και οι γυναίκες απόφοιτοι πανεπιστημίου 3,5 παιδιά⁷.

Ε) Ένας άλλος παράγοντας, που από πρώτη άποψη μπορεί να θεωρηθεί ασήμαντος, αλλά τελευταίες έρευνες έδειξαν ότι έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, είναι η αυξημένη τεκνοποίηση ως όπλο των γυναικών ενάντια στην πολυγαμία των ανδρών τους ή σε ενδεχόμενη απόφασή τους να προχωρήσουν σε διαζύγιο, μία και στις αραβικές χώρες, μόνον ο άνδρας μπορεί να δώσει διαζύγιο, όπως θα δούμε αργότερα.

Μία ειδική έρευνα που έγινε το 1989, από τον Ιορδανό καθηγητή πανεπιστημίου Χαμούντα Αχμάντ⁸, με θέμα την αυξημένη γονιμότητα των γυναικών στις αραβικές χώρες, κατά τα πρώτα χρόνια μετά τον γάμο, έδειξε ότι οι γυναίκες επιδιώκουν τα πρώτα χρόνια του γάμου να αυξήσουν όσο είναι δυνατόν την τεκνοποίηση τους, πιστεύοντας ότι αυτό αποτελεί εμπόδιο σε δεύτερο γάμο των ανδρών τους, σε τυχόν απόφασή τους να τις διαζευχθούν. Μετά την τεκνοποίηση του τετάρτου παιδιού, ένιωθαν πιά ασφαλείς για δυο λόγους: α) επειδή, οι άνδρες τους έχουν δεσμευτεί με μεγάλη οικογένεια, άρα έχουν μεγαλύτερες ευθύνες και απαιτήσεις, και β) επειδή, έχουν φτάσει στον αριθμό παιδιών, τόσο για τους άνδρες όσο και για την ευρύτερη οικογένεια τους. Στην αραβική κοινωνία, αποτελεί σημαντικό κίνητρο για τους άνδρες να παντρευτούν δεύτερη γυναίκα ταυτόχρονα με την πρώτη, όταν η πρώτη γυναίκα, είτε αντιμετωπίζει προβλήματα τεκνοποίησης, είτε δεν

⁷ Τμήμα Δημογραφίας της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής του Ο.Η.Ε. για την Δυτική Ασία: "Φυσική αύξηση του πληθυσμού στη Μέση Ανατολή" Αρ. 36, Αρμάν 1994.

⁸ Χαμούντα Αχμάντ. "Η γονιμότητα και ο οικογενειακός προγραμματισμός στις αραβικές χώρες", Τμήμα Δημογραφικών Μελετών του Ιορδανικού Πανεπιστημίου, Αρμάν 1994.

επιτρέπεται για λόγους υγείας να κάνει περισσότερα από 2 - 3 παιδιά ταυτόχρονα, μία τέτοια ενέργεια θεωρείται αποδεκτή κοινωνικά, μία και ο επιθυμητός αριθμός παιδιών σε μια οικογένεια κυμαίνεται μεταξύ 5 και 8.

Έτσι η γονιμότητα στις γυναίκες στις αραβικές χώρες είναι υψηλότερη από όλο τον κόσμο, εξαιτίας των λόγων που αναφέραμε προηγουμένως. Επίσης, το ποσοστό της ειδικής γονιμότητας κατά ηλικία μητέρας⁹ στις χώρες αυτές, έχει ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που είναι τα εξής:

- α) Το ποσοστό γονιμοποίησης στις γυναίκες αυξάνεται πολύ σε ηλικίες μεταξύ (20-24 ετών) και (25-29 ετών). Το 1992, ανερχόταν κατά μέσο όρο στα 270 και 300 περίπου αντίστοιχα, δηλαδή, η γονιμότητα φθάνει στα μέγιστα σημείο της ηλικιακής κατηγορίας 25-29 ετών.
- β) Το ποσοστό γονιμοποίησης στις γυναίκες στις ηλικίες μεταξύ (15-19 ετών) και (45-49 ετών) είναι σχετικό υψηλό, σε σύγκριση με τα αντίστοιχα ποσοστά γυναικών ίδιας ηλικίας σε άλλα κράτη του κόσμου. Το ποσοστό αυτό γι' αυτές τις ηλικίες, κατά το 1992, ανέρχεται κατά μέσο όρο στα 80 και 15 περίπου αντίστοιχα, δηλαδή, η τεκνοποίηση στις γυναίκες και την ανηλικιότητα και την κλιμακτήριο στις αραβικές χώρες, είναι συνηθισμένο φαινόμενο.

Έτσι, η ειδική γονιμότητα κατά ηλικία μητέρας στις αραβικές χώρες, είναι πολύ υψηλό σχεδόν σε όλες τις ηλικίες, ενώ στις αναπτυγμένες αν εξαιρέσουμε την ηλικία (20-24) και (25-29), σε όλες τις άλλες ηλικίες είναι πολύ χαμηλό, όπως βλέπουμε στον πίνακα 2.3, που παρουσιάζει την σύγκριση στα ποσοστά της ειδικής γονιμότητας κατά ηλικία μητέρας μεταξύ της Ιορδανίας, ως υπόδειγμα των αραβικών χωρών και της Ελλάδας, ως υπόδειγμα των αναπτυγμένων χωρών.

⁹ Ποσοστό της ειδικής γονιμότητας κατά ηλικία μητέρας, είναι γεννήσεις σε 1.000 γυναίκες σε κάθε ηλικία.

Πίνακας 2.3

Η εξέλιξη του προτύπου της ειδικής γονιμότητας κατά ηλικία μητέρας στην Ιορδανία και την Ελλάδα

Ομάδες ηλικιών της μητέρας	Ιορδανία (1988)	Ελλάδα (1990)
15- 19	101	21,8
20- 24	307	86,9
25- 29	356	96,7
30- 34	337	54,2
35- 39	198	20,4
40- 44	72	3,7
45- 49	18	0,3
Μέσος αριθμός τεκνών ανά 1.000 γυναίκες	6,9	1,4

Πηγή:Ι) Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ιορδανίας,1988. Από το βιβλίο Χαμούντα Αχμάντ, "Η δημογραφία στην Ιορδανία". Αμμάν 1993.

II) Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας, 1990. Από το βιβλίο, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, "Οι δημογραφικές εξελίξεις στη μεταπολεμική Ελλάδα". Αθήνα 1994, σελ.73.

Παρατηρούμε από τον πίνακα 2.3, ότι το ποσοστό της ειδικής γονιμότητας κατά ηλικία μητέρας στην Ιορδανία, ως υπόδειγμα για τις αραβικές χώρες, είναι υψηλή σε όλες τις ομάδες ηλικιών για τις μητέρες, ακόμα και στην ανηλικιότητα αλλά και στην προχωρημένη ηλικία. Ενώ αντίθετα, στην Ελλάδα, ως υπόδειγμα για τις αναπτυγμένες χώρες, είναι σχετικά υψηλό μόνο σε τρεις ομάδες ηλικιών για τις μητέρες (20-24), (25-29) και (30-34), ενώ στις άλλες ομάδες ηλικιών είναι πολύ χαμηλό.

Τέλος, εκτός από το χαρακτηριστικό στις ειδικής γονιμότητας της μητέρας στις αραβικές χώρες, που είναι υψηλό σε όλες τις ομάδες

ηλικιών, υπάρχει και το χαρακτηριστικό της συχνής τεκνοποίησης, χωρίς να υπάρχει αρκετή χρονική απόσταση μεταξύ των γεννήσεων. Συνήθως, στις αραβικές χώρες, η απόσταση μεταξύ των γεννήσεων, είναι λιγότερη από δυο χρόνια, και στα 5 πρώτα χρόνια του γάμου, η χρονική απόσταση ανέρχεται κατά μέσο όρο στους 16 μήνες.¹⁰

3. ΓΕΝΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ

Το ποσοστό της γεννητικότητας στις αραβικές χώρες, είναι ιδιαίτερα υψηλό, που οφείλεται στο πολύ υψηλό ποσοστό της ολικής γονιμότητας.¹¹ Έτσι το αδρό ποσοστό γεννητικότητας στις αραβικές χώρες, είναι το υψηλότερο σε όλο τον κόσμο, αφού ξεπερνά το 40 τοις χιλίοις ετησίως, κατά το 1992, όπως παρατηρούμε στον πίνακα 2.1, ενώ σε ολόκληρο τον κόσμο δεν υπερβαίνει το 27 τοις χιλίοις, στις λιγότερες αναπτυγμένες χώρες το 31 τοις χιλίοις και στις αναπτυγμένες χώρες το 15 τοις χιλίοις ετησίως, κατά το ίδιο έτος.¹²

Το πολύ υψηλό ποσοστό γεννητικότητας στον αραβικό κόσμο, οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, από τους οποίους κυριότεροι είναι:

Α) Η σύνθεση της οικογένειας, που πάντα προτιμά να έχει πολλά παιδιά.

Συνήθως, η σύνθεση σ' αυτές τις οικογένειες κυμαίνεται μεταξύ 5 και 8 παιδιών (επιθυμητός αριθμός παιδιών για τις οικογένειες).

Έτσι, οι οικογένειες στις αραβικές χώρες προτιμούν να έχουν

¹⁰ Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO για την Εκπαίδευση στις Αραβικές Χώρες, Εκπαιδευτικό Δημογραφικό Πρόγραμμα, πέμπτο μέρος του βιβλίου: "Η δημογραφική πολιτική στις αραβικές χώρες", Παρίσι, αραβική έκδοση). Αρμάν. 1994.

¹¹ Αδρό ποσοστό γεννητικότητας, είναι η συχνότητα των γεννήσεων ζώντων σε ένα πληθυσμό κατά τη διάρκεια μίας χρονικής περιόδου.

¹² Ήρα Εμκε-Πουλοπούλου. "Το δημογραφικό", Εκδόσεις, Έλλην, Αθήνα 1994, σελ. 226.

πολλά παιδιά, αφού βλέπουν τα πολλά παιδιά ως μεγάλη ευτυχία στην ζωή τους και τίποτα δεν μπορεί να τους εμποδίσει, ώστε να πραγματοποιηθεί αυτή η επιθυμία τους. Δεν υπολογίζουν το μελλοντικό οικονομικό, κοινωνικό και ψυχολογικό κόστος, που θα τους επιβαρύνει, εξαιτίας των πολλών παιδιών που θα κάνουν. Το μόνο που τους ενδιαφέρει, είναι να κάνουν τα πολλά παιδιά που επιθυμούν.

Έτσι, τα πολλά παιδιά είναι επιθυμία όλων των οικογενειών, ανεξάρτητα από τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των οικογενειών στο κατά κεφαλήν εισόδημα. Όλες οι οικογένειες, έχουν παρόμοιο αριθμό παιδιών στην σύνθεσή τους, μία και οι οικογένειες με υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, βλέπουν τα παιδιά ως ένα φτηνό αγαθό. Έτσι, αυξάνουν την ζήτησή τους για αυτό το αγαθό (παιδιά), ώστε να μεγιστοποιηθεί η ικανοποίησή τους. Οι οικογένειες με χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, θεωρούν ότι η μελλοντική περιουσία τους θα έρθει από τα παιδιά, και έτσι, αυξάνουν αντίστοιχα την ζήτησή τους.

Στις αραβικές χώρες, οι οικογένειες που έχουν στην σύνθεσή τους 5, 6 ακόμα και 7 παιδιά, αποφασίζουν εύκολα, φυσιολογικά και αυθόρμητα τον ερχομό ενός ακόμα παιδιού, χωρίς να υπολογίζουν το μελλοντικό οικονομικό, κοινωνικό και ψυχολογικό κόστος. Αντίθετα, στις αναπτυγμένες χώρες, οι οικογένειες με ένα παιδί, θεωρούν πολύ μεγάλη απόφαση τον ερχομό ενός ακόμα παιδιού. Μελετούν όλους τους παράγοντες, οικονομικούς, κοινωνικούς και ψυχολογικούς, την επιβάρυνση που θα έχουν στο μέλλον από την απόφασή τους να κάνουν ένα επιπλέον παιδί. Συμπεριφέρονται σαν επιχειρηματίες που θέλουν να κάνουν μία επένδυση, και όπως είναι γνωστό, για κάθε επένδυση μελετάμε όλους τους παράγοντες, όπως, τα μελλοντικά κέρδος, το κόστος, το επιτόκιο της αγοράς,...κλπ.

Β) Επίσης, η Ισλαμική θρησκεία, η κύρια θρησκεία στις αραβικές χώρες¹³, συμβάλλει στο αυξημένο ποσοστό γεννητικότητας, ενθαρρύνοντας τους πιστούς της στην αύξηση του πληθυσμού για να αυξηθεί ο πληθυσμός του Ισλαμικού έθνους. Σύμφωνα με τα λόγια του προφήτη, ο Μουχάμμαντ, είπε "Ισλαμικό μου έθνος, να παντρεύεστε όσο μπορείτε σε μικρή ηλικία, να κάνετε πολλά παιδιά, ώστε να αυξηθεί το μέγεθος του Ισλαμικού έθνους, για να καμαρώνω τα έθνη την μέρα κρίσεως".

Έτσι, η Ισλαμική θρησκεία ενθαρρύνει την αύξηση της γεννητικότητας του πληθυσμού με διάφορα μέτρα, αφού ως γνωστόν, είναι η μοναδική θρησκεία στον κόσμο, που επιτρέπει σε κάθε άνδρα να παντρεύεται τέσσερις γυναίκες ταυτόχρονα, με στόχο την ταχεία αύξηση του πληθυσμού. Επίσης, απαγορεύει εντελώς την εφαρμογή οικογενειακού προγραμματισμού και την έκτρωση. Αυτή επιτρέπεται, μόνο αν υπάρχει κίνδυνος για την ζωή της μητέρας. Το Ιερό Κοράνιο, αναφέρεται σε πολλά στάδιά του γι' αυτό το θέμα, εμείς θα περιοριστούμε μόνο σε δύο αποσπάσματα. Συγκεκριμένα αναφέρει:

"Μη σκοτώνετε τα παιδιά σας από το φόβο της στέρησης, εμείς θα σας προμηθεύσουμε τη διατροφή γι' αυτό, όπως και σ' εσάς. Πράγματι ο φόνος τους είναι μεγάλη αμαρτία"¹⁴.

"Χαμένοι είναι εκείνοι που σκότωσαν τα παιδιά τους από παραφροσύνη και αμάθεια, και απαγόρευσαν τις τροφές που ο ΑΛΛΑΧ τους εφοδιάζει, επινοώντας με ψεύδη κατά του ΑΛΛΑΧ. Έχουν

¹³ Στις αραβικές χώρες, το 93% περίπου του πληθυσμού τους, πιστεύουν στην Ισλαμική θρησκεία.

¹⁴ Αυτό το κείμενο, είναι από το στάδιο "Ελ-Εισραέ", Αρ. 31, από το μεταφρασμένο κείμενο του Ιερού Κορανίου στην ελληνική γλώσσα. Εκδοση Μαριάννα Ι. Λάτση, Αθήνα 1987.

πράγματι παραπλανηθεί και δεν ήσαν από τους καλούς καθοδηγημένους”¹⁵

Πολλά τέτοια κείμενα υπάρχουν στο Ιερό Κοράνιο γι’ αυτό το θέμα, που φανερώνουν την εχθρική στάση του για οποιοδήποτε μέτρο έχει ως στόχο τη μείωση της γεννητικότητας, όπως η έκτρωση και όλες οι μορφές του οικογενειακού προγραμματισμού (οι αντισυλληπτικές μέθοδοι). Πρέπει να τονίσουμε ότι μερικές αραβικές χώρες, που έχουν εφαρμόσει τα τελευταία χρόνια, εθνικά προγράμματα οικογενειακού προγραμματισμού, όπως η Αίγυπτος, το Μαρόκο και η Τυνησία, συνάντησαν μεγάλες αντιδράσεις από όλα σχεδόν τα Ισλαμικά κινήματα που δρουν στις χώρες αυτές.

Έτσι, η θρησκεία αποτελεί έναν παράγοντα που μπορεί να συμβάλλει στην αύξηση του ποσοστού γεννητικότητας σε ένα λαό, όπως η Ισλαμική θρησκεία. Αυτό έχει αποδειχτεί από μία έρευνα που έγινε το 1987, από το Κοινωνικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Ναζτάχ στη Δυτική Όχθη της Παλαιστίνης, με θέμα, “Η θρησκεία και το ποσοστό γεννητικότητας σε ένα λαό, με διαφορετικές θρησκείες”¹⁶.

Η έρευνα έχει γίνει σε δύο πόλεις στη Δυτική Όχθη της Παλαιστίνης, τη Βηθλεέμ, την πόλη που γεννήθηκε ο Χριστός, όπου η πλειοψηφία των κατοίκων της ακολουθεί την Χριστιανική θρησκεία (Ορθόδοξη, Καθολική), και τη Ναπλούς, όπου η πλειοψηφία των κατοίκων της ακολουθεί την Ισλαμική. Το αποτέλεσμα της έρευνας απέδειξε, ότι οι Παλαιστίνιοι που ασπάζονται την Ισλαμική θρησκεία,

¹⁵ Αυτό το κείμενο, είναι από το στάδιο “Αλ-Αναάρ”. Αρ. 141, από την προηγούμενη βιβλιογραφία.

¹⁶ Μακμπούλ Χάνι. “ Η δημογραφική κατάσταση στην Δυτική Όχθη της Παλαιστίνης”. Έκδοση: Κοινή Ιορδανο- Παλαιστινιακή Επιτροπή Κοινωνικών και Οικονομικών Μελετών, Αρμάν - Ιερουσαλήμ, 1991.

¹⁷ Τμήμα Δημογραφίας της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής του ΟΗΕ για τη Δυτική Ασία : “Φυσική αύξηση του πληθυσμού στη μέση ανατολή”, Αρ. 36, Αρμάν, 1994

έχουν πολύ υψηλό ποσοστό γεννητικότητας, που ανέρχεται περίπου στο 47 τοις χιλίοις, ενώ οι Παλαιστίνιοι που ασπάζονται την Χριστιανή θρησκεία, έχουν χαμηλότερο ποσοστό γεννητικότητας, που ανέρχεται περίπου στο 33 τοις χιλίοις (Καθολικοί 36, Ορθόδοξοι 30).

Επίσης, ο Λίβανος, η μοναδική αραβική χώρα που ο πληθυσμός της είναι μοιρασμένος σχεδόν εξίσου ανάμεσα σε διαφορετικές θρησκείες, αποτελεί σημαντική απόδειξη για την σχέση ανάμεσα στην θρησκεία και το ποσοστό γεννητικότητας σε ένα λαό. Σύμφωνα με τη απογραφή του πληθυσμού, το 1990¹⁷, έδειξε ότι πράγματι υπάρχει αυτή η σχέση. Εκτός, όμως, από το ότι το ποσοστό γεννητικότητας του πληθυσμού διαφέρει ανάμεσα στις δύο θρησκείες (Μουσουλμάνοι και Χριστιανοί), υπάρχει ακόμα, διαφορά ανάμεσα στις ομοδοξίες (αιρέσεις). Έτσι, οι Μουσουλμάνοι έχουν ποσοστό γεννητικότητας που φτάνει στο 34 τοις χιλίοις (Shi tes 37 και Sunnites 31)¹⁸, ενώ το ποσοστό για τους Χριστιανούς είναι 23 τοις χιλίοις (Καθολικοί 28 Maronites 25¹⁹, Ορθόδοξοι 21 και τέλος, Προτεστάντες 19).

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η θρησκεία παίζει σημαντικό ρόλο στην αύξηση του ποσοστού γεννητικότητας σε ένα λαό, όπως, η Ισλαμική θρησκεία. Έτσι, η σύνθεση της οικογένειας και η Ισλαμική θρησκεία,

¹⁸. Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η κύρια διαφορά μεταξύ των Μουσουλμάνων Shites και Sunnites, είναι ότι οι Shites πιστεύουν ότι ο Αλί Ιμπέν Αρπί-Ντάλεπ, είναι ο προφήτης της Ισλαμικής θρησκείας, σε αντίθεση με τους Sunnites, που θεωρούν ότι ο Μουχάμμαντ είναι ο προφήτης της Ισλαμικής θρησκείας. Ακόμα, οι Shites αποτελούν μόνο το 3% του πληθυσμού των αραβικών χωρών, και βρίσκονται κυρίως σε δύο αραβικές χώρες, που είναι το Ιράκ και ο Λίβανος, ενώ το Ιράν αποτελεί το επίκεντρο αυτής της αίρεσης, αφού το 95% του πληθυσμού του, που είναι 60 εκατομμύρια (το 1992), είναι Μουσουλμάνοι Shites. Αντίθετα, οι Μουσουλμάνοι Sunnites αποτελούν την πλειοψηφία στις αραβικές χώρες, και ανέρχονται γύρω στο 90% του πληθυσμού των αραβικών χωρών.

¹⁹. Οι Maronites, είναι μία Χριστιανική θρησκεία, η οποία ανήκει στην Καθολική θρησκεία. Αυτό το είδος της αίρεσης απαντάται μόνο στο Λίβανο, γιατί στις αραβικές χώρες, η πλειοψηφία των Χριστιανών, είναι Καθολικοί, Ορθόδοξοι και σε μικρότερο βαθμό Προτεστάντες.

αποτελούν τους κυριότερους παράγοντες που επηρεάζουν θετικά το ποσοστό γεννητικότητας στις αραβικές χώρες.

4. ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΟΚΙΑ ΖΩΗΣ

Τα τελευταία χρόνια, το αδρό ποσοστό θνησιμότητας²⁰, ακολούθησε πτωτική πορεία σε όλες σχεδόν τις αραβικές χώρες, γεγονός που οφείλεται κυρίως στη μεγάλη πρόοδο που σημειώθηκε στον τομέα της δημόσιας υγείας. Έτσι, το μέσο αδρό ποσοστό θνησιμότητας, το 1992, έφτασε στο 9 τοις χιλίοις (πίνακας 2.1), και προβλέπεται να μειωθεί στο 6 τοις χιλίοις μέχρι το 2000.

Η κύρια αιτία για το πολύ αυξημένο ποσοστό φυσικής αύξησης του πληθυσμού, που παρατηρούμε τα τελευταία χρόνια σε όλες τις αραβικές χώρες, είναι αποτέλεσμα της συνεχούς πτώσης που σημείωσε το αδρό ποσοστό θνησιμότητας από την δεκαετία του 60 μέχρι σήμερα σε όλες τις χώρες αυτές, αφού σημείωσε πτώση από το 20,6 τοις χιλίοις στην δεκαετία του 60 στο 9 τοις χιλίοις το 1992, και χωρίς ταυτόχρονα μείωση του αδρού ποσοστού γεννητικότητας και του ποσοστού της ολικής γονιμότητας.

Το αδρό ποσοστό θνησιμότητας, διαφέρει από τη μία αραβική χώρα στην άλλη. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι στις πετρελαιοπαραγωγές χώρες, είναι πάρα πολύ χαμηλό και στο Κουβέιτ φτάνει μόλις στο 2,5 τοις χιλίοις. Στις φτωχές αραβικές χώρες, αντίθετα, όπως π.χ. στη Σομαλία, στη Μαυριτανία, στο Τζιμπουτί και στη Υεμένη, το αδρό ποσοστό θνησιμότητας υπερβαίνει το 20 τοις χιλίοις και είναι το υψηλότερο που παρατηρείται σε όλο τον κόσμο (πίνακας 2.1).

²⁰ Το αδρό ποσοστό θνησιμότητας, είναι η σχέση μεταξύ του συνολικού αριθμού των θανάτων ενός ημερολογιακού έτους ως προς τον μέσον πληθυσμό του έτος, και εκφράζεται συνήθως ως ο αριθμός θανάτων, ο οποίος αναλογεί σε 1.000 κατοίκους.

Επίσης, τα ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας²¹ σημείωσε θεαματική πτώση τα τελευταία χρόνια σε όλες τις αραβικές χώρες, αφού σημείωσε πτώση από το 145 τοις χιλίοις που ήταν το 1970, στο 91 τοις χιλίοις το 1984, και τέλος στο 57 τοις χιλίοις το 1992. Όμως, παρά όλα αυτά, το ποσοστό αυτό παραμένει πολύ υψηλό σε σύγκριση με τις αναπτυγμένες που κατάφεραν να μειώσουν αυτό το ποσοστό σε πάρα πολύ χαμηλό επίπεδο. Έτσι, το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας στις αραβικές χώρες, που ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 57 τοις χιλίοις το 1992, δεν διαφέρει και πολύ από το ποσοστό αυτό σε παγκόσμιο επίπεδο, που ανέρχεται στο 60 τοις χιλίοις. Στις λιγότερο αναπτυγμένες ανέρχεται στο 77 τοις χιλίοις. Αντίθετα, στις αναπτυγμένες χώρες, το ποσοστό αυτό είναι πολύ χαμηλό και ανέρχεται στο 14 τοις χιλίοις, κατά το ίδιο έτος, όπως βλέπουμε στον πίνακα 4.1.

Το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας διαφέρει επίσης από τη μία αραβική χώρα στην άλλη, όπως παρατηρούμε στον πίνακα 2.1. Και έτσι, το ποσοστό αυτό στις πλούσιες πετρελαιοπαραγωγές χώρες δεν ξεπερνά το 30 τοις χιλίοις και στο Κουβέιτ φτάνει μόλις το 16 τοις χιλίοις, ποσοστό που δεν διαφέρει και πολύ απ' αυτό των αναπτυγμένων χωρών. Αντίθετα, στις φτωχές χώρες υπερβαίνει το 100 τοις χιλίοις και είναι τα υψηλότερο που παρατηρείται σε όλο τον κόσμο.

Πρέπει να τονίσουμε ότι το υψηλό ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας που υπάρχει σε πολλές αραβικές χώρες, οφείλεται, όπως απέδειξαν πολλές ιατρικές μελέτες, που πολλές απ' αυτές έγιναν με τη συνεργασία του UNICEF, σε σημαντικές αρρώστιες, όπως: βρεφικές διάρροιες, αναπνευστικές προσβολές, ιλαρά, τέτανος, υποθρεψία, ανεπαρκής ιατρική φροντίδα, μη γενίκευση των εμβολιασμών, μολύνσεις από το περιβάλλον του, αμέλεια του μητρικού θηλασμού και συχνές κυήσεις.

²¹ Το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας, είναι η σχέση του αριθμού των θανάτων βρεφών ηλικίας κάτω του ενός έτους ως προς το αριθμό των γεννήσεων, και εκφράζεται συνήθως σε 1.000 γεννήσεις.

Πίνακας 4.1

Το αδρό ποσοστό θνησιμότητας, το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας και η προσδοκία ζωής κατά την γέννηση, στις αραβικές χώρες και στο παγκόσμιο επίπεδο, κατά το 1992

Περιοχή/ δείκτης	Αδρό ποσοστό θνησιμότητας επί τοις χιλίοις	Ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας επί τοις χιλίοις	Προσδοκία ζωής κατά την γέννηση σε χρόνια Α / Γ
Ι. Λιγότερο αναπτυγμένες χώρες* εκ των οποίων	10	77	61/64
α) Αραβικές χώρες	9	57	62/65
β) Κίνα	8	31	68/71
γ) Ινδία	10	79	61/62
δ) Νιγηρία	14	84	50/54
ε) Βραζιλία	7	57	64/69
ΙΙ- Αναπτυγμένες χώρες * εκ των οποίων:	9	14	71/78
α) Ευρ.Ενωση (12)	10	7	73/80
β) Ηνωμ.Πολιτείες	9	9	73/80
γ) Ιαπωνία	7	5	76/82
δ) Ρωσ.Ομοσπονδία	12	20	64/75
Κόσμος	9	60	64/68

Πηγή: World Bank, World Development Report, 1994/ Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO στις Αραβικές Χώρες, 1994/ Eurostat, Δημογραφικές Στατιστικές, 1994.

* Population Reference Bureau, World Population Data Sheet, 1993.

Η πτώση που σημείωσε το αδρό ποσοστό θνησιμότητας και το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας τα τελευταία χρόνια σε όλες σχεδόν τις αραβικές χώρες, έχει συμβάλλει στην αύξηση της προσδοκώμενης ζωής κατά τη γέννηση,²² που ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 62 χρόνια για τους άνδρες και 65 για τις γυναίκες, το 1992 (πίνακας 2.1), και προβλέπεται

²² Προσδοκώμενη ζωή, είναι ο μέσος αριθμός ετών που απομένουν να ζήσει κάποιο άτομο που έχει φτάσει σε μία δεδομένη ηλικία. Όταν δεν διευκρινίζουμε αυτή την ηλικία, πρόκειται για την προσδοκώμενη διάρκεια ζωής κατά τη γέννηση, που χαρακτηρίζεται με το σύμβολο eo.

να φτάσει στο 67 και 70 αντίστοιχα, το 2000. Ταυτόχρονα, προβλέπεται να σημειώσουν μεγάλη πτώση το αδρό ποσοστό θνησιμότητας και το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας που θα ανέρχονται τότε στο 6 και 40 τοις χιλίοις, αντίστοιχα.

Ο μέσος όρος προσδοκώμενης ζωής κατά τη γέννηση στο αραβικό κόσμο ανέρχεται κατά το 1992, στο 62 Α/65 Γ χρόνια, και είναι σχετικά χαμηλός, αφού σχεδόν είναι όμοιος με το μέσο όρο προσδοκώμενης ζωής στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, που ανέρχεται στο 61 Α/64 Γ, ενώ στις αναπτυγμένες χώρες ανέρχεται στο 71 Α/78 Γ χρόνια, κατά το ίδιο έτος, όπως βλέπουμε στον πίνακα 4.1.

Από τον πίνακα 4.1, παρατηρούμε ότι ενώ το αδρό ποσοστό θνησιμότητας στις αραβικές χώρες που είναι 9 τοις χιλίοις, είναι ίσο με το ποσοστό που έχουν οι αναπτυγμένες χώρες, το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας κι η προσδοκώμενη ζωή κατά την γέννηση έχουν πολύ μεγάλη διαφορά, αφού το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας είναι πολύ υψηλό στις αραβικές χώρες και φτάνει στο 62 τοις χιλίοις, σε αντίθεση με τις αναπτυγμένες, που είναι ιδιαίτερο χαμηλό και φτάνει στα 14 τοις χιλίοις. Αυτό συμβαίνει, επειδή, το αδρό ποσοστό θνησιμότητας επηρεάζεται από την δομή του πληθυσμού. Ο πληθυσμός στις αραβικές χώρες χαρακτηρίζεται ως νεανικός πληθυσμός, ενώ στις αναπτυγμένες χώρες χαρακτηρίζεται ως γηρασμένος. Έτσι, το αδρό ποσοστό θνησιμότητας δεν αποτελεί ακριβή δείκτη για τη μέτρηση της θνησιμότητας μεταξύ των χωρών, γιατί επηρεάζεται από τη δομή του πληθυσμού.

Ενώ το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας και η προσδοκώμενη ζωή κατά τη γέννηση, αποτελούν ακριβείς δείκτες για τη μέτρηση της θνησιμότητας μεταξύ των χωρών, γιατί δεν επηρεάζονται από τη δομή του πληθυσμού.

Πρέπει να τονίσουμε ότι τα τελευταία χρόνια, ο Αραβικός Σύνδεσμος,²³ ασχολήθηκε πολλές φορές μ' αυτό το θέμα, και πάρθηκαν αρκετές αποφάσεις για τη λήψη κοινών μέτρων και την εφαρμογή πολιτικής που έχουν στόχο τη μείωση του ποσοστού θνησιμότητας (αδρού και βρεφικής θνησιμότητας), και την επέκταση της προσδοκώμενης ζωής κατά τη γέννηση για τους κατοίκους των αραβικών χωρών.

Τα κοινά μέτρα και οι πολιτικές, περιλαμβάνουν τα εξής²⁴

- 1) Αύξηση της συνεργασίας ανάμεσα στις αραβικές χώρες στον κλάδο της δημόσιας υγείας, που πρέπει να έχει ως κυριότερο στόχο την βελτίωση του επιπέδου της στις φτωχότερες απ' αυτές, και τον κατάλληλο εφοδιασμό τους, με τον κατάλληλο εξοπλισμό, φάρμακα και ότι άλλο χρειάζεται για να βελτιωθεί ο κλάδος της υγείας.
- 2) Επιμόρφωση των κατοίκων των αραβικών χωρών στον τομέα της υγείας, μέσω: α) Θέσπιση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τους μαθητές στα σχολεία, ώστε να πληροφορηθούν για τα μέτρα προστασίας τους από τις αρρώστιες. β) Στήριξη των προγραμμάτων που έχουν ως στόχο καταπολέμηση των ναρκωτικών και του καπνίσματος. γ) Ακόμα, και θέσπιση προγραμμάτων που έχουν ως στόχο τη μείωση των τροχαίων ατυχημάτων.

²³ Αραβικός Σύνδεσμος (Arab League). Ιδρύθηκε στις 22 Μαρτίου 1945 και εδρεύει στο Κάιρο. Αποτελείται από 21 αραβικές χώρες και συνεδριάζει τακτικά κάθε μήνα, οπότε συζητά και επιλύει όλα τα θέματα που αφορούν τις χώρες αυτές, όπως πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά και άλλα.

²⁴ Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Θεμάτων, Επιμορφωτικό φυλλάδιο με θέμα, "Οι δημογραφικές εξελίξεις στις αραβικές χώρες, προβλήματα και προοπτικές", Κάιρο 1994

3) Διακήρυξη συμφωνίας ειρήνης ανάμεσα στις αραβικές χώρες ή ανάμεσα στις αραβικές χώρες και στους εχθρούς τους (το Ισραήλ). Και αυτό, επειδή, στο παρελθόν είχαν γίνει πολλές συγκρούσεις ανάμεσα στις αραβικές χώρες. Η κυριότερη απ' αυτές, είναι η πρόσφατη σύγκρουση του Ιράκ με το Κουβέιτ, το 1990, που είχε ως συνέπεια να χάσουν τη ζωή τους χιλιάδες κάτοικοι και από τις δύο χώρες. Επίσης, ο αποκλεισμός του Ιράκ από το 1990 μέχρι και σήμερα (το 1996), από τον ΟΗΕ, έχει ως συνέπεια να πεθαίνουν ετησίως εκατοντάδες άτομα και κυρίως βρέφη από έλλειψη φαρμάκων στα νοσοκομεία της χώρας. Και έτσι, οι συμφωνίες ειρήνης ανάμεσα στις αραβικές χώρες, αλλά και μεταξύ των αραβικών χωρών και του κυριότερου αντιπάλου τους, τον Ισραήλ, καθίσταται αναγκαία. Τα δυο τελευταία χρόνια, αρκετές αραβικές χώρες είχαν υπογράψει με το Ισραήλ συμφωνίες ειρήνης, η σημαντικότερη, όμως, είναι αυτή που υπέγραψε η Παλαιστίνη, το 1994.

Αρκετά ακόμα μέτρα αποφασίστηκε να εφαρμοστούν με στόχο τη μείωση του ποσοστού θνησιμότητας και την επιμήκυνση της προσδοκώμενης ζωής για τους κατοίκους των αραβικών χωρών, δυστυχώς, όμως, εφαρμόστηκαν ελάχιστα απ' αυτό.

5. ΓΑΜΗΛΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΖΥΓΙΟΤΗΤΑ

Η γαμηλιότητα είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, αλλά λόγω του ότι αυτή συνδέεται άμεσα με τη γονιμότητα, ο γάμος, όπως και το διαζύγιο, είναι ταυτοχρόνως ένα δημογραφικό γεγονός.

A) Η ΓΑΜΗΛΙΟΤΗΤΑ:

A .1. Η γαμηλιότητα κατά το πρώτο γάμο :

Η γαμηλιότητα στις αραβικές χώρες είναι ιδιαίτερα υψηλή, αφού το αδρό της²⁵ ανήλθε κατά μέσο όρο στο 10,2 τοις χιλίοις του πληθυσμού κατά το 1990, και αυτό σημαίνει ότι σε 1.000 κατοίκους στις αραβικές χώρες, αντιστοιχούν κατά μέσο όρο 10 γάμοι. Το ποσοστό αυτό, χαρακτηρίζεται ως τα υψηλότερο ποσοστό σε όλο τον κόσμο, αφού σε παγκόσμια επίπεδο δεν υπερβαίνει το 8 τοις χιλίοις (το 1990), ενώ στις αναπτυγμένες χώρες και συγκεκριμένα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ανέρχεται στο 5,7 τοις χιλίοις, κατά το 1991²⁶.

Πρέπει να τονίσουμε ότι παρά την άνοδο του μέσου όρου ηλικίας των ατόμων που έρχονται σε πρώτο γάμο, που σημειώθηκε τα τελευταία χρόνια, σε όλες τις αραβικές χώρες, γεγονός, που οφείλεται κατά κύριο λόγο στην άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου των δυο φύλων, εντούτοις, παραμένει πολύ χαμηλή σε σύγκριση με άλλες χώρες στο κόσμο, αφού ο μέσος όρος ηλικίας κατά το πρώτο γάμο στις αραβικές χώρες, κατά το 1990, ήταν κατά μέσο όρο σε 24,3 έτη για τους γαμβρούς και 19,1 έτη για τις νύμφες. Ακόμα, το 20% από τους γαμβρούς και τις νύμφες παντρεύονται σε ηλικία μικρότερη και από τα κατώτερα όρια ηλικίας που επιβάλλει ο νόμος στις αραβικές χώρες, που είναι 20 ετών για τους γαμβρούς και 16 ετών για τις νύμφες.

²⁵ Αδρό ποσοστό γαμηλιότητας, είναι η σχέση του συνολικού αριθμού των γάμων ενός ημερολογιακού έτους ως προς τον μέσο πληθυσμό του έτους, εκφραζόμενες συνήθως ως αναλογών αριθμός γάμων σε 1.000 κατοίκους.

²⁶ Ηρα Εμκε-Πουλοπούλου, "Το δημογραφικό". Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα 1994, σελ. 231.

Αντίθετα, στις αναπτυγμένες χώρες και συγκεκριμένα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, κατά το 1992, ο μέσος όρος ηλικίας για τον πρώτο γάμο είναι πολύ υψηλός και ανερχόταν στο 28,8 έτη για τους γαμβρούς και στο 25,4 έτη για τις νύμφες (Eurostat, το 1994). Αυτό αποτελεί και έναν από τους λόγους της υψηλής γονιμότητας στις πρώτες και της χαμηλής στις δεύτερες.

Το ποσοστό γαμηλιότητας επίσης, διαφέρει από τη μία αραβική χώρα στην άλλη. Έτσι, το ποσοστό αυτό υψηλό στις πλούσιες αραβικές χώρες, αφού μεταξύ των ντόπιων κατοίκων των χωρών αυτών, το ποσοστό γαμηλιότητας υπερβαίνει το 11 τοις χιλίοις, ενώ στις αραβικές χώρες με μέσο χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, το ποσοστό δεν υπερβαίνει το μέσο όρο γαμηλιότητας των αραβικών χωρών, που είναι 10,2 τοις χιλίοις. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι στις πλούσιες αραβικές χώρες, οι κάτοικοί τους έχουν οικονομική άνεση, άρα οι άνδρες τους έχουν τη δυνατότητα να παντρευτούν σε πολύ μικρή ηλικία. Έχουν την άνεση να ετοιμάσουν όλα τα απαραίτητα για το γάμο, όπως είναι η προίκα, το σπίτι, τα χρυσαφικά, τα έξοδα του γάμου και όλα τα άλλα που απαιτεί αυτός, σύμφωνα με τα έθιμα, όλα αυτά τα προσφέρει ο άνδρας, ενώ η γυναίκα και οι γονείς της δεν προσφέρουν τίποτα. Έτσι στις χώρες αυτές, ο άνδρας μπορεί εύκολα να ανταπεξέλθει, ίσως και με την βοήθεια των γονιών του στις οικονομικές απαιτήσεις ενός γάμου. Γι'αυτό το λόγο, μειώνεται και ο μέσος όρος ηλικίας κατά τον πρώτο γάμο. Αντίθετα, στις αραβικές χώρες με μέσο ή πολύ χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, ο μέσος όρος ηλικίας κατά το πρώτο γάμο αυξάνεται, εξαιτίας της οικονομικής αδυναμίας των ανδρών να ανταπεξέλθουν στα έξοδα του γάμου.

Το υψηλό ποσοστό γαμηλιότητας στις αραβικές χώρες, οφείλεται κατά κύριο λόγο σε δυο παράγοντες που είναι οι εξής:²⁷

²⁷ Αλ-Σόμχα Μούσα, "Γάμος και οικογενειακές σχέσεις στην αραβική κοινωνία". Κοινωνικό Τμήμα του Ιορδανικού Πανεπιστημίου, Αμμάν 1992.

1- Ο πρώτος παράγοντας, είναι τα αυστηρά έθιμα που επικρατούν στις αραβικές χώρες, όπου δεν επιτρέπεται καμιά σαρκική επαφή μεταξύ των δυο φύλων, αφού η αραβική κοινωνία, θεωρεί αδιανόητο προ του γάμου οποιαδήποτε σχέση ανάμεσα στα δυο φύλα, ακόμα και τη φιλική. Μερικές αραβικές χώρες, όπως η Σαουδική Αραβία, υποχρεώνουν όλες τις κοπέλες που έχουν ηλικία μεγαλύτερη των 15 ετών, να φοράνε μαντίλες όταν βγαίνουν έξω από το σπίτι τους ή όταν βλέπουν άνδρες που θεωρούνται ξένοι. Ξένοι θεωρούνται όλοι οι άντρες, εκτός από τα αδέρφια τους.

Έτσι, τα πολύ αυστηρά έθιμα που επικρατούν γενικά έχουν συντελέσει στο αυξημένα ποσοστό γαμηλιότητας, λόγω του ότι το φλογερό ερωτικό πάθος που έχουν άνδρες και γυναίκες, τους κάνει να αποφασίσουν πολύ νωρίς το γάμο. Είναι γνωστό ότι στις αραβικές χώρες, ο γάμος είναι μία μορφή σύμβασης τόσο των ενδιαφερομένων οικογενειών, όσο και των ερχομένων σε γάμο, έχει δηλαδή, τη μορφή προξενείου. Αντίθετα, στις αναπτυγμένες χώρες, η απόφαση για γάμο, είναι αποκλειστικά υπόθεση των ενδιαφερομένων μερών (του άνδρα και της γυναίκας). Η απόφαση αυτή, λαμβάνεται μετά από κοινή συμβίωση, που ονομάζεται προγαμιαία συμβίωση, και διαρκεί συνήθως από 1 έως 3 χρόνια. Έτσι, δεν συντρέχει κανένας λόγος να αποφασίσουν το γάμο σε μικρή ηλικία, εφόσον μπορούν και να μην παντρευτούν καθόλου²⁸.

²⁸ Σύμφωνα με μία μελέτη που έγινε από τον J. Morsa, για τα αίτια που επηρέασαν αρνητικά τη γαμηλιότητα στις χώρες της Ευρώπης, και είναι τα εξής: α) αλλαγή στο σύστημα αξιών. Οι νέες γενεές απέρριψαν το σύστημα κανόνων και αξιών των μεγαλύτερων τους. Πριν από το γάμο έχουν σεξουαλική ζωή άτομα που άλλοτε (θεωρητικά) δεν το αποτολούσαν. β) αλλαγή στην αντίληψη για το γάμο και την οικογένεια. Παρατηρείτε διάλυση της παραδοσιακής οικογένειας. γ) αλλαγή του σκοπού του γάμου. Ο γάμος δεν αποτελεί πια μία συμμαχία οικογενειών, αλλά συνιστά το αποτέλεσμα ατομικών επιλογών. δ) η οικογένεια αποβλέπει στην εκπλήρωση των στόχων των μελών της.

Πηγή: Ηρα Εμκε-Πουλοπούλου, "Το δημογραφικό". Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα 1994, σελίδα 58-59.

2-Ο δεύτερος παράγοντας είναι το ότι η Ισλαμική θρησκεία, η οποία όπως αναφέραμε αποτελεί την κύρια θρησκεία των αραβικών χωρών, ενθαρρύνει πολύ το γάμο και συγκεκριμένα το γάμο σε πολύ μικρή ηλικία, αφού σύμφωνα με τα λόγια του προφήτη Μουχάμμαντ: "Ισλαμικό μου έθνος, ο γάμος είναι το σημαντικότερο και ομορφότερο πράγμα στην ζωή μας. Να παντρεύεστε όσο μπορείτε σε μικρή ηλικία. Ο γάμος αποτελεί το μισό της θρησκείας για κάθε άτομο και όποιος παντρεύεται συμπληρώνει αυτό το μισό". Δηλαδή, ο προφήτης εννοεί ότι το πρώτο μισό της θρησκείας για κάθε άτομο συμπληρώνεται με το να παντρευτεί και το άλλο μισό με την εκπλήρωση των καθηκόντων που απαιτεί η θρησκεία. Έτσι, στην Ισλαμική θρησκεία, ο γάμος αποτελεί ένα πολύ σημαντικό καθήκον για κάθε άτομο, που πρέπει να το εκπληρώσει για να ανταποκριθεί σε όλα τα θρησκευτικά καθήκοντα.

Επίσης, η Ισλαμική θρησκεία είναι αυστηρότερη από οποιαδήποτε άλλη στο κόσμο στο θέμα της μοιχείας, αφού σε πολλά κείμενα από διάφορα στάδια του Ιερού Κορανίου έχει αναφερθεί η μοιχεία ως πολύ μεγάλη αμαρτία. Θα αναφέρουμε ένα κείμενο από αυτά που κηρύσσει τα εξής: "μη πλησιάζετε στη μοιχεία, γιατί είναι αισχρή πράξη και μεγάλη αμαρτία, ανοίγοντας το δρόμο για άλλες ανομίες"²⁹. Η Ισλαμική θρησκεία, δηλαδή, ενθαρρύνει το γάμο και απαγορεύει τη μοιχεία, αποτελώντας ένα σημαντικό παράγοντα που συμβάλλει στο αυξημένο ποσοστό γαμηλιότητας στις αραβικές χώρες.

Έτσι, τα αυστηρά έθιμα, που επικρατούν στις χώρες αυτές και οι θρησκευτικές επιταγές, είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες, που συμβάλλουν στο αυξημένο ποσοστό γαμηλιότητας και συγκεκριμένα στις μικρές ηλικίες στις αραβικές χώρες.

²⁹ Το κείμενο αυτό είναι από το στάδιο "Ελ-Εσράε", Αρ. 31, από το μεταφρασμένο κείμενο του Ιερού Κορανίου στην ελληνική γλώσσα. Έκδοση, Μαριάννα. Ι. Λάτση, Αθήνα 1987.

Επίσης, πρέπει να τονίσουμε ότι το ποσοστό των εξώγαμων γεννήσεων στις χώρες αυτές είναι μηδενικό, εξαιτίας των πολύ αυστηρών εθίμων και των κανονισμών της Ισλαμικής θρησκείας, όπως και των θεσμικών κανόνων, που επικρατούν στις αραβικές χώρες, οι οποίοι δεν επιτρέπουν τέτοια φαινόμενα. Αντίθετα, στις αναπτυγμένες χώρες, το ποσοστό των εξώγαμων γεννήσεων είναι ιδιαίτερα υψηλό, αφού στην Ευρωπαϊκή Ένωση, κατά το 1992, ανέρχεται στα 20% των γεννήσεων, ενώ στην Δανία, το ποσοστό φτάνει σε υπερβολικό ποσοστό, που ανέρχεται κατά το ίδιο έτος, στο 46,5% των γεννήσεων³⁰, δηλαδή, σε 100 γεννήσεις ζώντων αντιστοιχούν στο 46 εξώγαμες γεννήσεις ζώντων. Αυτό είναι τραγικό ποσοστό, που οφείλεται στο ότι τα έθιμα που επικρατούν σ' αυτές τις χώρες είναι πολύ ελαστικά, οι εξώγαμες γεννήσεις θεωρούνται φυσιολογικό φαινόμενο, ενώ ακόμα, και οι θεσμικοί κανόνες που επικρατούν σ' αυτές τις χώρες, δεν απαγορεύουν τέτοια φαινόμενα.

A.2. Γαμηλιότητα κατά το δεύτερο, τρίτο και τέταρτο γάμο ταυτόχρονα:

Στις αραβικές χώρες, έχει επικρατήσει το φαινόμενο να παντρεύεται κάθε άντρας περισσότερες από μία γυναίκες ταυτόχρονα, και αυτό επειδή, η Ισλαμική θρησκεία επιτρέπει σε κάθε άνδρα να παντρευτεί μέχρι και τέσσερις γυναίκες ταυτόχρονα, από τον όρο να προσπαθεί να είναι δίκαιος σε όλες τις γυναίκες του. Πρέπει να μην αδικήσει καμία απ' αυτές, αφού το Ιερό κοράνιο, αναφέρει γι' αυτό το θέμα τα εξής: "Και αν φοβάστε ν' αδικήσετε τις ορφανές, σε περίπτωση γάμο και τα ορφανά, τότε να παντρεύεστε άλλες δυο ή τρεις ή τέσσερις γυναίκες της εκλογής σας. Και αν όμως, ακόμη φοβάστε μήπως τις

³⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, "Η δημογραφική κατάσταση στην Ε.Ε.1994", σελ.66.

αδικήσετε, τότε να παντρεύεστε μόνο μία, ή όποιες αιχμάλωτες και αυτό για να σας προφυλάξει από το να φερθείτε άδιστα³¹.

Το αδρό ποσοστό γαμνησιότητας των ανδρών κατά το δεύτερο, τρίτο και τέταρτο γάμο στις αραβικές χώρες είναι σχετικά χαμηλό, αφού το ποσοστό αυτό κατά το 1990, ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 0,30 τοις χιλίοις περίπου του πληθυσμού. Αυτό σημαίνει ότι σε 10.000 κατοίκους, κατά το 1990, αντιστοιχούσαν 3 τέτοιου είδους γάμοι. Πρέπει, όμως να τονίσουμε ότι στις αραβικές χώρες, αυτό το είδος γαμνησιότητας σημείωσε πολύ μεγάλη πτώση, από 1,10 τοις χιλίοις που ήταν το 1960, στο 0,60 τοις χιλίοις τα 1975, και τέλος, στο 0,30 τοις χιλίοις το 1990. Αυτό οφείλεται κυρίως στους εξής λόγους:

- α) Ο πρώτος λόγος, είναι η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου των γυναικών σε όλες τις αραβικές χώρες, οι οποίες με διάφορους τρόπους δεν επιτρέπουν το γάμο των ανδρών τους με άλλη γυναίκα. Σε πολλά πρόσφατα συνέδρια που έχουν γίνει με θέμα "τη θέση της γυναίκας στις αραβικές χώρες", οι γυναίκες ή οι εκπρόσωποι τους, ζήτησαν από τις κυβερνήσεις τους να λάβουν θεσμικά μέτρα για την προστασία τους από τέτοια απαράδεκτα φαινόμενα που ανήκουν στην εποχή της άγνοιας (αμάθειας) και όχι στην πολιτισμένη εποχή του εικοστού πρώτου αιώνα, που ζούμε σήμερα.
- β) Ο δεύτερος λόγος, είναι η αύξηση των οικονομικών απαιτήσεων για το γάμο (προίκα, κοσμήματα, σπίτι,... κλπ) και η άνοδος του κόστους συντήρησης οικογένειας (συντήρηση της οικογένειας, κόστος εκπαίδευση παιδιών, κλπ). Όλα αυτά έχουν συντελέσει στο να περιοριστεί σήμερα αυτού του είδους γαμνησιότητα μόνο στους πλούσιους κατοίκους των αραβικών χωρών, ενώ αντίθετα, στη

³¹ Αυτό το κείμενο, είναι από το στάδιο "Αλ-Νεσαά", Αρ.2, από το μεταφρασμένο κείμενο του Ιερού κορανίου στην ελληνική γλώσσα, Μ. Λάτση.

δεκαετία 50 ή 60, χαρακτηριζε από όλες τις πληθυσμιακές μάζες (φτωχοί, μεσαίο και πλούσιοι), επειδή τότε δεν υπήρχαν τόσο υψηλές απαιτήσεις.

γ) Επίσης, τα τελευταία χρόνια, και η στάση της κοινωνίας απέναντι στο φαινόμενο άλλαξε ριζικά. Ενώ στις προηγούμενες δεκαετίες, το έβλεπε σαν φυσιολογικό, σήμερα η αραβική κοινωνία βλέπει την πολυγαμία ως απαράδεκτη πράξη, με εξαίρεση την ύπαρξη σοβαρών λόγων, όπως π.χ. την αδυναμία απόκτησης παιδιών από την πρώτη σύζυγο, που επιβάλουν τη τέλεση και άλλου γάμου.

Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η γαμηλιότητα των ανδρών με δεύτερη γυναίκα ταυτόχρονα με την πρώτη, αποτελεί την πλειοψηφία σε τέτοιου είδους γάμους, ενώ η γαμηλιότητα των ανδρών με τρίτη και τέταρτη γυναίκα ταυτόχρονα, αποτελεί τη μειοψηφία.

Τα κυριότερα κίνητρα για τους άνδρες στις αραβικές χώρες, να παντρευτούν συνήθως την δεύτερη γυναίκα ή ακόμα σε ελάχιστες περιπτώσεις την τρίτη και τέταρτη γυναίκα ταυτόχρονα με την πρώτη, είναι τα εξής:

- 1- Πιο σημαντικό κίνητρο, είναι η επιθυμία τους να αποκτήσουν παιδιά που η πρώτη γυναίκα τους, είτε δεν μπορεί να κάνει, είτε κάνει παιδιά, αλλά ο αριθμός αυτών των παιδιών είναι μικρότερος απ' αυτόν που επιθυμούν οι άνδρες τους. Για παράδειγμα, μία γυναίκα κάνει 2 ή 3 παιδιά και για διάφορους λόγους υγείας δεν μπορεί να κάνει περισσότερα. Ως γνωστό, στις αραβικές χώρες 2 ή 3 παιδιά, αποτελούν ανεπιθύμητο αριθμό, όχι μόνο για τους άνδρες, αλλά και για το σύνολο της αραβικής κοινωνίας, αφού ο επιθυμητός αριθμός κυμαίνεται μεταξύ 5 και 8 παιδιών.
- 2- Δεύτερο σημαντικό κίνητρο για τους άνδρες στις αραβικές χώρες, είναι το μεγάλο σεξουαλικό πάθος. Εφόσον, όμως, όπως αναφέραμε η αραβική κοινωνία και η Ισλαμική θρησκεία, είναι πολύ αυστηρές στο θέμα της μοιχείας, γι' αυτό το λόγο, μεγάλο σεξουαλικό πάθος των ανδρών μεταφράζεται σε δεύτερη, τρίτη, ή ακόμα και τέταρτη

γυναίκα ταυτόχρονα με την πρώτη. Αυτό το κίνητρο, όμως, στους άνδρες πρέπει να συνοδεύεται από μεγάλη οικονομική ευχέρεια, αφού σ' αυτή την περίπτωση, είναι αναγκασμένοι να τακτοποιήσουν κάθε μία από τις γυναίκες τους σ' ένα δικό της σπίτι, γιατί είναι αδύνατον να μένουν όλες μαζί, αν λάβουμε υπόψη ότι καθεμία απ' αυτές έχει τουλάχιστον 5 ή 6 παιδιά. Το φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα αυξημένο στις πλούσιες αραβικές χώρες, όπως τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Κουβέιτ, η Σαουδική Αραβία, το Κατάρ, η Λιβύη, που οι κάτοικοί τους, έχουν πολύ μεγάλη οικονομική ευχέρεια, αφού κατά το κεφαλήν εισόδημα των χωρών αυτών, είναι από τα υψηλότερα σε όλο τον κόσμο.

Έτσι, στις αραβικές χώρες, το ποσοστό γαμηλιότητας των ανδρών κατά τη δεύτερη, τρίτη και τέταρτη γυναίκα ταυτόχρονα με την πρώτη, διαφέρει από τη μια αραβική χώρα στην άλλη. Είναι δηλαδή, χαμηλή στις χώρες με μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα και υψηλή στις πλούσιες αραβικές χώρες. Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι στο Ιράκ είναι υψηλό το ποσοστό αυτό, και αυτό επειδή, η χώρα αυτή είχε χάσει πάνω από μισό εκατομμύριο άνδρες στους συνεχόμενους πολέμους, που είχε τα τελευταία 15 χρόνια. Γι' αυτό, η κυβέρνηση του Ιράκ, έκανε προσπάθειες να αυξηθεί αυτό το είδος γαμηλιότητας των ανδρών, δίνοντας οικονομική ενίσχυση στους άνδρες που παντρεύονται περισσότερες γυναίκες και κυρίως τις χήρες των θυμάτων πολέμου.

B) ΔΙΑΖΥΓΙΟΤΗΤΑ:

Η διαζυγιότητα στις αραβικές χώρες είναι αντίθετα, πολύ χαμηλή αφού το αδρό³² της κατά το 1990, ανέρχεται στο 0,50 τοις χιλίοις περίπου του πληθυσμού. Αυτό σημαίνει ότι κατά το 1990, εκδόθηκαν

³² Αδρό ποσοστό διαζυγιότητας, είναι η σχέση του αριθμού των διαζυγίων μιας περιόδου ως προς τον μέσο πληθυσμό, εκφραζόμενος ως αριθμός διαζυγίων σε 1.000 κατοίκους.

κατά μέσο όρο 5 διαζύγια περίπου σε 10.000 κατοίκους. Αυτό το ποσοστό είναι ιδιαίτερα χαμηλό, αν το συγκρίνουμε με το ποσοστό διαζυγιότητας σε άλλες χώρες του κόσμου. Για παράδειγμα, στις αναπτυγμένες χώρες και συγκεκριμένα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το ποσοστό διαζυγιότητας είναι ιδιαίτερο υψηλό, αφού κατά το 1989, εκδόθηκαν κατά μέσο όρο 17 διαζύγια περίπου σε 10.000 κατοίκους (Eurostat, το 1993), ή αλλιώς είχαν εκδοθεί 20 διαζύγια ανά 100 γάμους. Ιδιαίτερα στη Σκανδιναβία, το διαζύγιο πλήττει τον ένα στους δυο γάμους (το 1990).³³

Το χαμηλό ποσοστό διαζυγιότητας στις αραβικές χώρες, οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, κυριότεροι απ' αυτούς είναι οι εξής:

- 1- Τα έθιμα, που επικρατούν στις χώρες αυτές, έχουν συμβάλλει στο πολύ χαμηλό ποσοστό διαζυγιότητας. Όπως αναφέραμε στα έθιμα του γάμου, ανήκει και η προσφορά εκ μέρους του ανδρός προίκας, χρυσαφικών, κλπ. Στα συμβόλαια του γάμου καθορίζεται, επίσης, και η καταβολή χρηματικής αποζημίωσης εκ μέρους του γαμπρού στη γυναίκα, εφόσον θελήσει να τη χωρίσει στο μέλλον, αφού ως γνωστό, στις αραβικές χώρες μόνο ο άνδρας μπορεί να δώσει διαζύγιο³⁴.

Η αποζημίωση είναι αρκετά υψηλή, ώστε να δυσχεράνει σημαντικά την απόφαση του άνδρα να δώσει διαζύγιο. Τη χρηματική αυτή αποζημίωση, συμφωνούν οι οικογένειες του υποψηφίου ζευγαριού, που από την πλευρά της οικογένειας της νύμφης, θα προσπαθήσουν να είναι αυτό το ποσό όσο γίνεται υψηλότερο, ώστε να προστατεύσουν το γάμο

³³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, "Η δημογραφική κατάσταση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Έκθεση 1994, Λουξεμβούργο 1995, σελίδα 19 και 60.

³⁴ Η γυναίκα στις αραβικές χώρες, έχει δικαίωμα να ζητήσει επίσημα το διαζύγιο μόνο δικαστικά στις εξής περιπτώσεις: α) όταν ο άνδρας της, έχει πολύ σοβαρή και ενίατη ασθένεια, π.χ. σχιζοφρένεια. β) όταν ο άνδρας της αντιμετωπίζει ποινή φυλάκισης άνω των 5 ετών.

της κόρης τους. Η τελική απόφαση για τα ποσό αυτό, θα υπογραφεί στο συμβόλαιο του γάμου που σφραγίζεται στο δικαστήριο του κράτους. Πρέπει να τονίσουμε ότι η χρηματική αποζημίωση, είναι διαφορετική από τη διατροφή της γυναίκας και των παιδιών. Ο άνδρας που θέλει να δώσει διαζύγιο στη γυναίκα του, είναι υποχρεωμένος να καταβάλει και τα δυο. Έτσι, η οικονομική επιβάρυνση γίνεται δυσβάσταχτη γι' αυτόν, και αποτελεί σοβαρό εμπόδιο για το διαζύγιο.

2- Επίσης, το υψηλό ποσοστό γονιμότητας που χαρακτηρίζει όλες τις αραβικές χώρες, έχει συμβάλλει στο πολύ χαμηλό ποσοστό διαζυγιότητας, αφού όλες οι έρευνες που είχαν γίνει στις χώρες αυτές, πάνω σ' αυτό το θέμα, έδειξαν ότι υπάρχει αρνητική σχέση ανάμεσα στο ποσοστό διαζυγιότητας και το ποσοστό γονιμότητας. Μία απ' αυτές,³⁵ έδειξε ότι πάνω από 70% της διαζυγιότητας στις αραβικές χώρες, ανήκει στις οικογένειες που δεν έχουν παιδιά, ενώ οικογένειες που έχουν πάνω από 4 παιδιά έχουν πολύ μικρό ποσοστό διαζυγιότητας, που δεν υπερβαίνει το 2%. Έτσι, γι' αυτό το λόγο, οι γυναίκες στις αραβικές χώρες προσπαθούν να αυξήσουν τη γονιμότητά τους κατά τα πρώτα χρόνια του γάμου, πιστεύοντας ότι η υψηλή γονιμότητά τους εμπόδιο για το διαζύγιο. Στις αραβικές χώρες, οι γυναίκες μπορούν εύκολα να ελέγξουν τη γονιμότητα τους, και αυτό επειδή, μόνο αυτές μπορούν να χρησιμοποιήσουν αντισυλληπτικές μεθόδους (χάπια, σπιράλ, ρυθμό, κλπ.), σε αντίθεση με άλλες χώρες στο κόσμο, που ακόμα και οι άνδρες χρησιμοποιούν αντισυλληπτικές μεθόδους (Προφυλακτικό).³⁶

³⁵ Χαμούντα Αχμάντ, "Η γονιμότητα και ο οικογενειακός προγραμματισμός στις αραβικές χώρες". Τμήμα Δημογραφικών Μελετών του Ιορδανικού πανεπιστημίου, Αμμάν, 1994.

³⁶ Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, οι μέθοδοι αντισύλληψης που χρησιμοποιούν τα ζευγάρια, σύμφωνα με την έρευνα που έγινε το 1983-84, από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών στην Περιφέρεια Πρωτεύουσας, έδειξε, ότι χρησιμοποιείται κυρίως το "αποτράβηγμα" (44%) και το προφυλακτικό (36%), και σε πολύ μικρότερη κλίμακα, η μέθοδος του ρυθμού (9%). Για

3- Τρίτος παράγοντας, είναι η Ισλαμική θρησκεία, που επιτρέπει σε κάθε άνδρα να παντρεύεται μέχρι και τέσσερις γυναίκες ταυτόχρονα, χωρίς να δώσει διαζύγιο σε καμία γυναίκα απ' αυτές. Όμως, δεν απαγορεύει το διαζύγιο, όπως το απαγορεύουν άλλες θρησκείες, όπως η Καθολική, αλλά το θεωρεί ανεπιθύμητη πράξη. Αφού σύμφωνα με τα λόγια του προφήτη "Ισλαμικό μου έθνος, η πράξη του διαζυγίου, αποτελεί την πιο ανεπιθύμητη πράξη για τον ΑΛΛΑΧ σε όλη αυτή την ζωή, που κουνάει τον θρόνο του ΑΛΛΑΧ, απ' αυτή την πράξη". Επομένως, και η θρησκεία συμβάλλει στο πολύ χαμηλό ποσοστό διαζυγιότητας στις αραβικές χώρες.

Έτσι, στις χώρες αυτές, το ποσοστό διαζυγιότητας είναι ιδιαίτερα χαμηλό, ενώ αντίθετα, το ποσοστό γαμηλιότητας είναι πολύ υψηλό, σε αντίθεση με τις αναπτυγμένες χώρες, που έχουν πολύ υψηλό ποσοστό διαζυγιότητας και πολύ χαμηλό ποσοστό γαμηλιότητας. Γι' αυτό το λόγο, οι πρώτες έχουν πολύ υψηλό δείκτη γονιμότητας, ενώ στις δεύτερες, ο ίδιος δείκτης είναι ιδιαίτερο χαμηλός.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1- Η αραβική κοινότητα θεωρείται μία από τις σημαντικότερες περιοχές στον κόσμο, επειδή βρίσκεται σε κεντρική θέση στον παγκόσμιο χάρτη, ενώνοντας τρεις ήπειροι (Ασία, Αφρική και Ευρώπη). Κατέχει, επίσης, τεράστια γεωγραφική έκταση (14.000.000 χμ²), που αναλογεί γύρω στο 10,2% της παγκόσμιας έκτασης (133.000.000

όλες τις υπόλοιπες μεθόδους αντισύλληψης (όπως, π.χ. το χάπι και το σπινάκι), τα ποσοστά χρήσης είναι εξαιρετικά χαμηλά (2-3%).

Πηγή: Ελληνική Εταιρία δημογραφικών Μελετών, "Ευρωπαϊκή δημογραφική κοινότητα. Η θέση της Ελλάδας". Αθήνα 1988, σελίδα 136-148.

χμ²), και αποτελεί την δεύτερη γεωγραφική δύναμη μετά την Ρωσική Ομοσπονδία (17.000.000 χμ²).

Επίσης, η περιοχή αυτή αποτελεί σημαντική δημογραφική δύναμη, με πληθυσμό που ανέρχεται στα 250 εκατομμύρια κάτοικοι, κατά το 1992, και αναλογεί στο 4,6% του παγκοσμίου πληθυσμού (5.480 εκατομμύρια), κατά το ίδιο έτος. Ο πληθυσμός στην κοινότητα αυτή αυξάνεται ετησίως, κατά 8 εκατομμύρια περίπου, με μέση ετήσια φυσική αύξηση γύρω στο 3%, που σημαίνει ότι ο πληθυσμός στην περιοχή αυτή, θα διπλασιαστεί σε 23 χρόνια, και προβλέπεται να φτάσει στα 380 εκατομμύρια, το 2010, οπότε και θα αποτελεί την τρίτη δημογραφική δύναμη, μετά την Κίνα και την Ινδία.

Ακόμα, θεωρείται ως μία από τις σημαντικότερες οικονομικές δυνάμεις στον κόσμο, επειδή διαθέτει πλούσιους και σπάνιους φυσικούς πόρους. Αποτελεί την πλουσιότερη πετρελαιοπαραγωγό περιοχή, και συμμετέχει στο 1/3 περίπου της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου. Έχει αποθέματα, που ανέρχονται στο 56% των παγκοσμίων αποθεμάτων, και διαθέτει φυσικούς πόρους, όπως: φυσικό αέριο, Φωσφορικών άλας (Phosphate), Σιδηρομετάλλευμα, Μολύβι (Lead), Υδράργυρος (Mercury), κλπ. Όλα αυτά, έχουν συντελέσει στο να θεωρηθεί η αραβική κοινότητα ως μία από τις σημαντικότερες περιοχές στον κόσμο, με τεράστια γεωγραφική, δημογραφική και οικονομική σημασία.

Η αραβική κοινότητα, παρά το ότι χωρίζεται σε 21 χώρες, αποτελεί ένα έθνος, με κοινά χαρακτηριστικά όπως: η αραβική γλώσσα, τα αραβικά έθιμα, η Ισλαμική θρησκεία, η αραβική ιστορία, ο αραβικός πολιτισμός, η αραβική κουλτούρα, κλπ. Η αραβική κοινότητα, συγκαταλέγεται στις λιγότερα αναπτυγμένες περιοχές του πλανήτη. Οι χώρες, όμως, από τις οποίες αποτελείται ποικίλουν από πολύ πλούσιες μέχρι πολύ φτωχές.

2- Οι αραβικές χώρες, χαρακτηρίζονται από τον υψηλότερο δείκτη γονιμότητας στον κόσμο, αφού κατά τα 1992, ο δείκτης αυτός, ανερχόταν κατά μέσο όρο, στο 6. Ο υψηλός ρυθμός τεκνοποίησης

στις χώρες αυτές, οφείλεται σε ποικίλους παράγοντες: α) τεκνοποίηση των γυναικών αρχίζει σε μικρή ηλικία, γεγονός που οφείλεται κυρίως στη χαμηλή μέση ηλικία των γυναικών κατά το πρώτο γάμο, που ανέρχεται κατά μέσο όρο στα 19,1 έτη (1990). β) Τα πολύ χαμηλό ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες, που ανέρχεται στο 12% (1992). γ) Το πολύ χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών. Το ποσοστό αναλφαβητισμού στις γυναίκες φτάνει στο 54% (1990). δ) Η ανασφάλεια που αισθάνονται οι γυναίκες για τα γάμο τους. Επίσης, σε όλες τις αραβικές χώρες, το ποσοστό της ειδικής γονιμότητας κατά ηλικία μητέρας, είναι υψηλό σε όλες τις ομάδες ηλικιών στις μητέρες, ακόμα, και κατά την ανηλικιότητα (15-19), ή την προχωρημένη ηλικία (45-49).

Εξαιτίας του υψηλού δείκτη γονιμότητας, το ποσοστό γεννητικότητας, είναι ιδιαίτερο υψηλό και ανέρχεται στο 40 τοις χιλίοις ετησίως, κατά το 1992. Το υψηλό ποσοστό γεννητικότητας, οφείλεται σε πολλούς παράγοντες: α) Η σύνθεση της οικογένειας που κυμαίνεται μεταξύ 5 και 8 παιδιών, που είναι ο επιθυμητός αριθμός παιδιών για τις οικογένειες των αραβικών χωρών. β) Η Ισλαμική θρησκεία συμβάλλει στην αύξηση του ποσοστού γεννητικότητας, επιτρέποντας σε κάθε άνδρα να παντρευτεί 4 γυναίκες ταυτόχρονα με την πρώτη. Από την άλλη μεριά, είναι πολύ αυστηρά σε οποιοδήποτε μέθοδο, που έχει ως στόχο τη μείωση του ποσοστού γεννητικότητας, όπως ο οικογενειακός προγραμματισμός, η έκτρωση, αντισυλληπτικές μέθοδοι, κλπ.

3- Το ποσοστό θνησιμότητας στις αραβικές χώρες σημείωσε μεγάλη πτώση, από το 20,6 τοις χιλίοις στην δεκαετία του 60 στο 9 τοις χιλίοις το 1992, και οφείλεται κυρίως στην μεγάλη πρόοδο που σημειώθηκε στον τομέα της δημόσιας υγείας. Το ποσοστό αυτό, προβλέπεται να μειωθεί στο 6 τοις χιλίοις μέχρι τα 2000. Τα ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας, παρά τη μεγάλη πτώση που σημείωσε τα τελευταία χρόνια, παραμένει ιδιαίτερα υψηλό και δεν

διαφέρει πολύ από τα ποσοστά που έχουν οι λιγότερες αναπτυγμένες χώρες, αφού ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 57 τοις χιλίοις. Στις φτωχές αραβικές χώρες, το ποσοστό αυτό υπερβαίνει το 100 τοις χιλίοις και είναι το υψηλότερο που παρατηρείται σε όλο τον κόσμο. Το ιδιαίτερα υψηλό αυτό το ποσοστό σε πολλές αραβικές χώρες, οφείλεται σε αρρώστιες και παράγοντες που προκαλούν το θάνατο των βρεφών, όπως ο ιλαράς, ο τέτανος, η αμέλεια του μητρικού θηλασμού και συχνές κυήσεις.

Επίσης, παρά την αύξηση που σημείωσε η προσδοκία ζωής κατά τη γέννηση, τα τελευταία χρόνια, παραμένει ιδιαίτερα χαμηλή, αφού κατά την γέννηση, ανέρχεται κατά μέσο όρο στα 62 Α /65 Γ χρόνια (το 1992), και προβλέπεται να φτάσει στο 67 Α/70 Γ χρόνια, τα 2000, επειδή αναμένεται ότι το ποσοστό θνησιμότητας, θα μειωθεί στο 6 τοις χιλίοις.

4- Το ποσοστό γαμνηλιότητας είναι ιδιαίτερα υψηλό, αφού το αδρό ποσοστό γαμνηλιότητας κατά το πρώτο γάμο, ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 10,2 τοις χιλίοις του πληθυσμού (το 1990). Η μέση ηλικία κατά το πρώτο γάμο, είναι ιδιαίτερα χαμηλό, αφού ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 24,3 ετών για τους άνδρες και 19,1 ετών για τις γυναίκες.

Το υψηλό ποσοστό γαμνηλιότητας, οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, όπως; α) Τα αυστηρά έθιμα που επικρατούν σε όλες τις αραβικές χώρες, δεν επιτρέπουν καμία σχέση (φιλική, σεξουαλική) μεταξύ των δύο φύλων πριν το γάμο. Έτσι, ο μόνος τρόπος για την ικανοποίηση της σεξουαλικής επιθυμίας των δύο φύλων, είναι ο γάμος σε πολύ μικρή ηλικία που έχει τη μορφή προξενείου. β) Επίσης, και η Ισλαμική θρησκεία συμβάλλει στην αύξηση της γαμνηλιότητας, αφού ενθαρρύνει τα γάμο σε μικρή ηλικία, και είναι πολύ αυστηρή στη μοιχεία. Επίσης, θεωρεί το γάμο σημαντικό καθήκον, εφόσον αποτελεί τη μισή θρησκεία για κάθε άτομο.

Στις αραβικές χώρες, κάθε άνδρας μπορεί να παντρευτεί μέχρι και τέσσερις γυναίκες ταυτόχρονα. Το ποσοστό γαμνηλιότητας των ανδρών,

κατά το δεύτερο, τρίτο και τέταρτο γάμο, ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 0,30 τοις χιλίοις περίπου του πληθυσμού. Αυτό το ποσοστό, είναι σχετικά χαμηλό και δεν αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την αύξηση της γονιμότητας (γεννητικότητας) στις αραβικές χώρες. Αυτό το είδος γαμηλιότητας σημείωσε μεγάλη πτώση, από τα 1,10 τοις χιλίοις που ήταν το 1960, στο 0,60 τοις χιλίοις το 1975, και τέλος, στο 0,30 τοις χιλίοις το 1990, και οφείλεται κυρίως στους εξής λόγους α) Η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου των γυναικών σε όλες τις αραβικές χώρες. β) Η αύξηση των οικονομικών απαιτήσεων για το γάμο και την οικογένεια. γ) Η στάση της αραβικής κοινωνίας απέναντι στα φαινόμενα αυτό άλλαξε ριζικά. Επίσης, αυτό το είδος γαμηλιότητας είναι ιδιαίτερα υψηλό στις πλούσιες αραβικές χώρες, επειδή οι άνδρες έχουν τη δυνατότητα να συντηρήσουν και τέσσερις γυναίκες ταυτόχρονα.

Τα ποσοστά διαζυγιότητας είναι ιδιαίτερα χαμηλά, αφού το αδρό ποσοστό διαζυγιότητας ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 0,50 τοις χιλίοις περίπου του πληθυσμού, το 1990. Αυτό οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, κυριότεροι από τους οποίους είναι: α) Τα έθιμα που επικρατούν στις αραβικές χώρες που υποχρεώνουν τους άνδρες να πληρώνουν εκτός από τη διατροφή κι υψηλή χρηματική αποζημίωση, που θα καταβάλουν στην σύζυγο σε περίπτωση διαζυγίου. β) Η υψηλή γονιμότητα που χαρακτηρίζει τις αραβικές χώρες, έχει συμβάλλει στον χαμηλό ποσοστό διαζυγιότητας, και τέλος, γ) Η Ισλαμική θρησκεία, που θεωρεί το διαζύγιο ως πιο ανεπιθύμητη πράξη για τον ΑΛΛΑΧ.

Συμπερασματικά καταλήγουμε ότι τα κύρια δημογραφικά χαρακτηριστικά των αραβικών χωρών, είναι τα εξής: υψηλός ρυθμός μέση ετήσιας φυσικής αύξησης του πληθυσμού, υψηλό ποσοστό γονιμότητας και γεννητικότητας. Το αδρό ποσοστό θνησιμότητας και βρεφικής θνησιμότητας ακολουθούν πτωτική πορεία, ενώ η προσδοκία ζωής κατά τη γέννηση ακολουθεί αυξητική. Και τέλος, το υψηλό ποσοστό γαμηλιότητας και χαμηλό ποσοστό διαζυγιότητας. Όλα αυτά,

έχουν κάνει τις αραβικές χώρες να έχουν ιδιαίτερα δημογραφικά χαρακτηριστικά, που τις διαφοροποιεί από τις υπόλοιπες χώρες στον κόσμο.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

* Εισαγωγή

1. Η δομή του πληθυσμού κατά φύλο και ηλικία

2. Η δομή του πληθυσμού κατά οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά

α) Οικονομική δομή

β) Το εκπαιδευτικό επίπεδο

γ) Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία

* Συμπεράσματα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η υψηλή γονιμότητα (γεννητικότητα) που χαρακτηρίζεται όλες τις αραβικές χώρες, έχει συμβάλλει στο να θεωρείται η δομή του πληθυσμού στις χώρες αυτές ως νεανική. Αυτό συμβαίνει, επειδή το ποσοστό του παιδικού πληθυσμού είναι ιδιαίτερα υψηλό και ανέρχεται κατά μέσον όρο στο 43%, ενώ, αντίθετα, το ποσοστό του παραγωγικού και γεροντικού πληθυσμού είναι χαμηλό και ανέρχονταν κατά μέσον όρον στα 54% και 3% αντίστοιχα. Έτσι, λόγω του υψηλού ποσοστού του παιδικού πληθυσμού και του μικρού ποσοστού του παραγωγικού πληθυσμού, η αναλογία εξαρτήσεως του πληθυσμού κατά ηλικιακή και πραγματική εξάρτηση είναι πολύ υψηλή, αφού ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 85% και το 250% αντίστοιχα. Επίσης, η αναλογία των φύλων στις χώρες αυτές, ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 103%, με αποτέλεσμα η μορφή της πυραμίδας των ηλικιών στις αραβικές χώρες, να παίρνει το σχήμα ενός ισοσκελούς τριγώνου, που είναι ευρύ στη βάση του και λεπτό στην κορυφή του.

Στις χώρες αυτές, εξαιτίας του υψηλού ποσοστού των νέων και του πολύ χαμηλού ποσοστού συμμετοχής των γυναικών στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες, το ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού είναι πολύ χαμηλό. Το 1992, ο γενικός δείκτης δραστηριότητας και το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 28,4% και στο 52,5% αντίστοιχα. Επίσης, το υψηλό ποσοστό των νέων, έχει συμβάλλει στον αυξημένο αριθμό των μαθητών στις διάφορες βαθμίδες της στοιχειώδους εκπαίδευσης. Κατά το 1990, ο συνολικός μαθητικός πληθυσμός στις χώρες αυτές, ανέρχονταν σε 66 εκατομμύρια και προβλέπεται να φτάσει στα 87 εκατομμύρια μέχρι το 2000. Ακόμα, στις αραβικές χώρες, η γυναίκα βρίσκεται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τον άνδρα σε όλους τους κοινωνικούς τομείς. Κατά το 1990, ο δείκτης ανάπτυξης των γυναικών έφτανε μόλις στο 0,3097 (από τη μονάδα,

που είναι το άριστο). Έτσι, στο κεφάλαιο αυτό, θα παρουσιάσουμε αναλυτικά την δομή του πληθυσμού κατά φύλο και ηλικία, κατα την οικονομική και κοινωνική δομή του πληθυσμού.

1. ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΑ

Η κατά φύλο και ηλικία κατανομή του πληθυσμού είναι η περισσότερο πλούσια σε πληροφορίες, επειδή αφενός μεν σε αυτή αντανακλώνται οι κατά το παρελθόν επιδράσεις της θνησιμότητας και της γονιμότητας του πληθυσμού, αφετέρου δε από αυτό γίνεται αντιληπτό το στάδιο της δημογραφικής εξελίξεως, και το συναφή κοινωνικό - οικονομικά προβλήματα. Επί πλέον, όλες οι άλλες κατανομές με βάση τα οικονομικά, κοινωνικά και προσωπικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όταν συνδυάζονται με την κατά φύλο και ηλικία κατανομή. Συνήθως, εξετάζεται σε πρώτο στάδιο η κατά ηλικία σύνθεση του πληθυσμού και προ παντός η κατά μεγάλες ομάδες ηλικιών κατανομή, ήτοι ο παιδικός πληθυσμός 10-14 ετών), ο ώριμος ή παραγωγικός πληθυσμός (15-64 ετών) και ο γεροντικός πληθυσμός (65 ετών κι άνω). Επίσης, υπολογίζονται ορισμένοι δείκτες, όπως ο δείκτης εξάρτησης του πληθυσμού (η αναλογία των κοινωνικών βαρών), ο δείκτης αντικαταστάσεως στον παραγωγικό πληθυσμό, η αναλογία των φύλων και τέλος διαμορφώνεται η πυραμίδα των ηλικιών του πληθυσμού.

Α) ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΜΕΙΖΟΝΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ

Α.1. Ο παιδικός πληθυσμός

Το υψηλό ποσοστό γονιμότητας ή γεννητικότητας (Baby boom), πού χαρακτηρίζει όλες τις αραβικές χώρες, έχει συμβάλλει στο να θεωρηθεί ο πληθυσμός των χωρών αυτών ως νεανικός, και αυτό επειδή, το ποσοστό του παιδικού πληθυσμού κατά το 1992, κυμάνθηκε στο 43% (πίνακας 1.1). Δηλαδή, το 43% του συνολικού αραβικού πληθυσμού είναι ηλικίας μικρότερης των 15 ετών. Το ποσοστό του παιδικού πληθυσμού είναι το υψηλότερο στον κόσμο, αφού σε παγκόσμιο επίπεδο ανέρχεται στο 33%. Στις λιγότερα αναπτυγμένες χώρες βρίσκεται στο 36%, ενώ στις αναπτυγμένες χώρες δεν υπερέβαινε το 20%, κατά το ίδιο έτος (πίνακας 1.2). Τα υψηλά ποσοστά των νέων στις αραβικές χώρες, έχουν συμβάλλει στην μείωση της μέσης ηλικίας του πληθυσμού, η οποία ανέρχεται σε 18,8 έτη, κατά το 1992 (πίνακας 1.1), ενώ η μέση ηλικία του πληθυσμού σε παγκόσμια επίπεδο ανέρχονται σε 25 έτη. Στις αναπτυγμένες χώρες και συγκεκριμένα στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανέρχονται στα 38 έτη, κατά το ίδιο έτος¹.

Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι το υψηλό ποσοστό του παιδικού πληθυσμού, έχει συμβάλλει στην οικονομική και κοινωνική επιβάρυνση των αραβικών χωρών και κυρίως εκείνων με μέσο χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα. Έτσι, είναι υποχρεωμένες να αυξήσουν ετησίως τις κοινωνικές δαπάνες (δημόσια υγεία, παιδεία,...κλπ) ως προς το ΑΕΠ. Στον τομέα της δημόσιας

¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. "Η δημογραφική κατάσταση στην Ευρωπαϊκή Ένωση". Έκθεση 1994.

Λουξεμβούργο, 1995.

υγείας,πρέπει να αυξήσουν τις ετήσιες δαπάνες για ιατρο-φαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη. Το πολύ υψηλό ποσοστό των παιδιών, που σε μερικές χώρες υπερβαίνει ακόμα και το 50% του πληθυσμού, συντελέσει στο να αυξηθεί η πιθανότητα εμφάνισης λοιμώξεως στους νέους, εξαιτίας της μη γενίκευσης των εμβολιασμών και της κακής διατροφής, λόγω του χαμηλού κατά κεφαλήν εισοδήματος. Άς μη ξεχνάμε ότι η βρεφική θνησιμότητα είναι πάρα πολύ υψηλό, εξαιτίας των παραγόντων που αναφέραμε προηγουμένως. Επίσης, και στον τομέα της παιδείας, είναι υποχρεωμένες οι χώρες αυτές να αυξήσουν ετησίως το ποσοστό που διαθέτουν στον κλάδο, αφού πρέπει να ιδρύουν σχολεία και εκπαιδευτικά ιδρύματα ώστε να καλύπτουν τον τεράστιο αριθμό μαθητών που εισάγονται ετησίως στο κλάδο της εκπαίδευσης.

Πίνακας 1.1

Η δομή του πληθυσμού κατά φύλο και ηλικία στις αραβικές χώρες, το 1992.

Αραβικές χώρες	Αναλογία του πληθυσμού κατά ομάδες			Μέση ηλικία του πληθ. σε έτη	Αναλογία ηλικιακής εξάρτησης %	Αναλογία οικον. εξάρτησης %	Αναλογία φύλων %
	0-14 %	15-64 %	65+ %				
1. Αίγυπτος	40,4	55,4	4,2	19,9	80,5	308	102,7
2. Μαρόκο	41,2	54,5	4,3	19,6	83,5	285	100,4
3. Σουδάν	45,6	51,4	3,0	17,1	94,6	-	102,1
4. Αλγερία	44,4	52,2	3,4	17,5	91,6	315	94,3
5. Ιράκ	46,7	50,6	2,7	16,5	97,6	298	103,6
6. Σαουδική Αρ.	46,2	51,4	2,4	16,8	94,5	308	112,4
7. Συρία	48,3	49,1	2,6	15,9	103,7	324	102,4
8. Δημ. Υεμένης	49,1	48,5	2,4	15,5	106,1	369	94,6
9. Τυνησία	38,1	57,3	4,6	20,4	74,5	186	101,7
10. Σομαλία	46,8	51,4	1,8	16,5	94,5	-	100,4
11. Παλαιστίνη	48,5	49,3	2,2	15,7	102,8	-	94,2
12. Λιβύη	46,0	51,2	2,8	16,7	95,3	147	110,7
13. Ιορδανία	47,2	50,0	2,8	16,2	100,0	361	104,7
14. Λίβανος	37,5	57,4	5,1	20,2	74,2	277	95,0
15. Μαυριτανία	45,9	50,6	3,5	16,8	97,6	-	100,2
16. Κουβέιτ	36,6	60,2	3,2	22,5	66,1	173	132
17. Ην. Εμιράτα	31,0	67,0	2,0	27,6	49,2	83	206,8
18. Ομάν	45,5	52,0	2,5	17,3	92,3	383	110,4
19. Μπαχρέιν	32,5	64,4	3,1	25,7	55,3	132	145,7
20. Τζιμπουτί	45,7	51,3	3,0	17,0	94,9	-	102,0
21. Κατάρ	33,9	64,0	2,1	24,6	56,2	148	167,2
Σύνολο	42,9	54,1	3,0	18,8	84,8	250	103,0

Πηγή: Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO στις Αραβικές Χώρες, 1994. Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών θεμάτων, Κοινή Στατιστική Υπηρεσία, 1994.

Πίνακας 1.2

Η Δομή του πληθυσμού στην αραβική κοινότητα και στον κόσμο,
κατά το 1992

Περιοχή/Δείκτης	Αναλογία πληθυσμού κατά			Δείκτης εξάρτησης	Δείκτης γήρανσης
	<15 ετών %	> 65 ετών %	< 65 ετών %		
Ι- Λιγότερο αναπτυγμένες χώρες εκ των οποίων	36	60	4	66,6	11,1
α) Αραβικές χώρες	43	54	3	85,0	6,9
β) Κίνα	28	66	6	51,5	21,4
γ) Ινδία	36	60	4	66,6	11,1
δ) Νιγηρία	45	52	3	92,3	6,6
ε) Βραζιλία	35	60	5	66,6	14,3
ΙΙ- Αναπτυγμένες χώρες εκ των οποίων	21	67	12	49,2	57,1
α) Ευρωπαϊκή Ένωση	18	67	15	49,2	83,3
β) Ηνωμένες Πολιτείες	22	65	13	53,8	59,0
γ) Ιαπωνία	18	69	13	44,9	72,2
δ) Ρωσική Ομοσπονδία	23	66	11	51,5	47,8
Κόσμος	33	61	6	63,9	18,2

Πηγή: Population Reference Bureau. World Population Data Sheet. 1993/
Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO στις Αραβικές Χώρες. 1994/ Eurostat,
Δημογραφικές Στατιστικές. 1994.

Για τον παιδικό πληθυσμό που χαρακτηρίζει όλες τις αραβικές χώρες, μπορούμε να αναφέρουμε τα εξής:

- 1- Τα παιδιά που είναι μικρότερα των 15 ετών, αποτελούν επιβάρυνση για τον παραγωγικό πληθυσμό. Ο δείκτης εξάρτησης ή η

αναλογία των κοινωνικών βαρών,ή οποία δείχνει την επιβάρυνση των εργαζομένων ηλικιών, που οφείλεται στον παιδικό πληθυσμό, ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 79,3% κατά το 1992, δηλαδή, κάθε 100 άτομα του ενεργού πληθυσμού, πρέπει να συντηρήσουν 79 παιδιά και θεωρείται ως το υψηλότερο στον κόσμο. Σε παγκόσμιο επίπεδο, το ποσοστό αυτό ανέρχονταν στο 54%, στις λιγότερα αναπτυγμένες χώρες στο 60%, και τέλος, στις αναπτυγμένες χώρες δεν υπερέβαινε το 31%, κατά το ίδιο έτος.

- 2 - Το υψηλό ποσοστό των συντηρούμενων παιδιών, σημαίνει ότι μεγάλο τμήμα από τον προϋπολογισμό της οικογένειας ή του κράτους καταναλώνεται στην συντήρησή τους. Αυτό ονομάζεται ως δημογραφική επένδυση και λειτουργεί σε βάρος της οικονομικής επένδυσης.
- 3 - Ός γνωστό, οι κοινωνίες με παιδικές δομές, αρνούνται τον οικογενειακό προγραμματισμό. Για να φτάσουν, λοιπόν, στο επίπεδο της ώριμης πληθυσμιακής ισορροπίας (για κάθε ζευγάρι να αντιστοιχούν δύο παιδιά), χρειάζεται να περάσουν δεκάδες χρόνια (περίπου 40 χρόνια).

A.2. Όριμος ή παραγωγικός πληθυσμός:

Το 54% του συνολικού αραβικού πληθυσμού, έχει ηλικία που κυμαίνεται μεταξύ 15 - 64 ετών, και αποτελεί τον ώριμο ή παραγωγικό πληθυσμό. Το ποσοστό αυτό είναι πολύ χαμηλό, αφού σε παγκόσμιο επίπεδο ανέρχεται στο 61%, και στις αναπτυγμένες χώρες υπερβαίνει το 67% (πίνακας 1.2).

A.3. Γεροντικός πληθυσμός

Στις αραβικές χώρες, το ποσοστό του γεροντικού πληθυσμού ή συντηρούμενοι γέροντες, που περιλαμβάνει τον πληθυσμό ηλικίας 65 ετών και άνω, είναι πολύ χαμηλό και δεν υπερβαίνει το 3%, ενώ σε

παγκόσμια επίπεδο, ανέρχεται στα 6%, και στις αναπτυγμένες χώρες υπερβαίνει τα 22%. Ο δείκτης γήρανσης του πληθυσμού² είναι πολύ χαμηλός, αφού κατά το 1992, ανέρχονταν στο 7%, ενώ σε παγκόσμιο επίπεδο στο 18%, και στις αναπτυγμένες υπερέβαινε το 57%, κατά το ίδιο έτος (στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανέρχεται στο 83%). Ο υψηλός αυτός δείκτης, αποδεικνύει πώς στις χώρες αυτές, ο πληθυσμός ακολουθεί τάση γήρανσης, ενώ αντίθετα, στις αραβικές χώρες, ο πληθυσμός ακολουθεί την νέωση. Πρέπει να διευκρινίσουμε ακόμα, ότι η γήρανση του πληθυσμού στις αραβικές χώρες, δεν αποτελεί κοινωνική επιβάρυνση για τον ενεργό πληθυσμό, αφού ο δείκτης εξάρτησης που προέρχεται από τον γεροντικό πληθυσμό είναι πολύ χαμηλός. Ανέρχονταν κατά το 1992, στο 5,5%, ενώ σε παγκόσμιο επίπεδο στα 9,8% και στις αναπτυγμένες χώρες υπερέβαινε το 18%.

Η δομή του πληθυσμού δεν διαφέρει πολύ από τη μία αραβική χώρα στην άλλη, με εξαίρεση τις χώρες του Αραβικού Κόλπου, εξαιτίας των πολλών μεταναστών. Η δομή, όμως, του ντόπιου πληθυσμού στις χώρες αυτές, είναι όμοια με τις άλλες αραβικές χώρες, αφού κατά μέσο όρο υπερβαίνει το 50% στις παιδικές ηλικίες (0 - 14 ετών), ενώ στις παραγωγικές (28 - 64 ετών) ανέρχεται στο 48%, και τέλος, στις γεροντικές (65 ετών και άνω) στο 2% περίπου. Πρέπει να διευκρινίσουμε ακόμα, ότι σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των Ηνωμένων Εθνών³, προβλέπεται να σημειωθεί στο άμεσα μέλλον αλλαγή στη δομή του πληθυσμού στις αραβικές χώρες, αφού εκτιμάει

² Ο δείκτης γήρανσης του πληθυσμού, είναι το ποσοστό που αντιπροσωπεύει ο γεροντικός πληθυσμός στο σύνολο του πληθυσμού. Μας δίνει την σχέση μεταξύ των δυο κατηγοριών συντηρούμενου πληθυσμού, και μας δείχνει πόσοι συντηρούμενοι γέροντες αναλογούν σε 100 συντηρούμενους νέους.

³ United Nations. World Population Prospects, 1988. (Sales No. E. 88. X. 111.7). New York, 1989.

ότι μέχρι το 2020, θα σημειωθεί πτώση στο ποσοστό των νέων, λόγω της μείωσης στο ποσοστό της γεννητικότητας, που θα έχει σημειωθεί μέχρι τότε. Το ποσοστό των νέων θα φτάσει τότε στο 38%, ενώ το ποσοστό του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας προβλέπεται να σημειωθεί αύξηση και θα φτάσει στο 58%. Τέλος, θα σημειωθεί και μικρή αύξηση στο ποσοστό του γεροντικού πληθυσμού, που προβλέπεται να φτάσει στο 4%.

B) ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

B.1. Αναλογία εξαρτήσεως:

Στις αραβικές χώρες, η αναλογία της ηλικιακής εξάρτησης⁴ είναι πολύ υψηλή, λόγω του μεγάλου ποσοστού του παιδικού πληθυσμού (0-14 ετών), αφού κατά το 1992, ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 85%, γεγονός που σημαίνει ότι για κάθε 100 άτομα ενεργού πληθυσμού αντιστοιχούν 85 συντηρούμενοι και συγκεκριμένα 80 παιδιά και 5 γέροντες. Χαρακτηρίζεται ως υψηλότερο ποσοστό στον κόσμο, αφού σε παγκόσμιο επίπεδο, ανέρχεται στο 64% (54 παιδιά και 10 γέροντες), και στις αναπτυγμένες χώρες στο 49% (31 παιδιά και 18 γέροντες), κατά το ίδιο έτος, όπως βλέπουμε στον πίνακα 1.2.

Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι ο δείκτης ηλικιακής εξάρτησης είναι θεωρητικός, και αυτό διότι θεωρεί ότι όλοι οι πληθυσμοί, που οι ηλικίες τους κυμαίνονται μεταξύ 15 και 64 ετών, συμμετέχουν στην οικονομική δραστηριότητα, ενώ οι άλλοι είναι εξαρτώμενοι απ' αυτούς. Αυτό, όμως, δεν συμφωνεί με την πραγματική οικονομική δομή του πληθυσμού, διότι στο εργατικό δυναμικό

⁴ Η αναλογία ηλικιακής εξαρτήσεως του πληθυσμού, είναι η αναλογία των εξαρτώμενων μελών (ποιοτικός και γεροντικός πληθυσμός) ως προς 100 μέλη του παραγωγικού πληθυσμού.

συμπεριλαμβάνονται μόνο τα άτομα που συμμετέχουν άμεσα στην προσφορά προϊόντων και υπηρεσιών στις διάφορες ηλικίες του πληθυσμού και από τους δύο φύλων. Έτσι, ο καλύτερος δείκτης για την μέτρηση των πραγματικών εξαρτημένων πληθυσμών σε μία χώρα, είναι ο πραγματικός ή οικονομικός δείκτης εξάρτησης του πληθυσμού, ο οποίος δείχνει την αναλογία του οικονομικώς μη ενεργού ως προς τον οικονομικώς ενεργό πληθυσμό. Στις αραβικές χώρες, ο δείκτης αυτός είναι πάρα πολύ υψηλός αφού κατά το 1992, ανέρχονταν κατά μέσο όρο 250%, όπως βλέπουμε στον πίνακα 1.1. Ο υψηλός δείκτης αυτός, οφείλεται κατά κύριο λόγο στο χαμηλό ποσοστό δραστηριότητας του πληθυσμού στις χώρες αυτές, αφού ανέρχεται κατά μέσο όρο μόλις στο 28,4 (1992), όπως θα δούμε και αργότερα, όταν θα μιλήσουμε για την οικονομική δομή του πληθυσμού.

Οι συνέπειες του πολύ υψηλού δείκτη εξάρτησης (ηλικιακός και πραγματικός), είναι πολλές και σημαντικές, όπως επιβάρυνση των οικονομιών τους, αναγκαστική αύξηση των κοινωνικών παροχών (υγεία, παιδεία, κλπ), διεύρυνση της κατανάλωσης και των εισαγωγών, μείωση των αποταμιεύσεων, δηλαδή, μία σειρά από αρνητικές επιπτώσεις, ιδιαίτερα δυσάρεστες για τις φτωχότερες κυρίως χώρες.

B.2. Αναλογία αντικαταστήσεως

Η αναλογία αντικαταστάσεως στον παραγωγικό πληθυσμό⁵ στις αραβικές χώρες, ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 6,5% περίπου (1992). Αυτό σημαίνει ότι σε κάθε δέκα αποχωρούντες ηλικιωμένους

⁵ Η αναλογία αντικαταστάσεως στον παραγωγικό πληθυσμό, είναι η σχέση των εισερχαμένων στον παραγωγικό πληθυσμό (ηλικίας 15-19 ετών), προς τους εξερχομένους από τον παραγωγικό πληθυσμό (ηλικίας 60-64 ετών).

αντιστοιχούν 65 εισερχόμενοι νέοι στον παραγωγικό πληθυσμό. Είναι τα υψηλότερο που παρατηρείται στον κόσμο αφού σε παγκόσμιο επίπεδο, στον ίδιο αριθμό ηλικιωμένων αντιστοιχούν μόνο 30 νέοι, ενώ στις αναπτυγμένες αντιστοιχούν μόλις 9, κατά το ίδιο έτος.

B.3. Αναλογία των φύλων

Η αναλογία των φύλων⁶ στις αραβικές χώρες, κατά το 1992, ανέρχονταν σε 103% περίπου, δηλαδή, σε κάθε 103 άνδρες αντιστοιχούν 100 γυναίκες. Στις αναπτυγμένες χώρες, η αναλογία αυτή είναι πολύ χαμηλή, αφού στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανέρχονταν στο 95%, κατά το 1993, όπως παρατηρούμε στον πίνακα 1.4, που παρουσιάζει τη δομή του πληθυσμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η αναλογία των φύλων διαφέρει από τη μία αραβική χώρα στην άλλη, όπως παρατηρούμε και στον πίνακα 1.1. Έτσι, στις πετρελαιοπαραγωγικές χώρες της αραβικής χερσονήσου, η αναλογία αυτή είναι πολύ υψηλή, γεγονός που οφείλεται κυρίως στο ότι οι χώρες αυτές προσελκύουν πολλούς μετανάστες, κυρίως άνδρες, λόγω έλλειψης εργατικού δυναμικού. Όμως, σε άλλες χώρες, όπως η Υεμένη, η Αλγερία, η Παλαιστίνη και ο Λίβανος, η αναλογία αυτή είναι μικρότερη από 100, και αυτό επειδή, στις χώρες αυτές γίνεται μαζική μετανάστευση εργατικού δυναμικού και κυρίως ανδρών.

Γ- Η ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΤΩΝ ΗΛΙΚΙΩΝ

Για την άντληση πληροφοριών από τον πίνακα της κατά φύλο και ηλικία κατανομής του πληθυσμού, είναι συνήθες να παριστώνται τα

⁶ Η αναλογία των φύλων, δείχνει πόσα άτομα του ενός φύλο αντιστοιχούν σε σταθερό μέγεθος (100) ατόμων του άλλου φύλου, και είναι συνήθως, η αναλογία αρρέων επί 100 θηλέων, δηλαδή, είναι η σχέση άνδρες προς γυναίκες επί το 100.

δεδομένα με μορφή γραφικής παραστάσεως, η οποία καλείται “πυραμίδα των ηλικιών”. Ο αραβικός κόσμος, όπως αναφέραμε προηγουμένως, χαρακτηρίζεται ως νεανικός πληθυσμός. Έτσι, η πυραμίδα του παίρνει το σχήμα ενός ισοσκελούς τριγώνου, με ευρεία βάση και λεπτή κορυφή, αποτέλεσμα της υψηλής γονιμότητας και υψηλής θνησιμότητας, οι οποίες προηγήθηκαν για μακρά περίοδο, ενός αιώνα και πλέον.

Στον πίνακα 1.3. και στο σχήμα 1, παρουσιάζονται η δομή του πληθυσμού και η πυραμίδα στην Ιορδανία, κατά το 1991, που αποτελεί υπόδειγμα για τις δομές του πληθυσμού και την μορφή της πυραμίδας των ηλικιών σε όλες τις αραβικές χώρες. Από την άλλη πλευρά, στον πίνακα 1.4. και στο σχήμα 2, παρουσιάζονται η δομή του πληθυσμού και η πυραμίδα των ηλικιών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, κατά το 1993, που αποτελεί και υπόδειγμα για τις δομές του πληθυσμού και την μορφή της πυραμίδας των ηλικιών σε όλες τις αναπτυγμένες χώρες. Με μια σύγκριση στις δύο πυραμίδες του πληθυσμού, βλέπουμε τη μεγάλη διαφορά στην δομή τους. Από μια μεριά, η δομή του πληθυσμού στις αραβικές χώρες χαρακτηρίζεται ως νεανική, η πυραμίδα του παίρνει το σχήμα ενός ισοσκελούς τριγώνου, γεγονός που σημαίνει ότι έχουμε ένα αυξημένο πληθυσμού, διότι η πλατιά βάση υποδηλώνει πως ο μελλοντικός παραγωγικός πληθυσμός θα είναι μεγαλύτερος από τον σημερινό. Από την άλλη μεριά, η δομή του πληθυσμού στις αναπτυγμένες χαρακτηρίζεται ως γεροντική, και έτσι, η πυραμίδα που παίρνει ένα σχήμα με στενή βάση και διογκωμένα μέσα και κορυφή, γεγονός που σημαίνει ότι ο πληθυσμός είναι φθίνων, διότι η σημερινή αναπαραγωγική γενιά, θα αντικατασταθεί από μικρότερη σε μέγεθος μελλοντική γενιά.

Πίνακας 1.3
Η δομή του πληθυσμού κατά φύλο και ηλικία στην Ιορδανία
κατά το 1991

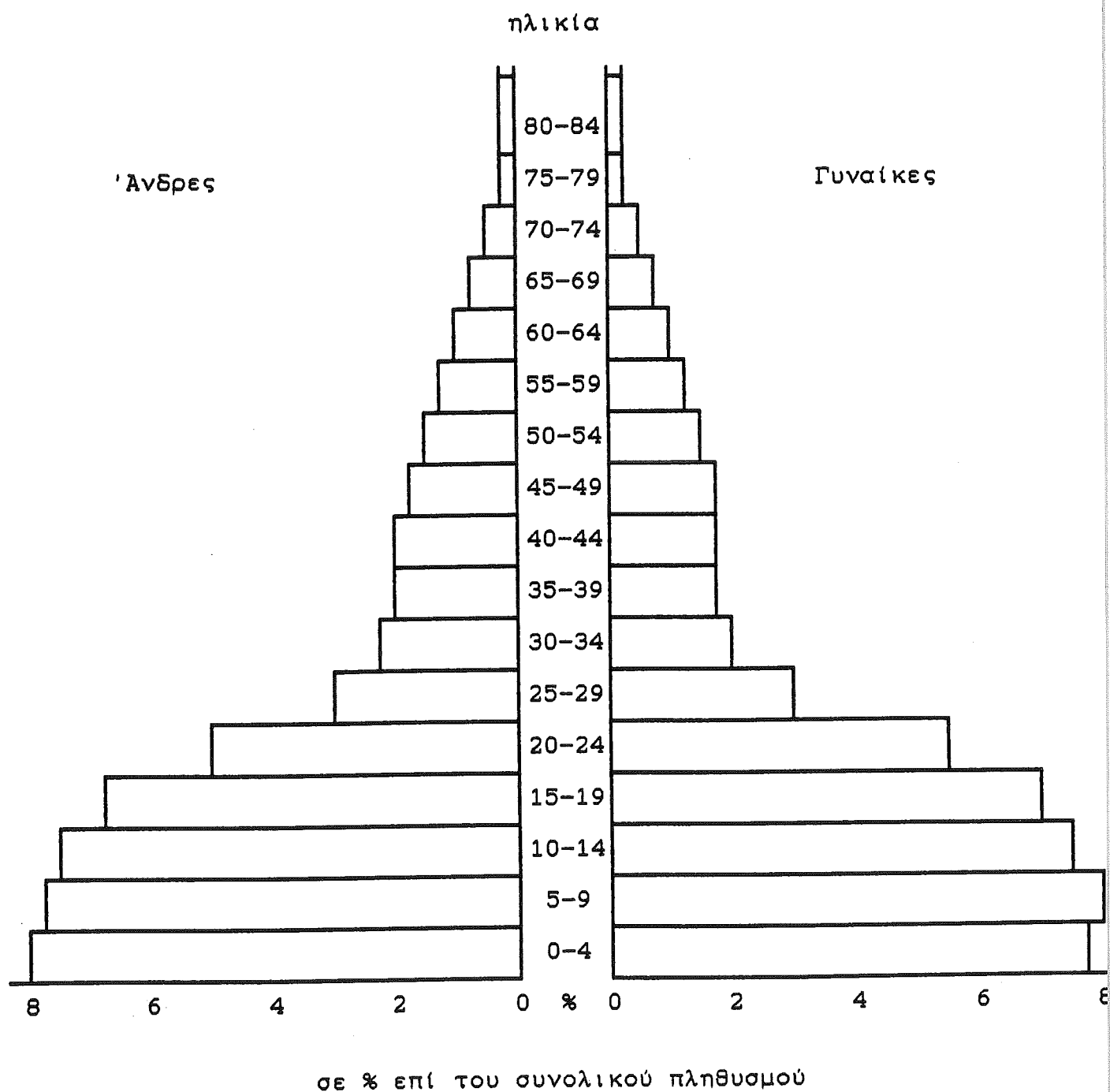
Ομάδες ηλικιών	Άνδρες σε 000	%	Γυναίκες σε 000	%	Σύνολο σε 000	%	Αναλογία των φύλων
0- 4	335	51,5	315	48,5	650	100	106,3
%	15,5		15,2		15,3		
5-9	330	50,2	327	48,8	657	100	101,0
%	15,3		15,8		15,6		
10-14	324	51,2	308	48,8	632	100	105,2
%	15,0		14,9		15,0		
15-19	285	50,0	285	50,0	570	100	100,0
%	13,2		13,8		13,5		
20-24	212	49,4	217	50,6	429	100	97,7
%	9,8		10,5		10,2		
25-29	130	51,2	124	48,8	254	100	104,8
%	6,0		6,0		6,0		
30- 34	95	55,5	76	44,5	171	100	124,0
%	4, 4		3, 7		4,1		
35- 39	84	56,0	66	44,0	150	100	127,2
%	3,9		3,2		3,5		
40- 44	88	56,4	68	43,6	156	100	129,4
%	4,1		3,3		3,7		
45- 49	77	53,1	67	46,2	145	100	113,2
%	3,6		3,3		3,4		
50- 54	60	50,8	58	49,2	118	100	103,4
%	2,8		2,8		2,8		
55-59	52	50,0	52	50,0	104	100	100,0
%	2,4		2,5		2,4		
60- 64	34	46,6	39	53,4	73	100	87,1
%	1,6		1,9		1,7		
65+	52	44,8	64	55,2	116	100	81,2
%	2,4		3,1		2,8		
Σύνολο	2.160	100	2.070	100	4.230	100	104,3
%	100		100		100		

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ιορδανίας, 1991.

Από το βιβλίο Χαρούντα Αχμαντ. "Η δημογραφία στην Ιορδανία", Τμήμα Δημογραφικών Μελετών του Ιορδανικού Πανεπιστημίου, Αμμάν, 1993.

Σχήμα 1

Η πυραμίδα του πληθυσμού της Ιορδανίας κατά το 1991, που αποτελεί υπόδειγμα για την μορφή της πυραμίδας στις αραβικές χώρες

Πίνακας 1.4

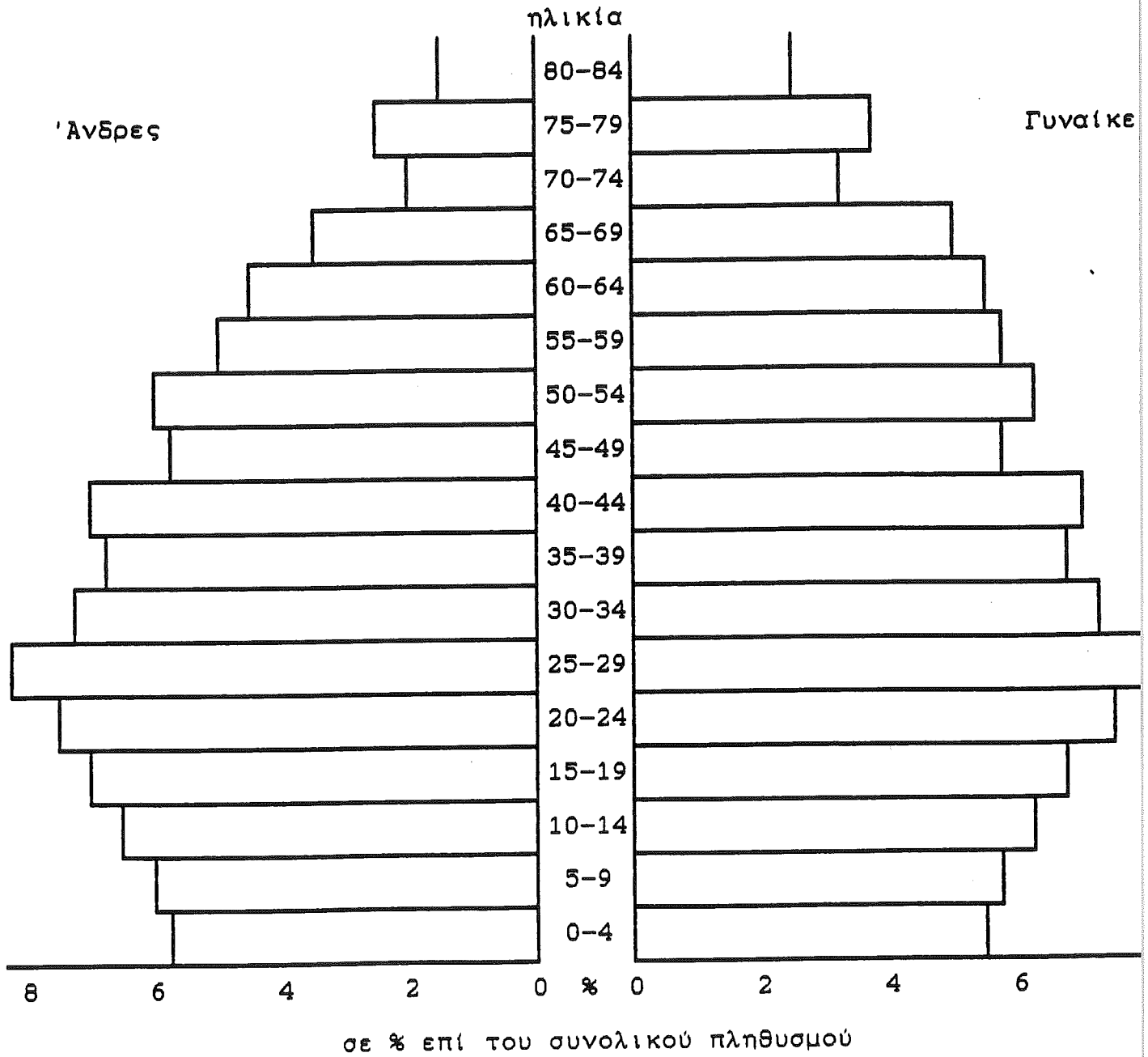
Η δομή του πληθυσμού κατά φύλο και ηλικία στην Ευρωπαϊκή
Ενωση κατά μείζοντες ηλικιακές ομάδες και κατά φύλο
(1 Ιανουαρίου 1993)

Ομάδες ηλικιών	Άνδρες σε 000	%	Γυναίκες σε 000	%	Σύνολο σε 000	%	Αναλογία φύλων %
0-19	34.375	51.2	41.293	48.7	84.668	100	105,0
%	12,5		11,9		24,4		
20-59	96.813	50.3	95.425	49,6	192.238	100	101,4
%	27,9		27,5		55,0		
60 και άνω	28.801	41,0	41.293	58,9	70.094	100	69,7
%	8,3		11,9		20,2		
Σύνολο	168.989	100	178.011	100	347.000	100	94,9

Πηγή: Eurostat. Δημογραφικές Στατιστικές. 1994

Σχήμα 2

Η πυραμίδα των ηλικιών στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά το 1993, που αποτελεί υπόδειγμα για την μορφή της πυραμίδας στις αναπτυγμένες χώρες.

2. Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΗΚΑ

Η κατά φύλο και ηλικία σύνθεση του πληθυσμού είναι ιδιαίτερης σημασίας για την κατάταξη ως προς τα λοιπά χαρακτηριστικά του, όπως είναι τα οικονομικά χαρακτηριστικά (ο κλάδος οικονομικής δραστηριότητας, το επάγγελμα, ...κλπ), τα κοινωνικά χαρακτηριστικά (το επίπεδο εκπαίδευσης). Ο συνδυασμός των δύο με τις προβολές του πληθυσμού στο μέλλον, τους προσδίδει μεγάλη πρακτική αξία. Τις δομές αυτές του πληθυσμού, θα εξετάσουμε αναλυτικά.

Α) Η οικονομική δομή του πληθυσμού:

Είναι χρήσιμο πριν να αναφερθούμε στην οικονομική δομή του πληθυσμού στις αραβικές χώρες, να κάνουμε μία σύντομη παρουσίαση για τα χαρακτηριστικά της οικονομίας στις χώρες αυτές.

- 1- Το κατά κεφαλήν εισόδημα στις χώρες αυτές, διαφέρει από τη μία χώρα στην άλλη. Για παράδειγμα, το κατά κεφαλήν εισόδημα στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, ανέρχεται στα 20.000 δολάρια ΗΠΑ (1990) και θεωρείται ως μία από τις πλουσιότερες χώρες στον κόσμο. Από την άλλη μεριά, το κατά κεφαλήν εισόδημα στην Σομαλία, ανέρχεται στα 120 δολάρια ΗΠΑ και θεωρείται μία από τις φτωχότερες χώρες στον κόσμο, όπως είχαμε δει και στον πίνακα 1.5, από το προηγούμενο κεφάλαιο.
- 2- Ο αραβικός κόσμος, διακρίνεται σε τρεις κυρίους τύπους οικονομιών, που είναι οι εξής: α) Πετρελαιοπαραγωγές χώρες, το πετρέλαιο, αποτελεί κυρία πηγή των εξαγωγών τους. Οι χώρες αυτές είναι Κουβέιτ, Σαουδική Αραβία, Ηνωμένα Αραβικά

Εμιράτα, Κατάρ, Μπαχρέιν, Ομάν και Λιβύη. β) Αγροτικές χώρες, η οικονομία τους εξαρτάται άμεσα από τις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων και αποτελούν την πλειοψηφία των αραβικών χωρών. γ) Χώρες που η οικονομία τους εξαρτάται από την εξαγωγή πετρελαίου και αγροτικών προϊόντων ταυτόχρονα. Οι χώρες αυτές, είναι το Ιράκ και η Αλγερία. Στον πίνακα 2.1, παρουσιάζεται η κατανομή του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος στους τομείς παραγωγής (πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή), κατά το 1992.

- 3- Ο περιορισμένος ρόλος του βιομηχανικού τομέα (δευτερογενής) στην εθνική οικονομία, δείχνει το περιορισμένο ρόλο της βιομηχανίας. Η κατά κεφαλήν κατανάλωση ενέργειας και χάλυβα, δεν υπερβαίνει το 3% και το 5% αντίστοιχα, από την κατά κεφαλήν κατανάλωση στις Η.Π.Α. Τα τελευταία χρόνια, μεγάλη πρόοδο στον τομέα αυτό σημείωσαν μερικές χώρες, όπως η Αίγυπτος, η Συρία, η Ιορδανία και η Τυνησία, όμως, καμία χώρα δεν έχει φτάσει ακόμα, σε τέτοιο επίπεδο εκβιομηχάνισης, ώστε ο βιομηχανικός τομέας, να αποτελέσει ισχυρή δύναμη που θα οδηγήσει σε υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, όπως συμβαίνει στις αναπτυγμένες χώρες.
- 4- Η μεγάλη εξάρτηση των οικονομιών των αραβικών χωρών από τις αναπτυγμένες χώρες και κυρίως τις Η.Π.Α, τη Μεγάλη Βρετανία, την Ιαπωνία και τη Γαλλία. Η μεγάλη αυτή οικονομική εξάρτηση, έχει υποχρεώσει τις αραβικές χώρες να εξάγουν τα προϊόντα τους (πετρέλαιο, φυσικό αέριο, αγροτικά προϊόντα, ...κλπ) με τη μορφή ακατέργαστων πρώτων υλών και με πολύ χαμηλές τιμές στις χώρες αυτές. Από την άλλη μεριά, είναι αναγκασμένες να εισάγουν από τις χώρες αυτές έτοιμα προϊόντα και με πολύ υψηλές τιμές. Εμφανίζουν, δηλαδή, το φαινόμενο της άνισης ανταλλαγής προϊόντων μεταξύ των χωρών, σύμφωνα με την θεωρία του Εμμανουήλ (το βασικό δόγμα της θεωρίας αυτής,

είναι ότι μέσω του διεθνούς εμπορίου πραγματοποιείται άνιση ανταλλαγή προϊόντων, με την έννοια ότι οι υπανάπτυκτες χώρες πρέπει να εξαγουν περισσότερα προϊόντα για μία δεδομένη ποσότητα εισαγωγών). Όλα αυτά, έχουν συμβάλει στην πολύ μεγάλη οικονομική επιβάρυνση των αραβικών χωρών και κυρίως αυτών με μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, που εξαρτώνται άμεσα από την εξαγωγή αγροτικών προϊόντων. Επίσης, πρέπει να τονίσουμε ότι το ποσοστό των εμπορικών ανταλλαγών ανάμεσα στις αραβικές χώρες είναι πολύ χαμηλό, αφού δεν υπερβαίνει τα 6,5%, ενώ το 70% περίπου από τις εισαγωγές τους καλύπτονται από τις αναπτυγμένες χώρες και το 16% από τις λιγότερες αναπτυγμένες χώρες.

5- Το 32% των κυβερνητικών δαπανών, κατευθύνεται στον τομέα της ασφάλειας και της άμυνας, ενώ για την κοινωνική πρόνοια (παιδεία, υγεία, κοινωνική ασφάλιση, κατοικία,...κλπ), το ποσοστό είναι πολύ χαμηλό, αφού δεν υπερβαίνει το 23%, όπως βλέπουμε στον πίνακα 2.2. Μεγάλο ποσοστό από τον κρατικό προϋπολογισμό κάθε χώρας ετησίως κατευθύνεται στην αγορά όπλων από τις κατασκευάστριες χώρες και κυρίως τις ΗΠΑ, την Πρώην Σοβιετική Ένωση, τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία. Το γεγονός αυτό, έχει συμβάλει όχι μόνο στην πολύ μεγάλη οικονομική επιβάρυνση, κυρίως των χωρών με μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, αλλά είναι και επιβλαβές για την αραβική κοινότητα, αν ληφθεί υπόψη ότι τα όπλα αυτά χρησιμοποιούνται, είτε για την κήρυξη πολέμου μεταξύ τους, είτε για την ασφάλειά τους από το φόβο μίας επίθεσης από άλλη αραβική χώρα.

6- Ο πληθωρισμός είναι πολύ υψηλός, αφού κατά μέσο όρο υπερβαίνει το 17,2% (τα 1992). Παρά το ότι θεωρούνται πετρελαιοπαραγωγικές χώρες, έχουν πολύ υψηλό εξωτερικό χρέος, που ανέρχεται συνολικά στα 222 δισεκατομμύρια δολάρια

ΗΠΑ (το 1992), και υπολογίστηκε ως το 15% περίπου από το συνολικό χρέος των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών, όπως βλέπουμε και στον πίνακα 2.2.

Πίνακας 2.1

Κατανομή του ΑΕΠ κατά τομείς παραγωγής στις αραβικές χώρες, το 1992

Αραβικές χώρες	Α.Ε.Π σε εκατ.δολ. ΗΠΑ	Κατανομή του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος			
		Γεωργία %	Βιομηχανία %	Κατασκευή %	Υπηρεσία %
1. Αίγυπτος	33.553	18	30	12	52
2. Μαρόκο	28.401	15	33	19	52
3. Σουδάν	6.930	34	17	9	50
4. Αλγερία	35.674	23	43	35	33
5. Ιράκ	55.130	16	38	12	46
6. Σαουδική Αρ.	111.343	7	52	7	41
7. Συρία	17.236	30	23	8	48
8. Δημ. Υεμένης	9.615	21	24	10	55
9. Τυνησία	13.854	18	31	17	51
10. Σομαλία	879	65	9	5	26
11. Παλαιστίνη*	1.310	22	-	16	64
12. Λιβύη *	25.420	4	57	5	39
13. Ιορδανία	4.091	7	28	15	65
14. Λίβανος *	2.702	11	-	13	67
15. Μαυριτανία	1.080	29	27	11	44
16. Κουβέιτ *	24.710	1	58	8	41
17. Ηνωμ.Εμιράτα	42.467	2	56	9	43
18. Ομάν *	11.520	4	52	4	44
19. Μπαχρέιν *	6.844	1	41	15	50
20. Τζιμπουτί	730	10	-	9	53
21. Κατάρ	7.808	1	63	8	36
Σύνολο	436.651	16	39	11	48

Πηγή: *The Economist, Pocket World in Figures, 1993/World Bank, World Development Report, 1994.*

* Κατά το 1987. Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών θεμάτων, Κοινή Στατιστική Υπηρεσία, 1987.

Πίνακας 2.2

Οικονομικές δείκτες για τις αραβικές χώρες, κατά το 1992

Αραβικές χώρες	Ποσοστό κυβερνητικών δαπανών			Συνολικό χρέος σε εκ. δολ.
	Κοινωνικής πρόνοιας	Ασφάλειας και άμυνας	Πληθωρισμός %	
1. Αίγυπτος	21,9	21,1	13,2	40.018
2. Μαρόκο	27,4	25,6	6,9	21.305
3. Σουδάν	8, 2	14, 7	42, 8	16 .193
4. Αλγερία	41,0	8,2	11,4	26.349
5. Ιράκ	23,0	49,1	45,0	43.000
6. Σαουδική Αρ.	20,3	28,9	-1,9	16.950
7. Συρία	15,8	54,5	15,5	16.481
8. Δημ. Υεμένης	26,9	44,5	47,3	6.598
9. Τυνησία	37,5	17,8	7,2	8.475
10. Σομαλία	3,8	29,0	49,7	2.447
11. Παλαιστίνη	-	-	-	-
12. Λιβύη	38,2	27,6	8,0	-
13. Ιορδανία	29,2	30,7	5,4	7.929
14. Λίβανος	-	-	100,0	-
15. Μαυριτανία	12,9	20,2	8,3	2.301
16. Κουβέιτ	24,0	46,6	8,0	10.926
17. Ηνωμ.Εμιράτα	4,3	35,9	0,8	-
18. Ομάν	28,7	48,0	-2,5	2.855
19. Μπαχρέιν	23,8	34,5	-0,3	-
20. Τζιμπουτί	-	-	3,2	-
21. Κατάρ	26,0	36,4	3,0	-
Σύνολο	23,0	32,0	17,1	221.827

Πηγή the Economist, Pocket World in Figures, 1993/ Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών θεμάτων, κοινή Στατιστική Υπηρεσία, 1994/ World Bank, World Development Report, 1994/ Dorling Kindersley, World Reference Atlas, 1995.

Όλα αυτά, αποδεικνύουν πώς οι αραβικές χώρες βρίσκονται σε πολύ άσχημη κατάσταση από οικονομικής πλευράς, γιατί σύμφωνα με τους πλούσιους φυσικούς πόρους που κατέχουν, μπορούσαν να είναι μία από τις σημαντικότερες οικονομικές δυνάμεις στον κόσμο, αν εφαρμόζουν πολιτικές συνεργασίας στον οικονομικό τομέα. Αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα τη μεγάλη οικονομική ανάπτυξη (αυτοδύναμη ανάπτυξη σε όλους τους τομείς), και τη μείωση της εξάρτησης από τις αναπτυγμένες χώρες. Τα στατιστικά στοιχεία για την οικονομία των αραβικών χωρών⁷, δείχνουν ότι η αραβική κοινότητα, μπορούσε να είναι μία από τις πλουσιότερες οικονομικά περιοχές στον κόσμο, αν είχε εκμεταλλευτεί όλους τους φυσικούς πόρους που διαθέτει. Για παράδειγμα, τα έσοδα των πετρελαϊκών εξαγωγών είναι πολύ υψηλά, αν σκεφτεί κανείς ότι εξάγονται ημερησίως 22 εκατομμύρια Βαρέλια (κατά το 1993), και αν υπολογίζουμε την τιμή του βαρελιού, κατά μέσο όρο στο 20 δολάρια ΗΠΑ. Τότε, τα συνολικά έσοδα των αραβικών χωρών, θα ανέρχονταν σε 440 εκατομμύρια δολάρια την ημέρα ή σε 158 δισεκατομμύρια δολάρια το χρόνο.

Μετά από τη σύντομη αυτή παρουσίαση για τα χαρακτηριστικά της οικονομίας των αραβικών χωρών θα επανέλθουμε τώρα στο θέμα μας, που είναι η οικονομική δομή του πληθυσμού. Στις χώρες αυτές, ο ενεργός ή παραγωγικός πληθυσμός 15-64 ετών, ανέρχεται στο 54% του πληθυσμού (135 εκατομμύρια άτομα) και αυξάνεται ετησίως γύρω στο 2,8%. Όμως, το ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού⁸,

⁷ 7.Αλ-Τίντι Σάλεχ, "Τα κρίσιμα προβλήματα που εμποδίζουν την ανάπτυξη των αραβικών χωρών". Εκδόσεις Ντάρ Ελ-Τζαλίλ, Αμμάν 1995.

⁸ Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός (Economically Active Population), ή ονομάζεται εργατικό δυναμικό (Labour Force). Ο όρος αυτός αναφέρεται στην απασχόληση και δηλώνει το σύνολο του πληθυσμού που η ηλικία τους είναι μεγαλύτερη των δέκα ετών και

είναι πολύ χαμηλό, αφού κατά το 1992, ο γενικός δείκτης δραστηριότητας του πληθυσμού⁹, ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 28,4% (πίνακας 2.3). Αυτό είναι το χαμηλότερο ποσοστό που παρατηρείται στον κόσμο, αφού σε παγκόσμιο επίπεδο ανέρχεται στο 42% και στις αναπτυγμένες χώρες υπερβαίνει το 47% κατά το ίδιο έτος. Επίσης, το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό¹⁰ είναι πολύ χαμηλό, αφού κατά το 1992, το ποσοστό αυτό ανέρχονταν, κατά μέσο όρο στο 52,5%. Αντίθετα, στις αναπτυγμένες χώρες, το ποσοστό συμμετοχής είναι υψηλό, αφού υπερβαίνει τα 65%, κατά το ίδιο έτος. Στις αραβικές χώρες, ο χαμηλός δείκτης δραστηριότητας και το χαμηλό ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό, οφείλεται κατά κύριο λόγο στο πολύ χαμηλό ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες, αφού όπως αναφέραμε προηγουμένως, το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στις χώρες αυτές, δεν υπερβαίνει το 12%. Επίσης, οφείλεται και στην αύξηση του ποσοστού των ατόμων που ακολουθούν σπουδές σε διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα, στη μεγάλη διάρκεια της στρατιωτικής θητείας, και τέλος, στο υψηλό ποσοστό των συνταξιούχων και ανέργων για λόγους υγείας και άλλους.

Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι στις αραβικές χώρες, η αναλογία του εργατικού δυναμικού προς τους ανθρώπινους πόρους είναι πολύ χαμηλή, αφού κατά μέσο όρο ανέρχεται στο 40% (το 1992). Σε μερικές αραβικές χώρες, όπως τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Κουβέιτ, το

συμμετέχουν στην παραγωγή προϊόντων και στην προσφορά υπηρεσιών. Επίσης, περιλαμβάνει τους άνεργους και τους νέους που ζητάνε εργασία για πρώτη φορά.

⁹ Ο γενικός δείκτης δραστηριότητας (Activity Rate), δείχνει τη σχέση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ως προς το σύνολο του πληθυσμού

¹⁰ Το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό δείχνει την σχέση του εργατικού δυναμικού ως προς τον παραγωγικό πληθυσμό.

Κατάρ και το Μπαχρέιν, είναι πολύ υψηλότερο από αυτό το ποσοστό, ενώ σε άλλες, όπως το Σουδάν, η Συρία, η Αίγυπτος και ο Λίβανος, είναι πολύ χαμηλότερο.

Πίνακα 2.3

Πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών), εργατικό δυναμικό, μη εργατικό δυναμικό και εξαρτημένος πληθυσμός στις αραβικές χώρες, το 1980 - 2000

Σύνολο των αραβικών χωρών,σε εκατομμύρια	Έτος			Ρυθμός μεταβολής%			
	1980	1992	2000	1980/92 2	%	1992/2000 000	%
Πληθυσμός (15-64)	93,0	135,0	164,0	42,0	45,1	29,0	21,5
Εργατικό δυναμικό	47,6	70,9	87,1	23,3	48,9	26,2	22,8
Μη εργατικό δυναμικό	45,4	64,1	76,9	18,7	41,2	12,8	20,0
Εξαρτημένος πληθ.	82,0	115,0	131,0	33,0	40,2	16,0	13,9
α) ηλικιακός							
β) Πραγματικός	127,4	179,1	207,9	51,7	40,6	28,8	16,1
Συνολικός πληθ.	175,0	250,0	295,0	57,0	42,8	45,0	18,0
Ποσοστό δραστηριότητας	27,2	28,4	29,5	1,2	-	1,1	-
Ποσοστό συμμετοχής Ε.Δ	51,2	52,5	53,1	1,3	-	0,6	-
α) Ηλικιακή	88,1	85,2	79,9	-2,9	-	-5,3	-
β) Πραγματική	267,6	252,6	239,0	-15,0	-	-13,6	-

Πηγή: U.N.,1988, *World Demographic Estimates and Projections, 1950-2025/*

Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών θεμάτων, Κοινή Στατιστική Υπηρεσία, 1987, 1990 και 1994.

Στον πίνακα 2.3, παρουσιάζονται οι εξελίξεις που αφορούν το εργατικό δυναμικό στις αραβικές χώρες, κατά τα έτη 1980, 1992 και 2000. Από τα δεδομένα του πίνακα, προκύπτει ότι ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών) σημείωσε μεγάλη αύξηση 45%, κατά τη διάρκεια των ετών 1980-92, και μέχρι το 2000, προβλέπεται να σημειωθεί αύξηση, κατα 21, 5 %, γεγονός, που οφείλεται κυρίως στο υψηλό ρυθμό φυσικής αύξησης του πληθυσμού. Επίσης, το εργατικό

δυναμικό ή οικονομικά ενεργός πληθυσμός, σημείωσε αύξηση, κατά 48,9% (1980-92), και προβλέπεται να σημειωθεί αύξηση, κατά 22,8% (1992-2000). Η αύξηση αυτή οφείλεται στην αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, που σημείωσε αύξηση από το 9,5% που ήταν το 1980, στο 11,4%, το 1992, και προβλέπεται να φτάσει στο 12,7%, το 2000. Έτσι, το ποσοστό δραστηριότητας (η αναλογία του εργατικού δυναμικού ως προς το συνολικό πληθυσμό), σημείωσε αύξηση από το 27,2%, το 1980, στο 28,4%, το 1992 και προβλέπεται να φτάσει στο 29,5%, το 2000. Επίσης, το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό (η αναλογία του εργατικού δυναμικού ως προς τον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας), σημείωσε αύξηση από το 51,2%, το 1980, στο 52,5%, το 1992, και προβλέπεται να φτάσει στο 53,1%, το 2000. Το ποσοστό εξάρτησης του πληθυσμού, σημείωσε πτώση τα τελευταία χρόνια και προβλέπεται να μειωθεί ακόμα μέχρι το 2000. Έτσι, το ποσοστό ηλικιακής εξάρτησης (η αναλογία του παιδικού και γεροντικού πληθυσμού ως προς τον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας), έπεσε από το 88,1%, το 1980, στο 85,2%, το 1992 και προβλέπεται να φτάσει στο 79,9%, το 2000. Επίσης, και το ποσοστό πραγματικής ή οικονομικής εξάρτησης (η αναλογία του οικονομικώς μη ενεργού ως προς τον οικονομικώς ενεργό πληθυσμό), σημείωσε πτώση από τα 267,6%, το 1980, στο 252,6%, το 1992, και προβλέπεται να φτάσει στο 239%, το 2000.

Στον πίνακα 2.4, παρουσιάζεται η αναλογία δραστηριότητας του πληθυσμού κατά φύλο, και η κατανομή του οικονομικώς ενεργού πληθυσμού στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες στις αραβικές χώρες, κατά το 1990. Από τον πίνακα αυτό, παρατηρούμε τα εξής: α) Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά φύλο, ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 48,7% για τους άνδρες και το 11,4% για τις γυναίκες. β) Η κατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ανάμεσα στις διάφορες δραστηριότητες της οικονομίας, ανέρχεται κατά μέσο όρο στα 27,3 για τον πρωτογενή τομέα (γεωργικό τομέα), το 10,8% για τον

δευτερογενή (βιομηχάνιση και κατασκευή), και το 54, 2% για τον τριτογενή (υπηρεσίες), ενώ το ποσοστό των ανέργων, ανέρχεται στο 14,6%. Ο τριτογενής τομέας, είναι ο τομέας που απασχολεί το υψηλότερο ποσοστό από το εργατικό δυναμικό, σε σύγκριση με τους άλλους τομείς παραγωγής, αφού απασχολεί πάνω από το 54% του εργατικού δυναμικού, και στις πετρελαιοπαραγωγές χώρες, απασχολεί την συντριπτική πλειοψηφία του εργατικού δυναμικού (πάνω από το 80%). Ο πρωτογενής τομέας κατέχει την δεύτερη θέση από άποψη απασχόλησης, αφού το 27% του εργατικού δυναμικού απασχολείται στον τομέα αυτό. Στις φτωχές χώρες, όπως το Σουδάν, η Σομαλία, και η Υεμένη, ο τομέας αυτός απασχολεί την πλειονότητα του εργατικού δυναμικού. Ο δευτερογενής τομέας, χαρακτηρίζεται ως ασήμαντος από άποψη απασχόλησης, αφού απασχολεί μόνο το 11% του εργατικού δυναμικού.

Πίνακας 2.4

Η αναλογία δραστηριότητας του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά φύλο, και η κατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες στις αραβικές χώρες, κατά το 1992.

Αραβικές χώρες	Αναλογία δραστηριότητας του οικον. ενεργ.πληθ.		Κατανομή του οικον. ενεργ. πληθυσμού			
	Άνδρες %	Γυναίκες %	Πρωτ.	Δευτ.	Τριτ.	Ανεργοί
1. Αίγυπτος	49,1	5,7	40,0	13,7	36,9	22*
2. Μαρόκο	50,4	13,1	39,2	16,5	35,1	19*
3. Σουδάν	50,5	14,2	66,4	4,1	22,2	34
4. Αλγερία	41,3	9,4	23,6	13,7	42,7	21
5. Ιράκ	42,1	12,0	30,1	10,2	55,4	5
6. Σαουδική Αρ.	49,7	4,7	8,3	21,3	70,2	0*
7. Συρία	40,1	8,6	49,0	12,4	34,5	4
8. Δημ. Υεμένης	45,6	6,3	61,4	3,9	30,6	13*
9. Τυνησία	49,4	16,2	22,4	16,5	44,2	15*
10. Σομαλία	51,5	31,7	56,3	3,0	20,4	38
11. Παλαιστίνη	41,8	5,4	21,6	16,1	57,7	4
12. Λιβύη	43,1	4,7	11,8	6,3	80,6	2*
13. Ιορδανία	40,9	5,0	10,3	8,5	72,0	10
14. Λίβανος	45,8	16,6	17,8	16,7	59,2	50*
15. Μαυριτανία	48,4	12,5	61,0	6,5	23,4	21*
16. Κουβέιτ	55,3	13,0	1,8	8,6	89,2	1*
17. Ην.Εμιράτα	69,3	9,7	4,5	8,4	86,8	0 *
18. Ομάν	48, 5	5,1	5, 3	7, 7	86,0	0*
19. Μπαχρέιν	43,1	10,9	2,5	10,6	79,4	8*
20. Τζιμπουτί	51,3	19,3	42,2	4,2	33,5	40*
21. Κατάρ	65,8	8,8	0,2	17,1	82,6	0*
Σύνολο	48,7	11,4	27,3	10,8	54,4	14,6

Πηγή: U.N. 1988, *World Demograph Estimates από Projections, 1950-2025/*

Αραβικός Σύνδεσμος, *Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών θεμάτων, Κοινή Στατιστική Υπηρεσία, 1994.*

* *Dorling Kindersley, World Reference Atlas, 1995.*

Το ποσοστό των ανέργων στις αραβικές χώρες, είναι σχετικά υψηλό, αφού ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 14,6%, και διαφέρει από τη μία αραβική χώρα στην άλλη. Ενώ στις πετρελαιοπαραγωγές χώρες, το ποσοστό των ανέργων είναι περίπου μηδενικό, και χαρακτηρίζεται ως το χαμηλότερο ποσοστό στον κόσμο, στις φτωχές, το ποσοστό αυτό υπερβαίνει ακόμα και το 40% και χαρακτηρίζεται ως ένα από τα υψηλότερα ποσοστά. Στις χώρες με μέσο χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, η ανεργία αποτελεί ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι χώρες αυτές, και οφείλεται κυρίως στην ακολουθούμενη οικονομική φιλελεύθερη πολιτική. Ένας ακόμα λόγος, που συμβάλλει στην αύξηση της ανεργίας σ' αυτές τις χώρες, είναι ότι ο πρωτογενής τομέας, που ήταν σημαντικός για την απασχόληση του εργατικού δυναμικού, χρόνο με το χρόνο αποδυναμώνεται.

Η υψηλή ανεργία που παρατηρείται σε πολλές αραβικές χώρες, οφείλεται σε πολλούς ακόμα λόγους, όμως, η παρουσίαση τους απαιτεί πολλές αναλύσεις. Εμείς θα αρκεστούμε στο να επισημάνουμε τα εξής δύο σημεία:

- α) Η υψηλή ανεργία που υπάρχει στην αραβική κοινότητα, είναι αποτέλεσμα του υψηλού ρυθμού φυσικής αύξησης του πληθυσμού, που φτάνει στο 3% ετησίως. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των οικονομολόγων, οι χώρες που ο πληθυσμός τους αυξάνεται ετησίως γύρω στο 3%, χρειάζεται να παρουσιάζουν πολύ μεγάλη οικονομική ανάπτυξη ετησίως, που να φτάνει στο 9%, για να μπορέσουν να προστατεύσουν το σημερινό ποσοστό απασχόλησης του εργατικού δυναμικού.
- β) Η υψηλή ανεργία που υπάρχει στην αραβική κοινότητα, είναι αποτέλεσμα έλλειψης συνεργασίας μεταξύ των κυβερνήσεων των χωρών. Οι πλούσιες αραβικές χώρες, που έχουν έλλειψη

εργατικού δυναμικού, και συγκεκριμένα οι χώρες της αραβικής χερσονήσου, δεν απασχολούν πολλούς εργάτες από τις αραβικές χώρες, αλλά η πλειοψηφία των εργατών προέρχεται από τις χώρες της ανατολικής Ασίας και ο αριθμός τους, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Συνδέσμου Αραβικού Κόλπου, ανέρχονταν στα 2 εκατομμύρια, κατά το 1990. Έτσι, αν όλες οι αραβικές χώρες εφαρμόζαν μία κοινή πολιτική, που να έχει ως στόχο την ελεύθερη διακίνηση εργατών μεταξύ των χωρών τους, θα μειωνόταν και πιθανότητα θα εξαφανιζόταν η ανεργία. Η πραγματοποίηση όμως, αυτού του στόχου στο άμεσο μέλλον είναι δύσκολη, αν λάβουμε υπόψη ότι οι πολιτικές σχέσεις μεταξύ των χωρών αυτών, δεν βρίσκονταν σε πολύ καλή κατάσταση και έτσι, είναι δύσκολο να αναλάβουν μία κοινή πολιτική. Τα τελευταία χρόνια, ο Αραβικός Σύνδεσμος, έχει κάνει μία μεγάλη προσπάθεια με στόχο να ενώσει τις αραβικές χώρες, όμως, δεν το κατάφερε, παρά το γεγονός ότι όλες οι αραβικές χώρες, αποτελούν στην ουσία ένα έθνος με κοινά χαρακτηριστικά, όπως η γλώσσα, η θρησκεία, η ιστορία, τα έθιμα, η κουλτούρα. Από την άλλη μεριά, η Ευρωπαϊκή Ένωση, που αποτελείται από 12 χώρες (μέχρι το 1995), με μεγάλες διαφορές (διάφορες γλώσσες, θρησκείες, έθιμα, ιστορία,...κλπ), κατάφεραν να συμπεριφέρονται ως μία κοινότητα και να εφαρμόσουν μία κοινή πολιτική.

B- Η κοινωνική δομή του πληθυσμού

I) Το εκπαιδευτικό επίπεδο:

Το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού μιας χώρας, δίνει ένα μέτρο του μορφωτικού και κατέπекταση του κοινωνικού και πολιτιστικού της επιπέδου. Π.χ. ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί από

κοινωνικής πλευράς, η κατανομή των μαθητών μεταξύ των δύο φύλων και το ποσοστό των αγράμματων.

Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι στις αραβικές χώρες, ο υψηλός ρυθμός φυσικής αύξησης του πληθυσμού (3% ετησίως), τις έχει επιβαρύνει οικονομικά στο τομέα της παιδείας και συγκεκριμένα όσες έχουν μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα. Μία μελέτη που έγινε πάνω σ' αυτό το θέμα¹¹, έδειξε ότι σε κάθε χώρα στην οποία ο πληθυσμός της αυξάνεται ετησίως 3%, είναι υποχρεωμένη να αυξήσει ετησίως τις δαπάνες που κατευθύνονται στον τομέα της παιδείας κατά 35% περίπου. Στην περίπτωση μείωσης του ρυθμού αύξησης του πληθυσμού κατά 1%, η μείωση των δαπανών για την παιδεία φθάνει το 11% περίπου. Επίσης, τονίζεται ότι ο υψηλός ρυθμός φυσικής αύξησης του πληθυσμού, οδηγεί μεν σε αύξηση των δαπανών για την παιδεία αλλά με έκτακτη μορφή και χωρίς ταυτόχρονη αναβάθμιση του επιπέδου της.

Ο υψηλός ρυθμός φυσικής αύξησης του πληθυσμού, έχει συμβάλλει στην αύξηση του ποσοστού των μαθητών στις διάφορες βαθμίδες της στοιχειώδους εκπαίδευσης στην αραβική κοινότητα. Κατά τη διάρκεια των ετών 1975-90, έχει διπλασιαστεί ο αριθμός των μαθητών που είναι εγγεγραμμένοι στην πρώτη βαθμίδα της στοιχειώδους εκπαίδευσης (Δημοτικό), ενώ ο αριθμός των μαθητών που είναι εγγεγραμμένοι στη δεύτερη (Γυμνάσιο), έχει τριπλασιαστεί και στην τρίτη (Λύκειο), έχει τετραπλασιαστεί. Το σύνολο του μαθητικού πληθυσμού έχει αυξηθεί πολύ κατά την ίδια χρονική περίοδο, από 38 εκατομμύρια σε 66 εκατομμύρια, ενώ προβλέπεται να φτάσει στα 87 εκατομμύρια μέχρι το 2000. Στον πίνακα 3.1,

¹¹ Gavin Jones. "The Effect of Population Change on the Attainment of Educational Goals in Developing Countries". In Rapid Population Growth Consequences and Policy Implications. Vol.II, 1975, P.317.

παρουσιάζεται ο μαθητικός πληθυσμός στις αραβικές χώρες, κατά τα έτη 1990 ως 2000. Στον πίνακα, παρατηρούμε τη μεγάλη αύξηση που προβλέπεται να σημειωθεί στα ποσοστά των μαθητών στις διάφορες βαθμίδες της στοιχειώδους εκπαίδευσης, αφού μόνο στην πρώτη βαθμίδα, προβλέπεται να αυξηθούν από 36 εκατομμύρια που ήταν το 1990, στο 46 εκατομμύρια, το 2000. Γίνεται ορατή, λοιπόν, η επιβάρυνση που προβλέπεται να προκληθεί στην αραβική κοινότητα, εξαιτίας της συνεχούς αύξησης του πληθυσμού. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της UNESCO¹², 9,5 εκατομμύρια παιδιά περίπου στην αραβική κοινότητα, δεν θα μπορέσουν να φοιτήσουν στα σχολεία, το 2000, εξαιτίας της αδυναμίας του σχολικού συστήματος να τα συμπεριλάβει (έλλειψη χωρητικότητας), παρά το ότι το ποσοστό των μαθητών που πρόκειται να φοιτήσουν στα σχολεία, θα ανέλθει στο 79,2%, κατά το 2000.

Στις αραβικές χώρες, το 1990, το ποσοστό συμμετοχής των μαθητών στη στοιχειώδη εκπαίδευση έφθασε κατά μέσο όρο το 91% για τους άρρενες, και στο 78% για τις θήλεις στην πρώτη βαθμίδα της εκπαίδευσης (Δημοτικό), και στο 54%, και 42% αντίστοιχα για τη δεύτερη (Λύκειο), όπως βλέπουμε στον πίνακα 3.2. Από τον πίνακα αυτό, παρατηρούμε ότι το ποσοστό συμμετοχής των μαθητών στη στοιχειώδη εκπαίδευση διαφέρει από τη μία αραβική χώρα στην άλλη, και ενώ είναι πολύ υψηλό και υπερβαίνει το 90% σε χώρες όπως τη Ιορδανία, το Κουβέιτ, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, είναι ιδιαίτερο χαμηλό και δεν υπερβαίνει το 30% σε χώρες, όπως η Σομαλία και το Σουδάν.

¹² Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO για την Εκπαίδευση στις Αραβικές Χώρες, Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα. Έκθεση για την εκπαίδευση στις αραβικές χώρες, Κάιρο 1993.

Πίνακας 3.1

Ο μαθητικός πληθυσμός στις αραβικές χώρες, κατά την διάρκεια
1990-2000

	Πληθυσμός στην ηλικία στοιχειώδης εκπαίδευσης, σε χιλιάδες					
	το 1990			το 2000		
	(6-11)	(12-14)	(15-17)	(6-11)	(12-14)	(15-17)
Αραβικές χώρες						
1. Αίγυπτος	7.765	3.250	3.343	9.289	4.424	4.249
2. Μαρόκο	4.618	1.723	1.875	5.816	2.695	2.523
3. Σουδάν	4.223	1.805	1.635	5.466	2.407	2.190
4. Αλγερία	4.470	1.994	1.800	6.001	2.658	2.364
5. Ιράκ	3.182	1.375	1.253	4.052	1.829	1.701
6. Σαουδική Αρ.	2.228	935	838	3.072	1.319	1.180
7. Συρία	2.335	990	871	3.245	1.421	1.263
8. Δημ. Υεμένης	1.698	797	718	2.231	1.057	963
9. Τυνησία	1.172	550	542	1.296	645	614
10. Σομαλία	989	428	400	1.188	564	511
11. Παλαιστίνη	403	189	149	540	225	195
12. Λιβύη	761	326	288	1.040	446	402
13. Ιορδανία	803	347	306	1.167	476	406
14. Λίβανος	423	212	204	490	227	207
15. Μαυριτανία	383	163	145	524	223	198
16. Κουβέιτ	331	137	127	434	198	183
17. Ηνωμ. Εμιράτα	170	75	71	207	105	108
18. Ομάν	236	99	89	315	141	130
19. Μπαχρέιν	62	28	26	82	36	35
20. Τζιμπουτί	45	19	16	63	26	23
21. Κατάρ	47	20	18	66	28	26
Σύνολο	36.344	15.442	14.712	46.583	21.148	19.469

Πηγή: Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO στις Αραβικές Χώρες, 1993.

Πίνακας 3.2

Το ποσοστό συμμετοχής των μαθητών στα διάφορα στάδια της εκπαίδευσης (μέση και ανώτατη εκπαίδευση) και το ποσοστό των αναλφαβητισμών κατά φύλο στις αραβικές χώρες, κατά το 1990

	Το ποσοστό συμμετοχής στην εκπαίδευση					Ποσοστό αναλφαβητισμού	
	Δημοτ.	Λύκειο	Ανώτ. Σπουδές			Ανδρ.	Γυν.
Αραβικές χώρες	Ανδρ.	Γυν.	Ανδρ.	Γυν.	Σύνολο	Ανδρ.	Γυν.
1. Αίγυπτος	103	93	87	73	19	38	66
2. Μαρόκο	78	54	27	29	10	40	62
3. Σουδάν	57	43	24	20	3	58	88
4. Αλγερία	102	88	67	53	12	31	55
5. Ιράκ	105	91	60	38	13	30	51
6. Σαουδική Αρ.	72	82	51	41	13	27	52
7. Συρία	103	115	57	43	19	22	49
8. Δημ. Υεμένης	115	37	53	8	2	50	74
9. Τυνησία	124	110	50	42	9	26	44
10. Σομαλία	24	12	14	6	2	64	86
11. Παλαιστίνη	-	-	-	-	-	-	-
12. Λιβύη	-	-	-	-	-	35	50
13. Ιορδανία	104	98	100	62	25	11	30
14. Λίβανος	-	-	-	-	-	12	-
15. Μαυριτανία	62	48	18	10	3	53	79
16. Κουβέιτ	98	92	80	75	17	23	34
17. Ηνωμ. Εμιράτα	116	114	65	73	9	25	37
18. Ομάν	104	96	61	53	6	34	61
19. Μπαχρέιν	-	-	-	-	-	18	31
20. Τζιμπουτί	-	-	-	-	-	-	-
21. Κατάρ	-	-	-	-	-	29	40
Σύνολο	91	78	54	42	11	33	54

Πηγή: Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO στις Αραβικές Χώρες, 1993/ World Bank, World Development Reports, 1994.

Στον αραβικό κόσμο, η στοιχειώδης εκπαίδευση αντιμετωπίζει το σοβαρότατο πρόβλημα, της μεγάλης διαρροής μαθητών πριν και τελειώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση. Το φαινόμενο αυτό είναι εντονότερο στις θήλεις. Οι μελέτες που έγιναν πάνω σ' αυτό το θέμα, έδειξαν ότι το υψηλό ποσοστό διαρροής μαθητών από τη στοιχειώδη εκπαίδευση, οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, όπως:

- 1- Οικογενειακοί παράγοντες: α) έλλειψη κατάλληλου κλίματος μέσα στο σπίτι για το διάβασμα, όπως, ο μεγάλος αριθμός ατόμων που κατοικούν στο σπίτι (υψηλός αριθμός παιδιών ανά οικογένεια). β) έλλειψη βοήθειας εκ μέρους των γονιών, εξαιτίας του ότι είτε είναι αγράμματοι, είτε δεν έχουν χρόνο. Οι άνδρες εργάζονται πολλές ώρες την ημέρα και πολλές φορές σε δύο εργασίες ταυτόχρονα, για να μπορέσουν να συντηρήσουν την μεγάλη οικογένειά τους. Οι γυναίκες είναι απασχολημένες όλη την ημέρα στη φροντίδα του νοικοκυριού και παιδιών.
- 2- Οικονομικοί και κοινωνικοί παράγοντες: α) Το χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα και το υψηλό κόστος ζωής, αναγκάζει τις οικογένειες να στείλουν στη δουλειά τα παιδιά τους. β) Το υψηλό ποσοστό διαρροής θηλέων μαθητών από τη στοιχειώδη εκπαίδευση, οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι παντρεύονται σε μικρή ηλικία και έτσι, εγκαταλείπουν το σχολείο.
- 3- Η οργάνωση της παιδείας: Ο υψηλός αριθμός των μη προβιβασθέντων μαθητών, οφείλεται στο μεγάλο αριθμό μαθητών ανά τάξη και στην έλλειψη διδακτικού προσωπικού.

Το επίπεδο της ανωτάτης εκπαίδευσης στις αραβικές χώρες, έχει σημειώσει άνοδο τα τελευταία χρόνια, αφού το ποσοστό συμμετοχής των μαθητών αυξήθηκε από το 9% που ήταν το 1980 στο 11% το 1990, και προβλέπεται να φτάσει στο 14%, μέχρι το 2000. Κατά το 1990, το σύνολο των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι στην ανώτατη εκπαίδευση, ανέρχονταν στα δύο εκατομμύρια, δηλαδή, κατά το 1990,

για κάθε 1.000 κατοίκους αντιστοιχούσαν 90 φοιτητές περίπου. Παρά το ότι θεωρείται χαμηλό ποσοστό, πρέπει να διευκρινίσουμε ότι μερικές χώρες, όπως η Ιορδανία, η Συρία και η Αίγυπτος, έχουν υψηλά ποσοστά αποφοίτων πανεπιστημίου. Άλλες αραβικές χώρες, όπως, οι πετρελαιοπαραγωγές χώρες, έχουν σοβαρές ελλείψεις στα ποσοστά τους.

Στον πίνακα 3.3, παρουσιάζονται δείκτες για το ποσοστό εκπαίδευσης και για τα έτη εκπαίδευσης του πληθυσμού, καθώς και η σειρά τους στον παγκόσμιο επίπεδο. Από τον πίνακα αυτό, παρατηρούμε ότι οι αραβικές χώρες, κατέχουν πολύ χαμηλή θέση στο παγκόσμιο επίπεδο τόσο από άποψη ποσοστών, όσο και ετών εκπαίδευσης του πληθυσμού, αφού ανέρχονται κατά μέσο όρο στο 0,45 και το 0,23 αντίστοιχα (η μονάδα είναι το άριστο), και κατέχουν την θέση 130 και 115 περίπου αντίστοιχα (από 173 χώρες), οι φτωχές αραβικές χώρες, κατέχουν τις τελευταίες θέσεις.

Ένας ακόμα σοβαρό πρόβλημα, είναι το υψηλό ποσοστό των αγράμματων. Κατά το 1990, το ποσοστό των αγράμματων 15 ετών και άνω (μη γνωρίζοντες γραφήν και ανάγνωσιν), ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 33% για τους άνδρες και το 54% για τις γυναίκες (πίνακας 3.2). Θεωρείται ένα από τα υψηλότερα ποσοστά στον κόσμο, αφού σε παγκόσμιο επίπεδο, ανέρχεται στο 25% για τους άνδρες και το 45% για τις γυναίκες και στις αναπτυγμένες χώρες δεν υπερβαίνει το 5% και για τα δύο φύλα, κατά το ίδιο έτος.

Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι τα τελευταία χρόνια, όλες οι αραβικές χώρες, έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον και ίδρυσαν σχολεία για την εκπαίδευση των αγράμματων, με αποτέλεσμα να μειωθεί το ποσοστό των αναλφάβητων (15 ετών και άνω), από το 65% (συνολικά) που ήταν το 1975, στο 44% το 1990. Το σύνολο των κατοίκων που έμαθαν να διαβάζουν και να γράφουν, από 18 εκατομμύρια, ανήλθε σε 47 εκατομμύρια κατοίκους, κατά την ίδια χρονική περίοδο, δηλαδή σημείωσε αύξηση κατά 156%. Όμως παρά όλα αυτά, ο αριθμός των

αναλφάβητων συνέχισε να αυξάνεται, κατά την ίδια περίοδο, αφού από 49 εκατομμύρια, έφτασε στα 61 εκατομμύρια κατοίκους, και σημείωσε αύξηση κατά 25%. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της UNESCO¹³, που εκτιμάει ότι μέχρι το τέλος του αιώνα (το 2000), το ποσοστό των αναλφάβητων στις αραβικές χώρες, προβλέπεται να σημειωθεί πτώση, φτάνοντας στο 36% περίπου του πληθυσμού, όμως, ο αριθμός τους θα αυξηθεί κατά 8 εκατομμύρια και θα φτάσει στα 69 εκατομμύρια, το 2000. Τονίζει ακόμα, ότι οι προσπάθειες επιμόρφωσης των αναλφάβητων ήταν αναποτελεσματικές, εξαιτίας των μικρών τάξεων που δεν χωρούσαν πάνω από 8 άτομα. Επίσης, επισημαίνει ότι το φαινόμενο του αναλφαβητισμού, δεν πρόκειται να εξαλειφθεί στις αραβικές χώρες πριν περάσουν 50 χρόνια, και με την προϋπόθεση ότι το ποσοστό των αναλφάβητων θα παραμείνει σταθερό, γεγονός, που θεωρείται αδύνατο.

Ο αναλφαβητισμός αποτελεί το σοβαρότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι αραβικές χώρες, με σοβαρές επιπτώσεις σε όλα τα επίπεδα. οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό,...κλπ. Η έλλειψη εκπαίδευσης, είναι υπεύθυνη για την φτώχεια, την πείνα, την ανεργία, τα εγκλήματα, την άνιση κατανομή του εισοδήματος, την υπανάπτυξη, την υψηλή γονιμότητα των γυναικών. Πρέπει, επομένως, να ληφθούν σημαντικά μέτρα για την αντιμετώπιση του αναλφαβητισμού και να ενισχυθεί οικονομικά ο τομέας της παιδείας, αφού με καλύτερη παιδεία πραγματοποιείται μεγάλη οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη.

¹³ Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO για την Εκπαίδευση στις Αραβικές Χώρες,

Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα. "Εκθεση για την εκπαίδευση στις αραβικές χώρες". Κάιρο, 1993.

Πίνακας 3.3

Δείκτες για το ποσοστό και τα χρόνια εκπαίδευσης του πληθυσμού
στις αραβικές χώρες, κατά το 1990

Αραβικές χώρες	Δείκτης για το ποσοστό εκπαίδ. (η μονάδα είναι το άριστο)	Θέση στην παγκόσμια κλίμακα (173 χώρες)	Δείκτης για τα χρόνια εκπαιδ. (η μονάδα είναι το άριστο)	Θέση στην παγκόσμια κλίμακα (η μονάδα είναι κλίμακα (173 χώρες)
1. Αίγυπτος	0,37	141	0,22	118
2. Μαρόκο	0,39	139	0,22	117
3. Σουδάν	0,11	164	0,05	161
Αλγερία	0,49	126	0,20	121
5. Ιράκ	0,51	125	0,39	78
6. Σαουδική Αρ.	0,55	120	0,30	108
7. Συρία	0,57	111	0,33	94
8. Δημ. Υεμένης	0,25	149	0,06	156
9. Τυνησία	0,58	116	0,16	129
10. Σομαλία	0,07	168	0,01	171
11. Παλαιστίνη	-	-	-	-
12. Λιβύη	0,56	119	0,27	113
13. Ιορδανία	0,77	94	0,40	77
14. Λίβανος	0,77	95	0,35	90
15. Μαυριτανία	0,20	158	0,02	168
16. Κουβέιτ	0,67	102	0,44	62
17. Ην.Εμιράτα	0,46	127	0,41	65
18. Ομάν	0,21	154	0,06	155
19. Μπαχρέιν	0,73	100	0,31	100
20. Τζιμπουτί	0,01	172	0,02	165
21. Κατάρ	0,79	89	0,45	60
Σύνολο	0,45	130	0,23	115

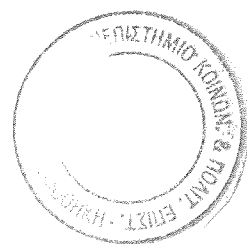
Πηγή: United Nations Development Programme, Human Development Report, 1993.

II) Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία:

Θα παρουσιάσουμε εδώ, μία σύντομη αναφορά στη θέση της γυναίκας στην αραβική κοινωνία, μία και το θέμα αυτό αποτελεί σημαντικό στοιχείο που επηρεάζει ουσιαστικά για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της. Παρά το ότι οι χώρες αυτές, ισχυρίζονται ότι έχουν καθιερώσει την ισότητα μεταξύ των δύο φύλων, τίθεται το ερώτημα, αν υπάρχει πραγματικά ισότητα μεταξύ τους. Η απάντηση είναι ότι παρά τη βελτίωση που σημείωσε η θέση της γυναίκας στα διάφορα επίπεδα της κοινωνίας, όπως στην εκπαίδευση, στην απασχόληση, κλπ, η πραγματική ισότητα των δύο φύλων δεν επιτεύχθηκε ακόμα, και αυτό επειδή, οι γυναίκες δεν έχουν ίσες ευκαιρίες με τους άνδρες σε όλους τους τομείς της κοινωνίας. Στον τομέα της εκπαίδευσης, οι γυναίκες στερούνται της ευκαιρίας και ο αναλφαβητισμός πλήττει περισσότερο τις γυναίκες από ότι τους άνδρες, το ποσοστό των αγράμματων γυναικών ανέρχεται στο 53%, ενώ στους άνδρες δεν υπερβαίνουν το 33%. Επίσης, το ποσοστό διαρροής των μαθητών από την στοιχειώδη εκπαίδευση, είναι υψηλότερο στις γυναίκες από ότι στους άνδρες. Στον τομέα της απασχόλησης, οι γυναίκες έχουν λιγότερες ευκαιρίες, αφού η αραβική κοινωνία θεωρεί ότι η θέση της, είναι μέσα στο σπίτι (φροντίδα νοικοκυριού και παιδιών). Αν εργαστεί, τότε θα εργαστεί μόνο σε περιορισμένες εργασίες, όπως στο αγροτικό τομέα (στις γεωργικές χώρες), στη παιδεία (δασκάλα), και στην υγεία (νοσοκόμα, γιατρός). Σε άλλους τομείς, όπως, στον εμπορικό και βιομηχανικό τομέα (ιδιωτικός υπάλληλος), υπάρχει πολύ μικρό ποσοστό εργαζομένων γυναικών, και αυτό, είτε επειδή στις αραβικές χώρες, τέτοιας μορφής γυναικείας απασχόλησης δεν είναι κοινωνικά αποδεκτή, είτε επειδή, οι ίδιες οι επιχειρήσεις αποφεύγουν να προσλαμβάνουν γυναίκες. Έτσι, το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες είναι πολύ χαμηλό, αφού δεν υπερβαίνει το 12% (το

1992), ενώ το αντίστοιχο στους άνδρες φθάνει το 48%. Επιπρόσθετα, στον πολιτικό τομέα, οι γυναίκες υστερούν πολύ σε σχέση με τους άνδρες. Σε όλες τις αραβικές χώρες, το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων, είναι σχεδόν μηδενικό. Όλα αυτά αποδεικνύουν πώς οι γυναίκες δεν απολαμβάνουν ίσες ευκαιρίες και δικαιώματα με τους άνδρες, παρά το ότι έχουν ίδιες ευθύνες στην κοινωνία. Έχουν, όμως, ίδιες επιβαρύνσεις και αρμοδιότητες με τους άνδρες στις περιπτώσεις φτώχειας, πείνας, πολέμου και πολλές άλλες. Αυτό αποδείχτηκε περίτρανα όταν εκδηλώθηκε λιμός, το 1991, στη Σομαλία, όπου εκτός από το ότι υπέστησαν την ίδια επιβάρυνση με τους άνδρες, είχαν μεγάλη συμμετοχή στην προσπάθεια ανεύρεσης στοιχειώδους τροφής για την οικογένειά τους. Επίσης, και στην περίπτωση του Παλαιστινιακού αγώνα κατά της Ισραηλινής κατοχής, ο ρόλος της γυναίκας στην προσπάθεια απελευθέρωσης του Παλαιστινιακού εδάφους, ήταν πολύ μεγάλος και σημαντικός.

Στον πίνακα 3.4, παρουσιάζουμε τους δείκτες ανάπτυξης της γυναίκας στις αραβικές χώρες. Εδώ παρατηρούμε ότι η αναλογία γυναικών και ανδρών στο επίπεδο της εκπαίδευσης και στο αποκτημένο εισόδημα είναι ιδιαίτερα χαμηλοί, και γίνονται υψηλή μόνο στην προσδοκία ζωής κατά την γέννηση, αφού ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 45%, το 8% και το 105% αντίστοιχα. Η αναλογία γυναικών στο εργατικό δυναμικό είναι πολύ χαμηλή, αφού ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 17%, καθώς επίσης, ιδιαίτερα χαμηλός παρουσιάζεται και ο δείκτης ανάπτυξης, αφού ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 0,3454 (από την μονάδα που είναι το άριστο).

Πίνακας 3.4

Δείκτες ανάπτυξης της γυναίκας στις αραβικές χώρες, κατά το 1990

Αραβικές χώρες	Αναλογία της γυναίκας σε σχέση με τον άνδρα στις εξής τομείς				
	Προσδοκία ζωής	Επίπ. εκπαίδευσης	Αποκτημένο εισόδημα	Αναλογία τις γυν. στον Ε.Δ.	Δείκτης Ανάπτυξης της γυν.
1. Αίγυπτος	105	50,0	9,2	10	0,2116
2. Μαρόκο	105	52,3	13,0	21	0,2485
3. Σουδάν	104	33,0	20,5	22	0,0799
4. Αλγερία	103	49,3	2,5	10	0,2724
5. Ιράκ	103	70,3	2,7	22	0,3457
6. Σαουδική Αρ.	106	52,7	4,0	8	0,3729
7. Συρία	106	46,7	9,9	18	0,3726
8. Δημ. Υεμένης	102	39,3	6,8	14	0,1142
9. Τυνησία	103	64,3	8,3	25	0,3510
10. Σομαλία	106	-	-	38	-
11. Παλαιστίνη	105	-	-	12	-
12. Λιβύη	105	52,3	4,5	10	0,3573
13. Ιορδανία	106	74,7	5,5	11	0,3614
14. Λίβανος	105	77,3	24,1	26	0,3904
15. Μαυριτανία	107	39,7	11,0	23	0,0734
16. Κουβέιτ	106	84,3	8,0	19	0,4972
17. Ην.Εμιράτα	106	57,0	3,5	8	0,4098
18. Ομάν	106	-	- 9	-	-
19. Μπαχρέϊν	106	78,3	4,9	20	0,4977
20. Τζιμπουτί	104	-	-	27	-
21. Κατάρ	106	-	-	12	-
Σύνολο	105	57,6	8,6	17	0,3097

Πηγή: Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Θεμάτων, Κοινή Στατιστική Υπηρεσία, 1990.

United Nations Development Programme, Human Development Report, 1993.

Καθίσταται φανερό ότι οι αραβικές χώρες, πρέπει να λάβουν σημαντικά μέτρα για την κατοχύρωση της πραγματικής ισότητας μεταξύ των φύλων, και συγκεκριμένα για τη βελτίωση της θέσης και του ρόλου των γυναικών στην κοινωνία, ώστε να οδηγηθούν σε μεγαλύτερη οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη. Ο πρώτος στόχος τους, πρέπει να είναι η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου των γυναικών, αφού η καλύτερη εκπαίδευση συνεπάγεται υψηλότερη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας, χαμηλότερο ποσοστό γονιμότητας, χαμηλότερο ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας και καλύτερη μόρφωση των παιδιών. Η καλύτερη εκπαίδευση των γυναικών είναι η σημαντικότερη επένδυση που μπορούν να κάνουν όλες οι χώρες του κόσμου και συγκεκριμένα οι λιγότερα αναπτυγμένες. Η άποψη αυτή, υποστηρίχτηκε αλλά και αποδείχτηκε σε πολλές μελέτες και ομιλίες. Στην ομιλία της Πρωθυπουργού της Νορβηγίας Gro Harlem Brundland, στη Διεθνή Διάσκεψη για τον πληθυσμό και την ανάπτυξη που έγινε στο Κάιρο, το Σεπτέμβριο του 1994¹⁴, αναφέρθηκε στα σημαντικά οφέλη που αποκτάνε οι χώρες του κόσμου από τη μόρφωση των γυναικών και τονίσει τα εξής: "Για πάρα πολύ χρόνο, οι γυναίκες είχαν δύσκολη πρόσβαση στη δημοκρατία. Έχει ειπωθεί άπειρες φορές, και δεν θα κουραστούμε να τα επαναλαμβάνουμε, ότι λίγες επενδύσεις μπορούν να φέρουν τόσο μεγάλη απόδοση, όση η επένδυση στις γυναίκες. Και όμως, τις μεταχειρίζονται, ακόμη με συγκατάβαση και υπάρχουν διακρίσεις σε βάρος τους όσον αφορά την πρόσβαση στην εκπαίδευση, την περιουσία, το εισόδημα και τις υπηρεσίες, τη λήψη αποφάσεων, τις συνθήκες εργασίας και την αμοιβή. Η εκπαίδευση των γυναικών, είναι ο πιο σημαντικός δρόμος για μεγαλύτερη παραγωγικότητα,

¹⁴ Σύνδεσμος για τα δικαιώματα της γυναίκας. Ετήσιο περιοδικό. "Ο αγώνας της γυναίκας". Αθήνα. Ιούλιος 1994 - Ιούνιος 1995. σελίδα 4-6.

μικρότερη βρεφική θνησιμότητα και λιγότερες γεννήσεις. Η οικονομική απόδοση της επένδυσης στη μόρφωση των γυναικών, είναι γενικά συγκρίσιμη με εκείνη των ανδρών, αλλά η κοινωνική απόδοση όσον αφορά την υγεία και τη γεννητικότητα υπερβαίνει κατά πολύ αυτά που κερδίζουμε από τη μόρφωση των ανδρών". Η μελέτη που έκανε η Διεθνής Τράπεζα για την ανάπτυξη του εργατικού δυναμικού στην Αίγυπτο, κατά το 1988¹⁵, απέδειξε ότι η επένδυση στη μόρφωση των γυναικών έχει αποδόσεις για τη χώρα, μεγαλύτερες και απ' αυτές της βελτίωσης των γεωργικών γαιών με σκοπό την αύξηση παραγωγής τροφίμων. Π.χ. Αν τα χρήματα που δινόταν για την βελτίωση ενός acre (άκρ. μονάς επιφανείας που αντιστοιχεί με 4.046,71 τ.μ) που θα χρησιμοποιηθεί για την τροφοδότηση από 2,5 μέχρι 5 άτομα, κατευθύνονταν στην εκπαίδευση 3,3 θηλέων, ώστε να συνεχίζουν την εκπαίδευση τους στη δεύτερη και τρίτη βαθμίδα, θα επιτυγχάνονταν τα εξής οφέλη: α) Θα μειωνόταν το ποσοστό γονιμότητας για κάθε μία απ' αυτές κατά μέσο όρο, κατά στο ένα παιδί περίπου. β) Θα συνέβαλε στην αύξηση της συμμετοχής τους στο εργατικό δυναμικό. γ) Θα έπεφτε το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας.

Οι γυναίκες στις αραβικές χώρες, πρέπει να αποκτήσουν ίσες ευκαιρίες με τους άνδρες, ώστε να εξασφαλιστεί η συμμετοχή τους στις διάφορες δραστηριότητες της κοινωνίας και να αποκτήσουν ενεργό ρόλο στην διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης των χωρών τους. Αν ο ρόλος τους δεν περιοριστεί αποκλειστικά στο νοικοκυριό και την τεκνοποίηση, θα μειωθούν και οι τεράστιες διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των αραβικών και των αναπτυγμένων χωρών. Δυστυχώς, όμως, ο στόχος αυτός είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί, επειδή, η ανοδική πορεία της γυναίκας εμποδίζεται από τα έθιμα και

¹⁵ World Bank. "Some Issues in Population & Human Resource Development in Egypt. Report No. 4185 - EGT. 1988.

την κατεστημένη αντίληψη της αραβικής κοινωνίας για την θέση της γυναίκας. Πρέπει να τονίσουμε ακόμα ότι ο ρόλος των γυναικείων συλλόγων είναι εξαιρετικά περιορισμένοι, αφού δεν έχουν κατορθώσει ακόμα να ασκήσουν πιέσεις στις κυβερνήσεις τους, για την κατοχύρωση ίσων δικαιωμάτων και παροχή ίσων ευκαιριών. Η συμβολή τους εξαντλείται στην ανάληψη πρωτοβουλιών για εκδηλώσεις και στην εκμάθηση τεχνών χαμηλής παραγωγικότητας (ραπτική, δακτυλογράφηση)¹⁶.

Έτσι, είναι ανάγκη σε όλες τις αραβικές χώρες, να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην προώθηση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής εξίσωσης της γυναίκας με εκείνη των ανδρών. Απαραίτητη προσπάθεια είναι η κατάργηση οποιασδήποτε διάκρισης μεταξύ των δύο φύλων σχετικά με το δικαίωμα της εργασίας, της αμοιβής, της απασχόλησης, της εκπαίδευσης, της προαγωγής σε θέσεις διευθυντικές ή υψηλής εξειδίκευσης. Ακόμα, θα πρέπει να εξασφαλιστούν ευνοϊκότερες συνθήκες δουλειάς, έτσι, ώστε οι γυναίκες να μπορούν να εκτελέσουν και τις άλλες κοινωνικές τους λειτουργίες (π.χ. να μπορούν να επιστρέψουν στην δουλειά τους μετά την απόκτηση και ανατροφή των παιδιών τους). Επομένως, οι κυβερνήσεις των αραβικών χωρών, πρέπει στο άμεσο μέλλον να λάβουν θεσμικά μέτρα, ώστε να επιτευχθεί η πραγματική ισότητα των δύο φύλων, που θα οδηγήσει σε υψηλούς ρυθμούς οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής ανάπτυξης των χωρών αυτών.

¹⁶ Ταουφίκ Αμράλ. "Ο ρόλος των γυναικών στην αραβική κοινωνία". Έκδοση Μπεϊτ Αλ-Νάχντα, Δαμασκός, 1991.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1- Η δομή του πληθυσμού στις αραβικές χώρες χαρακτηρίζεται ως νεανική, επειδή κατά το 1992, το ποσοστό του παιδικού πληθυσμού ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 43%, ενώ του παραγωγικού και γεροντικού πληθυσμού στα 54% και το 3% αντίστοιχα. Γι' αυτό το λόγο, η μέση ηλικία του πληθυσμού στις χώρες αυτές είναι πολύ χαμηλή, αφού φτάνει κατά μέσο όρο μόλις στα 18,8 έτη. Τα υψηλά ποσοστά γεννητικότητας στις αραβικές χώρες, τις έχουν επιβαρύνει οικονομικά, αναγκάζοντάς τους να αυξήσουν ετησίως το λόγο της κοινωνικής πρόνοιας προς το ΑΕΠ, επειδή το ποσοστό αυτό, έχει συμβάλλει στην αυξημένη πιθανότητα εμφάνισης παιδικών ασθενειών και στην αύξηση του αριθμού του μαθητικού πληθυσμού.

Η αναλογία ηλικιακής εξαρτήσεως του πληθυσμού είναι πολύ υψηλή, εξαιτίας του μεγάλου ποσοστού του παιδικού πληθυσμού. Η αναλογία αυτή, ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 85%, γεγονός, που σημαίνει ότι για κάθε 100 άτομα παραγωγικού πληθυσμού αντιστοιχούν 85 συντηρούμενοι και συγκεκριμένα 80 παιδιά και 5 γέροντες. Όμως, η αναλογία αυτή είναι θεωρητική, αφού η πραγματική ή η οικονομική εξάρτηση του πληθυσμού είναι σχεδόν τριπλάσια σε ποσοστό από την ηλικιακή εξάρτηση. Ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 250%, και σημαίνει ότι για κάθε ένα άτομα εργατικού δυναμικού αντιστοιχούν 2,5 συντηρούμενοι (μη εργατικό δυναμικό). Επίσης, η αναλογία αντικαταστάσεως στον παραγωγικό πληθυσμό είναι υψηλή, ανέρχεται στο 6,5% και σημαίνει ότι για κάθε 10 αποχωρούντες ηλικιωμένους αντιστοιχούν 65 εισερχόμενοι νέοι στον παραγωγικό πληθυσμό. Η αναλογία των φύλων ανέρχεται στο 103%, δηλαδή, σε κάθε 103 άνδρες αντιστοιχούν 100 γυναίκες. Έτσι, η μορφή της πυραμίδας των ηλικιών στις αραβικές χώρες παρουσιάζει το φαινόμενο της νεώσης, δηλαδή της διόγκωσης της πυραμίδας του

πληθυσμού στις νεότερες ηλικίες και της συρρίκνωσης της στις μεγαλύτερες ηλικίες.

2- Η αραβική κοινότητα θεωρείται μία από τις πλουσιότερες περιοχές στον κόσμο, αφού αυτή κατέχει σπάνιους φυσικούς πόρους, όπως, το πετρέλαιο. Εξάγει ημερησίως γύρω στα 22 εκατομμύρια βαρέλια και με τα έσοδα της, φτάνουν στα 440 εκατομμύρια δολάρια Η.Π.Α. ημερησίως ή στα 158 δισεκατομμύρια δολάρια Η.Π.Α ετησίως. Όμως, παρά όλα αυτά, η οικονομία της παρουσιάζει πολλά μειονεκτήματα, που είναι τα εξής: α) Θεωρείται μία κοινότητα με σημαντικά άνιση κατανομή πλούτου και εισοδήματος. β) Είναι περιορισμένος ο ρόλος της βιομηχάνισης και διογκωμένοι των υπηρεσιών στο ΑΕΠ. γ) Έχει μεγάλη οικονομική εξάρτηση από τις αναπτυγμένες χώρες, και είναι χαμηλό το ποσοστό εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των χωρών της κοινότητας. δ) Η αραβική κοινότητα θεωρείται από τις πρώτες περιοχές στον κόσμο στην αγορά όπλων. ε) Επίσης, έχει υψηλό ποσοστό πληθωρισμού και υψηλό εξωτερικό χρέος, αφού ανέρχονται στο 17,2% και στα 222 δισεκατομμύρια δολάρια Η.Π.Α. αντίστοιχα.

Η οικονομική δομή του πληθυσμού στις αραβικές χώρες, έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιεί από τις υπόλοιπες χώρες του κόσμου, αφού ο παραγωγικός πληθυσμός τους ανέρχεται στα 135 εκατομμύρια άτομα, και αυξάνεται ετησίως γύρω στο 2,8%. Όμως, το ποσοστό του εργατικού δυναμικού στις χώρες αυτές είναι πολύ χαμηλό και ανέρχεται συνολικά μόλις στα 70,9 εκατομμύρια άτομα. Το ποσοστό δραστηριότητας του εργατικού δυναμικού, και το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό είναι ιδιαίτερα χαμηλό, και ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 28,4% και το 52,5% αντίστοιχα. Όσον αφορά την κατανομή του εργατικού δυναμικού στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες, παρατηρείται ότι ο τριτογενής τομέας αποτελεί το σημαντικότερο τομέα απασχόλησης του εργατικού δυναμικού, αφού απασχολεί κατά μέσο όρο γύρω στο 54,4% του

εργατικού δυναμικού, ενώ ο πρωτογενής και ο δευτερογενής τομέας κατέχουν τη δεύτερη και την τρίτη θέση. Στους τομείς αυτούς, απασχολείται κατά μέσο όρο το 27,3% και το 10,8% αντίστοιχα. Το ποσοστό των ανέργων στις αραβικές χώρες είναι υψηλό και ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 14,6%. Το υψηλό αυτό ποσοστό οφείλεται σε οικονομικούς και άλλους λόγους.

3- Στις αραβικές χώρες, ο υψηλός ρυθμός φυσικής αύξησης του πληθυσμού που φτάνει στο 3%, έχει συμβάλλει στην αύξηση του μαθητικού πληθυσμού. Κατά τη διάρκεια 1975-90, ο μαθητικός πληθυσμός σημείωσε αύξηση από 38 εκατομμύρια σε 66 εκατομμύρια, και προβλέπεται να φτάσει στα 87 εκατομμύρια μέχρι το 2000. Επίσης, κατά το 1990, το ποσοστό συμμετοχής των μαθητών στην πρώτη βαθμίδα της στοιχειώδους εκπαίδευσης (Δημοτικό) έφτασε κατά μέσο όρο στο 91% για τους άρρενες και το 78% για τις θήλεις, ενώ το ποσοστό συμμετοχής των μαθητών κατά στην τρίτη βαθμίδα (Λύκειο), ανήλθε κατά μέσο στα 54% για τους άρρενες και το 42% για τις θήλεις. Το ποσοστό συμμετοχής των μαθητών στην ανώτατη εκπαίδευση είναι πολύ χαμηλό και ανήλθε συνολικά κατά μέσο όρο μόλις στο 11% το 1990, ενώ προβλέπεται να φτάσει στα 14% μέχρι το 2000. Ο δείκτης του ποσοστού εκπαίδευσης του πληθυσμού και ο δείκτης για τα έτη εκπαίδευσης των μαθητών είναι πολύ χαμηλός και ανέρχεται κατά μέσο όρο μόλις στο 0,45 και 0,23 αντίστοιχα, (από τη μονάδα, που είναι το άριστο).

Τέλος, οι χώρες αυτές αντιμετωπίζουν ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα, που είναι το υψηλό ποσοστό των αγράμματων. Το 1990, το ποσοστό αυτό ηλικίας 15 ετών και άνω (μη γνωρίζοντες γραφήν και ανάγνωσιν), ανήλθε κατά μέσο όρο στο 33% για τους άνδρες και 54% για τις γυναίκες και χαρακτηρίζεται ένα από τα υψηλότερα ποσοστά που παρατηρείται στον κόσμο.

Παρά το ότι οι γυναίκες στις αραβικές χώρες έχουν ίδιες αρμοδιότητες και ευθύνες με τους άνδρες στην κοινωνία, δεν έχουν ίσα δικαιώματα και ίσες ευκαιρίες μ' αυτούς. Οι γυναίκες έχουν χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, υψηλότερα ποσοστά αναλφαριθμητισμού, χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και πολύ χαμηλό σχεδόν μηδενική συμμετοχή στα κέντρα λήψεως αποφάσεων. Ο δείκτης ανάπτυξης των γυναικών είναι ιδιαίτερα χαμηλός, αφού κατά το 1990, ανήλθε κατά μέσο όρο μόλις στο 0,3097 (από τη μονάδα) και θεωρείται ένας από τις χαμηλότερους δείκτες στον κόσμο. Οι αραβικές χώρες, πρέπει να λάβουν σημαντικά μέτρα για τη βελτίωση της θέσης και του ρόλου των γυναικών στην κοινωνία. Το πρώτο και σημαντικό μέτρο που πρέπει να εφαρμόσουν οι χώρες αυτές, είναι η βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου των γυναικών, επειδή στην καλύτερη εκπαίδευση σημαίνει υψηλότερη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας, χαμηλότερο ποσοστό γονιμότητας, χαμηλότερο ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας και καλύτερη φροντίδα και μόρφωση των παιδιών. δηλαδή, η καλύτερη εκπαίδευση των γυναικών συμβάλλει στο υψηλότερο ποσοστό οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης.

Συμπερασματικά, καταλήγουμε ότι τα κύρια χαρακτηριστικά της δομής του πληθυσμού στις αραβικές χώρες, είναι τα εξής: α) υψηλό ποσοστό παιδικού πληθυσμού, και χαμηλό ποσοστό παραγωγικού και γεροντικού πληθυσμού. β) υψηλή αναλογία εξαρτήσεως και αντικαταστάσεως του πληθυσμού και υψηλή αναλογία των φύλων. γ) πολύ χαμηλό ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. ε) ο μαθητικός πληθυσμός και το ποσοστό των αγράμματων είναι ιδιαίτερο υψηλό, και τέλος, ζ) χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στις διάφορες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες της κοινωνίας.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

* Εισαγωγή

1) Η πυκνότητα του πληθυσμού

2) Αστικός και αγροτικός πληθυσμός

A- Το επίπεδο της αστικοποίησης

B- Οι μεγαλουπόλεις

3) Η μετανάστευση

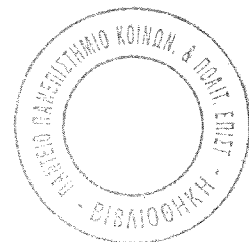
A- Υποχρεωτική μετανάστευση, παράδειγμα, ο Παλαιστινιακός λαός

B- Προαιρετική μετανάστευση, που περιλαμβάνει:

B.1. Εσωτερική μετανάστευση μέσα στην ίδια χώρα, ή μέσα στην
αραβική κοινότητα

B.2. Εξωτερική μετανάστευση, έξω από την αραβική κοινότητα

* Συμπεράσματα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού στην αραβική κοινότητα θεωρείται άνιση επειδή, ο συνολικός πληθυσμός της συγκεντρώνεται μόνο στο 5% περίπου της συνολικής έκτασης της, που ανέρχεται σε 14.000.000 χμ². Έτσι, η γενική πυκνότητα του πληθυσμού στις αραβικές χώρες χαρακτηρίζεται ως μια από τις χαμηλότερες πυκνότητες στον κόσμο, αφού κατά το 1992, ανέρχονταν κατά μέσο όρο στους 18 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Όμως, λόγω του ότι ο πληθυσμός τους συγκεντρώνεται μόλις στο 5% περίπου από τις εκτάσεις τους, η φυσιολογική πυκνότητα είναι πάρα πολύ υψηλή, αφού κατά το 1992, ανέρχονταν κατά μέσο όρο στους 333 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο.

Το επίπεδο της αστικοποίησης στις αραβικές χώρες χαρακτηρίζεται ως ένα από τα υψηλότερα στον κόσμο, αφού κατά το 1992, ο αστικός πληθυσμός κάλυπτε το 60% του πληθυσμού και αυξάνεται με ετήσιο ρυθμό που φτάνει κατά μέσο όρο το 5,1%. Η αστική δομή χαρακτηρίζεται από το φαινόμενο της αστικής κυριαρχίας, που είναι η υπερσυγκέντρωση του πληθυσμού και των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων στις πρώτες πόλεις των χωρών αυτών, που είναι συνήθως και οι πρωτεύουσες τους. Οι μεγάλες αυτές μητροπολιτικές συγκεντρώσεις αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα, όπως έλλειψη ένα ολοκληρωμένου πολεοδομικού σχεδίου, στέγαση και πολλά άλλα, που θα τα παρουσιάσουμε αναλυτικά αυτό το κεφάλαιο.

Στο κεφάλαιο αυτό, θα εξετάσουμε την υποχρεωτική και προαιρετική μετανάστευση στις αραβικές χώρες. Όσον αφορά την υποχρεωτική μετανάστευση, θα αναφέρουμε το παράδειγμα του Παλαιστινιακού λαού. Μετά τις δύο Ισραηλινές εισβολές στην Παλαιστίνη, το 1948 και 1967, υποχρεώθηκαν οι Παλαιστίνιοι να

ακολουθήσουν τον σκοτεινό δρόμο της αποδημίας. Κατά το 1992, ανέρχονταν σε 6,5 εκατομμύρια περίπου, διασκορπισμένα σε πολλά σημεία της γης, και σήμερα το πρόβλημά τους θεωρείται ως ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα στον κόσμο. Όσον αφορά την προαιρετική μετανάστευση, θα αναφερθούμε τόσο στην εσωτερική μετανάστευση στην αραβική κοινότητα, όσο και στην εξωτερική.

1. Η ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Η πυκνότητα του πληθυσμού αποτελεί ένα απλό αλλά και αρκετά γενικό στοιχείο της γεωγραφικής κατανομής του πληθυσμού, και ορίζεται ως ο αριθμός των κατοίκων ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Στην αραβική κοινότητα, ο πληθυσμός κατά το 1992, ανέρχονταν σε 250 εκατομμύρια κατοίκους, που κατανέμονται σε 14.000.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Έτσι, η γενική πυκνότητα, ανέρχεται σε 18 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο (πίνακας 1.1). Η πυκνότητα αυτή χαρακτηρίζεται ως μια από τις χαμηλότερες στον κόσμο, αφού σε παγκόσμιο επίπεδο ανέρχεται σε 40 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, ενώ στις αναπτυγμένες και λιγότερες αναπτυγμένες χώρες, ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 31 και 44 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, αντίστοιχα, κατά το ίδιο έτος (πίνακας 1.2).

Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η γενική πυκνότητα της αραβικής κοινότητας (18 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο) είναι θεωρητική και αυτό επειδή μετράει μόνο τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο συνολικό πληθυσμό της κοινότητας και τη συνολική της έκτασης. Όμως, δεν αποτελεί άριστο μέτρο για τη μέτρηση της πυκνότητας του πληθυσμού, επειδή η κοινότητα έχει τεράστιες εκτάσεις τελείως ερημικές (το 95% περίπου της έκτασής της είναι έρημος) και ο πληθυσμός της συγκεντρώνεται στο υπόλοιπο (δηλαδή στο 5% μόνο της έκτασης της), με πυκνότητα που ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 333 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Η πυκνότητα αυτή

ονομάζεται φυσιολογική πυκνότητα και θεωρείται ως η πραγματική πυκνότητα, επειδή δίνει την άμεση σχέση ανάμεσα στο συνολικό πληθυσμό και στο σύνολο του εκμεταλλεύσιμου εδάφους της χώρας, σε όλους τους τομείς των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων.

Πίνακας 1.1

Έκταση, πληθυσμός, εκμεταλλεύσιμο έδαφος, γενική και φυσιολογική πυκνότητα στις αραβικές χώρες, κατά το 1992

	Αραβικές χώρες	Έκταση σε 000 τ. χλμ	Πληθυσμός σε εκατ. κατοίκους	Εκμεταλ- λεύσιμο έδαφος σε χιλιάδες τ. χλμ.	Γενική πυκν. κάτοικοι /συν.εκτ.	Φυσιολογ. πυκν. κάτοικοι /εκμ. εδαφ.
1.	Αίγυπτος	1.001	55,7	36	56	1.547
2.	Μαρόκο	447	27,4	93	61	295
3.	Σουδάν	2.506	27,2	158	11	172
4.	Αλγερία	2.382	26,5	153	11	173
5.	Ιράκ	438	20,4	73	46	279
6.	Σαουδική Αρ.	2.150	16,8	17	8	988
7.	Συρία	185	13,4	72	73	186
8.	Δημ.Υεμένης	528	13,1	20	25	655
9.	Τυνησία	164	8,6	58	52	148
10.	Σομαλία	638	8,5	14	13	607
11.	Παλαιστίνη	6*	2,2*	2	366	1.100
12.	Λιβύη	1.760	5,3	28	3	189
13.	Ιορδανία	98	4,5	16	46	281
14.	Λίβανος	10	3,4	4	340	850
15.	Μαυριτανία	1.031	2,6	3	2	866
16.	Κουβέιτ	18	2,1	0,014	116	150.000
17.	Ην.Α.Εμιράτα	84	1,9	0,121	23	15.702
18.	Ομάν	212	1,6	0,442	7	3.620
19.	Μπαχρέιν	0,7	0,6	0,029	857	20.690
20.	Τζιμπουτί	23	0,5	μηδέν	22	μηδέν
21.	Κατάρ	11	0,5	0,041	45	12.195
Σύνολο		14.000	230	750	18	333

Πηγή: Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Κοινωνικών και Οικονομικών θεμάτων, Κοινή Στατιστική Υπηρεσία, 1993/ Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO στις Αραβικές Χώρες, 1994.

* Για την Παλαιστίνη, περιλαμβάνει μόνο την έκταση και τον πληθυσμό της Δυτικής Όχθης και τη λωρίδα της Γάζας (δηλαδή το Αυτόνομο Κράτος της Παλαιστίνης).

Πίνακας 1.2

Η έκταση, ο πληθυσμός, η γενική πυκνότητα, η αναλογία του αστικού πληθυσμού και ο μέσος ετήσιος ρυθμός φυσικής αύξησης του στην αραβική κοινότητα και στο παγκόσμιο επίπεδο, κατά το 1992

Περιοχή/Δείκτης	Έκταση σε 000 τ.χλμ	Πληθυσμός σε εκατ. κατοίκους	Γενική πυκνότη. κάτοικοι ανά τ.χλμ	Αστικός Πληθυσμός	
				Αναλογία από το σύνολο	Μέσος ρυθμός αύξησης
Λιγότερο Αναπτυγμ. χώρες	96.437	4.255	44	36	3,8
α)Αραβ. Κοινότητα	14.000	250	18	60	5,1
β)Κίνα	9.561	1.162	121	27	4,3
γ)Ινδία	3.288	884	269	26	3,1
δ)Νιγηρία	924	102	110	37	5,7
ε)Βραζιλία	8.512	154	18	77	3,3
Π- Αναπτυγμένες χώρες εκ των οποίων	39.393	1.225	31	78	0,9
α) Ευρωπαϊκή Ένωση	2.257	347	154	76	0,6
β) Ηνωμένες πολιτείες	9.373	255	27	76	1,2
γ) Ιαπωνία	378	125	331	77	0,7
δ) Ρωσ. Ομοσπονδία	17.075	149	9	74	-
Κόσμος	135.837	5.480	40	43	2.7

Πηγή: Population Reference Bureau, *World Population Data Sheet, 1993/ World Bank, World Development Report, 1994/*

Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO στις Αραβικές Χώρες, 1994/
Dorling Kindersley, *World Reference Atlas, 1995.*

Στον πίνακα 1.1 παρουσιάζονται τα βασικά γεωγραφικά και δημογραφικά δεδομένα για τις αραβικές χώρες. Παρατηρούμε ότι η κατανομή του πληθυσμού σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο χαρακτηρίζεται ως άνιση είτε από άποψης αριθμητικής κατανομής, είτε λόγω πυκνότητας κατοίκησης και βαθμού συγκέντρωσης πληθυσμού, αφού το εκμεταλλεύσιμο έδαφος στις χώρες αυτές, ανέρχεται σε 750.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα, ποσοστό που αντιστοιχεί μόλις στο 5,3% της συνολικής έκτασης της . Έτσι , ο συνολικός πληθυσμός της κοινότητας συγκεντρώνεται στη μικρή αυτή έκταση, με πυκνότητα που ανέρχεται σε 33 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Όμως η πυκνότητα αυτή διαφέρει από τη μία αραβική χώρα στην άλλη ανάλογα με το ποσοστό του εκμεταλλεύσιμου εδάφους κάθε χώρας. Για παράδειγμα, στην Αίγυπτο, το ποσοστό του εκμεταλλεύσιμου εδάφους ανέρχεται μόλις στο 3,6% της συνολικής έκτασης της και ο συνολικός πληθυσμός της που ανέρχεται σε 56 εκατομμύρια κατοίκους συγκεντρώνεται στην περιοχή αυτή, με πυκνότητα 1.550 κατοίκων περίπου ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο.

Επίσης, στις χώρες της αραβικής χερσονήσου, το ποσοστό του εκμεταλλεύσιμου εδάφους δεν υπερβαίνει κατά μέσο όρο το 0,25 της συνολικής έκτασής τους. Έτσι, η φυσιολογική πυκνότητα εδώ ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 58 .200 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Σε άλλες αραβικές χώρες , όπως η Συρία και η Τυνησία, το ποσοστό του εκμεταλλεύσιμου εδάφους είναι πολύ υψηλό, αφού και στις δύο χώρες υπερβαίνει το 35% της συνολικής έκτασής τους. Έτσι, οι χώρες αυτές έχουν σχετικά χαμηλή φυσιολογική πυκνότητα που δεν υπερβαίνει τους 200 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο.

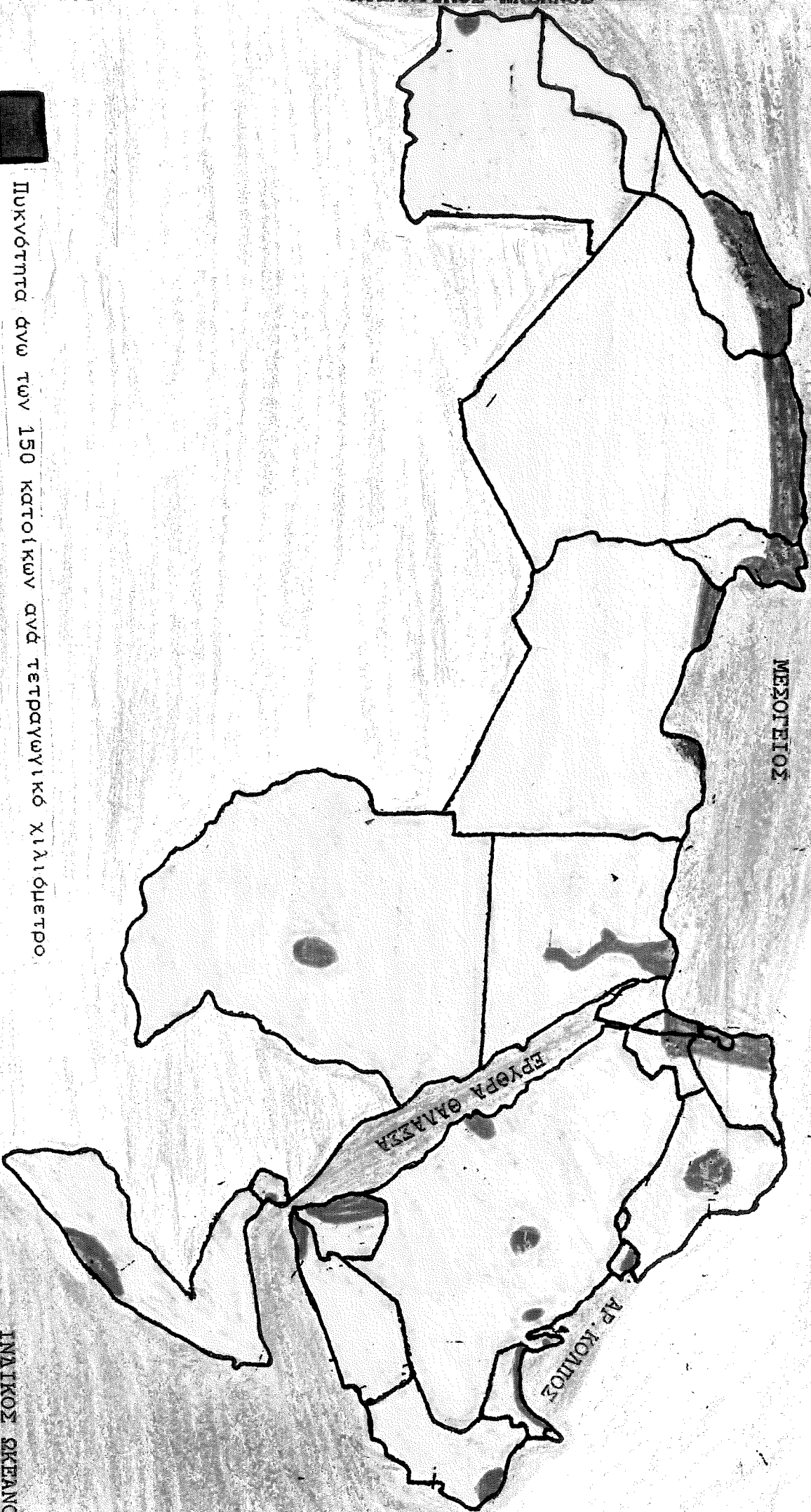
Η αραβική κοινότητα διακρίνεται σε 4 μεγάλες περιοχές, ανάλογα με την πυκνότητα κατοίκησης, που είναι οι εξής:

α) Περιοχές που έχουν πάρα πολύ υψηλή πυκνότητα κατοίκησης. Εδώ περιλαμβάνονται πρώτον οι μεγάλες πόλεις των αραβικών χωρών

και δεύτερον η κοιλάδα και το δέλτα του Νείλου. Στην περιοχή αυτή, η πυκνότητα υπερβαίνει κατά μέσο όρο τους 2.000 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, και προβλέπεται να διπλασιαστεί κατά τη διάρκεια του πρώτου τετάρτου του επομένου αιώνα.

- β) Περιοχές που χαρακτηρίζονται από υψηλή πυκνότητα κατοίκησης. Εδώ συγκαταλέγονται περιοχές που βρίσκονται στα παράλια της Μεσογείου, δηλαδή, οι χώρες τις Βόρειας Αφρικής και της Δυτικής Ασίας και εσωτερικές περιοχές στο Ιράκ, την Ιορδανία, την Παλαιστίνη και τη Συρία. Όμως, λόγω του υψηλού ρυθμού φυσικής αύξησης του πληθυσμού που σημειώνεται στις περιοχές αυτές, προβλέπεται ότι στο άμεσο μέλλον, ο πληθυσμός τους θα αυξηθεί τόσο γρήγορα, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζονται ως περιοχές με πάρα πολύ υψηλή πυκνότητα κατοίκησης.
- γ) Περιοχές που έχουν μέση χαμηλή πυκνότητα κατοίκησης. Εδώ περιλαμβάνονται τα ορεινά των χωρών τις Βόρειας Αφρικής, το Σουδάν (εκτός την κοιλάδα και το δέλτα του Νείλου), καθώς επίσης και όλες οι χώρες της αραβικής χερσονήσου.

Πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές της αραβικής κοινότητας, κατά το 1992

Πυκνότητα άνω των 150 κατοίκων ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο

δ) Περιοχές που χαρακτηρίζονται ως ακατοίκητες. Εδώ περιλαμβάνονται οι τεράστιες ερημικές εκτάσεις που υπάρχουν στις Ασιατικές και Αφρικανικές αραβικές χώρες.

Εκτός από τις μεγάλες διαφορές στη γενική και φυσιολογική πυκνότητα κατοίκησης που παρατηρούνται ανάμεσα στις αραβικές χώρες, υπάρχουν ακόμα και διαφορές στην πυκνότητα κατοίκησης μέσα στην ίδια χώρα εξαιτίας φυσικών και ανθρωπίνων παραγόντων. Στον χάρτη, παρουσιάζονται οι πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές της αραβικής κοινότητας, κατά το 1992, και μπορούμε να πάρουμε μια σαφή εικόνα των περιοχών που συγκεντρώνουν την πλειοψηφία των κατοίκων των αραβικών χωρών.

ΑΣΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Η διάκριση μεταξύ αστικού και αγροτικού πληθυσμού δεν είναι εκ των πραγμάτων σαφής. Το φαινόμενο της συγκεντρώσεως του πληθυσμού σε ορισμένους οικισμούς (πόλεις) κατά μεγαλύτερη αναλογία από ότι σε άλλους οικισμούς (χωριά), χρονολογείται από μακρού, με την προϊούσα συγκρότηση των ανθρώπινων κοινωνιών. Διαφορές μεταξύ των αστικών και μη αστικών περιοχών παρατηρούνται όχι μόνο σε σχέση με το μέγεθος, αλλά και σε σχέση με τις οικονομικές δραστηριότητες και την κοινωνική σύνθεση των κατοίκων. Στο μέρος αυτό, θα εξετάσουμε διεξοδικά το επίπεδο της αστικοποίησης στις αραβικές χώρες, τις μεγαλουπόλεις και πόλεις κατά σειρά μεγέθους που υπάρχουν στις χώρες αυτές.

Α) Το επίπεδο της αστικοποίησης

Η αστικοποίηση του πληθυσμού αποτελεί βασική έννοια τόσο στη δημογραφία όσο και στην κοινωνιολογία και την επιστήμη του περιφερειακού σχεδιασμού, καθόσον η εξέλιξη της κατανομής του

πληθυσμού μεταξύ μικρών οικισμών και μεγάλων αστικών κέντρων είναι συνυφασμένη με την εκβιομηχάνιση και την ανάπτυξη μιας περιοχής. Στις αραβικές χώρες, ο ορισμός αστική περιοχή διαφέρει πάρα πολύ από τη μια χώρα στην άλλη. Έτσι, ως αστικές περιοχές, η Αίγυπτος, η Λιβύη, η Αλγερία και η Συρία χαρακτηρίζουν τις νομαρχίες και τους νομούς που υπάρχουν στις χώρες τους, στο Ιράκ, όλα τα πολεοδομικά συγκροτήματα που έχουν δημαρχιακό συμβούλιο, στην Ιορδανία τις πόλεις και τα πολεοδομικά συγκροτήματα που πληθυσμός τους υπερβαίνει τους 10.000 κατοίκους, στο Σουδάν όλες τις περιοχές που πληθυσμός τους υπερβαίνει τους 5.000 κατοίκους, στο Μπαχρέιν όλους τους δήμους και τα χωριά που ο πληθυσμός τους υπερβαίνει τους 2.500 κατοίκους, στην Τυνησία όλους τους δήμους που υπάρχουν στη χώρα, και τέλος, στο Μαρόκο, η κυβέρνηση έχει ορίσει με προεδρικά διατάγματα τις αστικές περιοχές, οι οποίες το 1990, έφταναν τις 184.

Στις αραβικές χώρες, κατά το 1992, ο αστικός πληθυσμός ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 60% του συνόλου και αυξάνεται με ετήσιο ρυθμό 5,1%. Το επίπεδο της αστικοποίησης στις χώρες αυτές είναι ένα από τα υψηλότερα στον κόσμο, αφού στο παγκόσμιο επίπεδο, ο αστικός πληθυσμός ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 43% και αυξάνεται με ετήσιο ρυθμό 2,7%, ενώ στις αναπτυγμένες και λιγότερες αναπτυγμένες χώρες, καλύπτει κατά μέσο όρο το 78% και 36% του πληθυσμού αντίστοιχα, και αυξάνεται με ετήσιο ρυθμό που ανέρχεται στο 0,9% και 3,8% αντίστοιχα, κατά το ίδιο έτος, όπως, παρατηρούμε και στον πίνακα 1.2.

Η αστικοποίηση του πληθυσμού σημείωσε μεγάλη άνοδο τα τελευταία χρόνια, αφού κατά τη διάρκεια 1960-92, η αναλογία του αστικού πληθυσμού προς τα σύνολο αυξήθηκε από το 80% περίπου που ήταν το 1960, στο 60%, κατά το 1992. Η αύξηση αυτή ήταν υψηλότερη στο Ασιατικό μέρος του αραβικού κόσμου από ότι στο Αφρικανικό, αφού κατά την ίδια χρονική περίοδο, η αστικοποίηση στο

Ασιατικό μέρος αυξήθηκε από το 33% στο 68%, ενώ στο Αφρικανικό από το 30% στο 52%. Επίσης, η αστικοποίηση διαφέρει από τη μια αραβική χώρα στην άλλη, όπως παρατηρούμε και στον πίνακα 2.1. Έτσι, σε μερικές αραβικές χώρες, όπως για παράδειγμα στο Κουβέιτ και στο Κατάρ, η αστικοποίηση είναι πάρα πολύ υψηλή, αφού υπερβαίνει το 90% περίπου και ονομάζονται αυτές “Πόλεις Κράτη” (City States). Σε άλλες αραβικές χώρες, όπως το Ομάν, το Σουδάν, η Υεμένη και η Σομαλία, το επίπεδο της αστικοποίησης είναι πάρα πολύ χαμηλό και δεν υπερβαίνει σε καμία απ’ αυτές το 36% και ονομάζονται αγροτικές. Στις υπόλοιπες αραβικές χώρες, το επίπεδο αστικοποίησης κυμαίνεται μεταξύ 40% και 80%.

Πίνακας 2. 1

Αστικός πληθυσμός, πληθυσμός στις μεγαλουπόλεις και πληθυσμός σε μεγάλα αστικά συγκροτήματα ένα εκατομμύριο και άνω στις αραβικές χώρες, το 1992.

Αραβ. Χώρες	Αστικός Πληθυσμός		Πληθ. που κατοικεί σε μεγαλουπόλ.		Πληθ. σε μεγάλα αστ. συγκρ. 1 εκ. και άνω	
	Αναλογ. από το σύνολο	Μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυ.	Αναλογία από το αστ./σύνολο			
1. Αίγυπτος	44	2,5	39	17	52	23
2. Μαρόκο	47	3.8	9	4	57	17
3. Σουδάν	23	4,1	34	8	37	8
4. Αλγερία	54	4,9	23	12	24	13
5. Ιράκ	73	5,3	-	-	-	-
6. Σαουδική Αρ.	78	6,5	16	12	28	22
7. Συρία	51	4,1	34	17	56	28
8. Δημ. Υεμένης	31	7,3	11	3	-	-
9. Τυνησία	57	3,4	36	20	41	23
10. Σομαλία	36	4,0	38	9	-	-
11. Παλαιστίνη	44	3,8	-	-	-	-
12. Λιβύη	70	5,2	-	-	-	-
13. Ιορδανία	69	6,0	46	31	-	-
14. Λίβανος	84	4,8	-	-	-	-
15.Μαυριτανία	50	7,2	83	39	-	-
16. Κουβέιτ	96	5, 8				
17.Ην. Α.Εμιράτα	82	5,0	-	-	-	-
18. Ομάν	12	8.2	40	4	-	-
19. Μπαχρέιν	83	4,8	-	-	-	-
20. Τζιμπουτί	81	4,5	-	-	-	-
21. Κατάρ	89	4,9	-	-	-	-
Σύνολο	60	5,1	34	15	42	19

Πηγή: World Bank, World Development Reports, 1994/ Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO στις Αραβικές Χώρες. 1994.

Επίσης, από τον πίνακα 2.1, παρατηρούμε ότι η αναλογία του πληθυσμού που κατοικεί στις μεγαλουπόλεις των αραβικών χωρών σε σχέση με τον αστικό και τον συνολικό πληθυσμό, φθάνει και μέσο όρο στο 34% και το 14% αντίστοιχα, ενώ η αναλογία του πληθυσμού που κατοικεί στα μεγάλα αστικά συγκροτήματα (ένα εκατομμύριο και άνω) σε σχέση με τον αστικό και τον συνολικό πληθυσμό, ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 42% και 19% αντίστοιχα.

Ο σημαντικότερος παράγοντας που συντελεί στην ταχύτατη αστικοποίηση του πληθυσμού των αραβικών χωρών είναι η εσωτερική μετανάστευση. Πολλές μελέτες που έγιναν στις αραβικές χώρες γι' αυτό το θέμα, απέδειξαν ότι η συνεχιζόμενη αύξηση στο ποσοστό του αστικού πληθυσμού, οφείλεται κατά κύριο λόγο στο ότι όλες οι μεγάλες επιχειρήσεις και επενδύσεις, καθώς επίσης και οι οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες της χώρας, συγκεντρώνονται στα αστικά συγκροτήματα και συγκεκριμένα στις πρωτεύουσες, με αποτέλεσμα να αποτελούν οι περιοχές αυτές πόλο έλξης του πληθυσμού (attraction), αφού συγκεντρώνουν περισσότερες θέσεις εργασίας, υψηλότερο εισόδημα, καλύτερη κοινωνική πρόνοια, όπως εκπαίδευση, υγεία, αναψυχή, κλπ.

Έτσι, οι διαφορές μεταξύ των αγροτικών και αστικών κοινωνιών είναι πολύ μεγάλες και σημαντικές, αφού στις αγροτικές κοινωνίες σε αντίθεση με τις αστικές, μειώνεται το κατά κεφαλήν εισόδημα και το επίπεδο εκπαίδευση του πληθυσμού, αυξάνεται το ποσοστό γονιμότητας και βρεφικής θνησιμότητας και μειώνεται ο μέσος όρος ηλικίας για το γάμο και για τα δύο φύλα, αφού η ζωή στην ύπαιθρο είναι πολύ απλή, οι άνθρωποι έχουν λιγότερες υποχρεώσεις και απαιτήσεις. Τέλος, έχουν καλύτερες ατομικές και κοινωνικές σχέσεις, διαφέρει επίσης πολύ η θέση και ο ρόλος της γυναίκας μεταξύ των δύο περιοχών.

B) Οι μεγαλουπόλεις των αραβικών χωρών:

Στις αραβικές χώρες, παρατηρείται το φαινόμενο να κυριαρχούν μια ή δυο αστικές περιοχές, που συγκεντρώνουν δυσανάλογα υψηλό ποσοστό του αστικού πληθυσμού. Επίσης, η αστική ισορροπία (Urban Balance) που μετράει συνήθως με την αρχή "Νόμος Σειρά-Μέγεθος"¹(Rank-Size Rule), δεν κυριαρχεί απόλυτα στις αραβικές χώρες, και αυτό επειδή, σε όλες αυτές τις χώρες, το μέγεθος της κυρίαρχης πόλης (Primate City), υπερβαίνει το μέγεθος της δεύτερης πόλης της χώρας κατά πολύ. Μερικές φορές είναι και τριπλάσια σε μέγεθος, με αποτέλεσμα να αυξάνει η αστική δυσαναλογία (Urban Disproportion) όχι μόνο ανάμεσα στην πρώτη και στη δεύτερη πόλη αλλά και ανάμεσα στην πρώτη και όλες τις υπόλοιπες. Αν χρησιμοποιήσουμε τους δείκτες κυριαρχίας (Index of Primacy) στις αραβικές χώρες, με βάση το 100, θα παρατηρήσουμε ότι η αναλογία της δεύτερης πόλης σε σχέση με την κυρίαρχη ανέρχεται και μέσο στο 33%, και σημαίνει ότι οι δεύτερες πόλεις φθάνουν σε μέγεθος μόλις το ένα τρίτο των πρώτων. Σε μερικές χώρες, όπως το Κουβέιτ, το Κατάρ, το Σουδάν και το Λίβανο, το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα έντονα και η αναλογία δεν υπερβαίνει το 20%, όπως παρατηρούμε στον πίνακα 2.2 .Επίσης, ένας άλλος δείκτης κυριαρχίας είναι αναλογία της κυρίαρχης πόλης με τα σύνολο των τριών πόλεων που ακολουθούν σε σειρά μεγέθους, με βάση τη μονάδα. Το αποτέλεσμα θα επιβεβαιώσει το φαινόμενο της υψηλής κυριαρχίας και της αύξησης της αστικής δυσαναλογίας, αφού η αναλογία αυτή ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 1,48, και σημαίνει ότι

¹ "Νόμος Σειρά - Μέγεθος", δείχνει ότι αν τακτοποιήσουμε τις πόλεις που υπάρχουν σε μια περιφέρεια ανάλογα με το μέγεθος του πληθυσμού τότε, θα βρούμε ότι υπάρχει ιεραρχία ανάμεσα στην κατάσταση καθεμία απ'αυτές και τα μέγεθος της και τη μεγάλη πόλη. Έτσι, από την άποψη πληθυσμιακό μέγεθος, η δεύτερη πόλη στην ιεραρχική σειρά έχει μισό μέγεθος από την πρώτη πόλη, η τρίτη το ένα τρίτο, η τέταρτη το ένα τέταρτο, κ.ο.κ.

η κυρίαρχες που υπάρχουν στις αραβικές χώρες αυτές υπερβαίνουν σε πληθυσμό το σύνολο του πληθυσμού των τριών πόλεων που ακολουθούν σε σειρά μεγέθους, το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα έντονο σε μερικές αραβικές χώρες, όπως, το Κουβέιτ, το Κατάρ, η Τυνησία, το Ιράκ και ο Λίβανος, στις οποίες ο πληθυσμός στις κυρίαρχες πόλεις είναι διπλάσιος από τον πληθυσμό των τριών επομένων σε μέγεθος. Στο Κουβέιτ και το Κατάρ, που χαρακτηρίζονται ως "Πόλεις - Κράτη" (City-State), η αναλογία αυτή ανέρχεται στο τετραπλάσιο, όπως βλέπουμε και στον πίνακα 2.2. Επίσης, από τον πίνακα 2.2, παρατηρούμε ότι οι πρώτες πόλεις που υπάρχουν στις αραβικές χώρες είναι και οι πρωτεύουσες των χωρών τους, με εξαίρεση μόνο δύο πόλεις, την Καζαμπλάνκα (Μαρόκο) και τη Γάζα (Παλαιστίνη).

Στον πίνακα 2.3, παρουσιάζονται οι 20 μεγαλύτερες πόλεις που υπάρχουν στις αραβικές χώρες, το μέγεθος του πληθυσμού τους, κατά το 1992, και η μέση ετήσια φυσική αύξησή τους, κατά τη διάρκεια των ετών 1975- 90. Στον πίνακα αυτό, παρατηρούμε ότι στις αραβικές χώρες υπάρχουν 17 πόλεις που το μέγεθος του πληθυσμού τους υπερβαίνει το ένα εκατομμύριο κατοίκους. Οι υπόλοιπες 3 έχουν πληθυσμός που κυμαίνεται κάτω του ενός εκατομμυρίου και μέχρι 770.000 κατοίκους. Ο συνολικός πληθυσμός που κατοικεί στις 20 αυτές πόλεις, ανέρχεται στο 51.221.000 κατοίκους, και αυξάνεται ετησίως με μέση φυσική αύξηση κατά μέσο όρο περίπου 5,3%, γεγονός, που σημαίνει δηλαδή ότι οι πόλεις αυτές θα διπλασιαστούν σε λιγότερο από 15 χρόνια. Το Κάιρο, αποτελεί τη μεγαλύτερη πόλη που υπάρχει όχι μόνο στις αραβικές χώρες, αλλά και στην Αφρικανική ήπειρο, και συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο των 13 μεγαλύτερων πόλεων που υπάρχουν στον κόσμο. Κατά το 1992, ο πληθυσμός της ανέρχονταν σε 12.410.000 κατοίκους, αυξάνεται ετησίως κατά 4,5%, και θα διπλασιαστεί σε λιγότερο από 17 χρόνια, προβλέπεται δε να φτάσει στα 23 εκατομμύρια, μέχρι το 2010, και θα είναι μία από τις 5 μεγαλύτερες πόλεις στον κόσμο.

Πίνακας 2. 2

Το μέγεθος του πληθυσμού στις πρώτες και δεύτερες πόλεις που υπάρχουν στις αραβικές χώρες, η αναλογία της δεύτερης πόλης σε σχέση με την πρώτη (δείκτης κυριαρχίας ισούται με 100) και η αναλογία της πρώτης πόλης με το σύνολο των τριών πόλεων που ακολουθούν σε σειρά μεγέθους (δείκτης κυριαρχίας ισούται με τη μονάδα), κατά το 1992

Αραβ. χώρες	Πρώτη πόλη	Μέγεθ. πληθ. σε 000 κάτοικοι	Δεύτερη πόλη	Μέγεθ. πληθ. σε 000 κάτοικοι	Αναλ. της β' σε σχέση με την α'	Αναλ. της α' στο σύν. τριών πόλεων
1. Αίγυπτος	Cairo	12.410	Alexandria	3.870	31	1,59
2. Μαρόκο	Casablanca	2.145	Rabat	1.230	26	1,11
3. Σουδάν	Khartoum	5.300	El-Obeid	650	12	-
4. Αλγερία	Algiers	2.822	Oran	770	27	1,26
5. Ιράκ	Baghdad	5.783	Al-Basrah	1.200	21	2,41
6. Σ.Αραβία	Riyadh	2.158	Jiddah	1.915	89	0,28
7. Συρία	Damascus	1.470	Halab	1.050	71	0,77
8. Υεμένη	Sana	1.780	Adan	455	26	-
9. Τυνησία	Tunis	1.350	Sfax	480	35	2,60
10. Σομαλία	Mogadishu	788	Kismaayo	360	46	-
11. Παλαιστ.	Gaza	295	Hebron	260	88	0,41
12. Λιβύη	Tripoli	1.320	Benghazi	588	44	1,21
13. Ιορδανία	Amman	1.260	Az-Zarga	410	32	1,26
14. Λίβανος	Beirut	1.650	Tripoli	320	19	2,28
15. Μαυριτ.	Nouakchott	586	Rosso	160	27	-
16. Κουβέιτ	Kuwait	950	Al-Jahrah	105	11	4,13
17. Η.Α.Εμιρ.	Abu Dhabi	490	Dubai	350	71	0,62
18. Ομάν	Muscat	145	Al-Hadd	120	83	0,29
19. Μπαχρέιν	Manama	180	Muharrag	65	36	1,71
20. Τζιμπουτί	Djibouti	265	Demeriog	50	19	-
21. Κατάρ	Doha	173	Al-Wakrah	38	22	1,78
Σύνολο	-	43.320	-	14.446	33	1,48

Πηγή Αραβικός Σύνδεσμος, Κοινή Στατιστική Υπηρεσία, 1993.

* Είναι το Πολεοδομικό Συγκρότημα του Χαρτούμ (πρωτεύουσα του Σουδάν) που αποτελείται από τρεις πόλεις και είναι οι εξής: Ombudsman, Khartoum και Khartoum North.

Πίνακας 2.3

Οι 20 μεγαλύτερες πόλεις που υπάρχουν στις αραβικές χώρες, το μέγεθος του πληθυσμού τους, και το 1992, και η μέση ετήσια φυσική αύξησή τοις %, και στη διάρκεια των ετών 1975-90

Οι πόλεις των αραβικών χωρών και η σειρά μεγέθους πληθυσμού	Πληθυσμός το 1992, σε χιλιάδες κατοίκους	Μέση ετήσια φυσική αύξηση %, 1975-90
1. Κάιρο (Αίγυπτος)	12.410	4,5
2. Βαγδάτη (Ιράκ)	5.783	5,0
3. Χαρτούμ (Σουδάν)	5.300	6,8
4. Αλεξάνδρεια (Αίγυπτος)	3.870	3,1
5. Αλγέρι (Αλγερία)	2.822	5,7
6. Ριάντ (Σαουδική Αρ.)	2.158	8,1
7. Κασαμπλάνκα (Μαρόκο)	2.145	4,2
8. Jiddah (Σαουδική Αρ.)	1.915	8,5
9. Sana (Δημ. Υεμένης)	1.780	-
10. Beirut (Λίβανος)	1.650	3,7
11. Damascus (Συρία)	1.470	4,3
12. Tunis (Τυνησία)	1.350	3,5
13. Τρίπολη (Λιβύη)	1.320	4,8
14. Αμμάν (Ιορδανία)	1.260	5,5
15. Ribat (Μαρόκο)	1.230	3,8
16. Al-Basrah (Ιράκ)	1.200	5,8
17. Halab (Συρία)	1.050	3,9
18. Kuwait (Κουβέιτ)	950	9,2
19. Mogadishu (Σομαλία)	788	-
20. Oran (Αλγερία)	770	5,0
Σύνολο	51.221	5,3

Πηγή: Αραβικό. Σύνδεσμος. Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Θεμάτων. Κοινή Στατιστική Υπηρεσία. 1993.

Στις αραβικές χώρες, ο υψηλός ρυθμός ανάπτυξης των μεγαλουπόλεων και συγκεκριμένα των πρωτευουσών των χωρών συνδέεται άμεσα με τους διαφόρους ρόλους που αυτές διαδραματίζουν στις χώρες τους. Αποτελούν το παράθυρο των χωρών τους προς τον εξωτερικό κόσμο, και είναι τα πολιτικό, οικονομικό, διοικητικό, βιομηχανικό, εμπορικό και πολιτιστικό κέντρο τους, και γι' αυτό αποτελούν πόλο έλξης για τον αγροτικό και επαρχιακό πληθυσμό, με αποτέλεσμα την ταχύτατη αύξηση τους.

Έτσι, τα χαρακτηριστικά της αστικής κυριαρχίας των αραβικών πρωτευουσών, είναι η υπερσυγκέντρωση (Over Concentration) του πληθυσμού και των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Για παράδειγμα, τα χαρακτηριστικά της αστικής κυριαρχίας στο Κάιρο είναι ότι ενώ έχει έκταση που ανέρχεται σε λιγότερο από το 1% της συνολικής έκτασης της χώρας, συγκεντρώνει το 22% του πληθυσμού της, το 42% των βιομηχανικών εγκαταστάσεων (10 εργάτες και άνω), το 30% από τις μεγάλες βιομηχανίες, το 40% της απασχόλησης στη βιομηχανία, το 34% των γιατρών και τα 36% των φαρμακείων της χώρας. Επίσης, η Βυρηνός και το Αμμάν, δίνουν μια σαφή εικόνα των χαρακτηριστικών της αστικής κυριαρχίας των αραβικών πρωτευουσών, αφού ασκούν ακόμα υψηλότερη αστική κυριαρχία στις χώρες τους από ότι το Κάιρο στην Αίγυπτο. Έτσι, στη Βυρηνό έχει συγκεντρωθεί τα 48% του πληθυσμού της χώρας, το 60% των υπηρεσιών, το 80% των εταιρειών, το 75% της απασχόλησης στη βιομηχανία, το 80% της απασχόλησης στις υπηρεσίες (τριτογενής τομέα), το 75% των γιατρών και των νοσοκόμων και το 82% των μηχανολόγων και οικοδομών της χώρας. Επίσης, στο Αμμάν έχει συγκεντρωθεί το 32% του πληθυσμού της χώρας, το 71% του βιομηχανικού δυναμικού, το 75% των υπηρεσιών, το 57% των νοσοκομειακών κλινών, τα 55% του εργατικού δυναμικού της χώρας. Επίσης, το Αμμάν, συγκεντρώνει την πλειοψηφία των

κινηματογράφων, θεάτρων, πανεπιστημίων και οι κάτοικοι της, έχουν το υψηλότερο εισόδημα και καλύτερο επίπεδο ζωής από τις άλλες πόλεις της χώρας. Επίσης, η αστική κυριαρχία των άλλων αραβικών πρωτευουσών δεν διαφέρει πολύ από τις αντίστοιχες κυριαρχίες Κάιρου, της Βυρηντού και του Αμμάν, με εξαίρεση μόνο το Ραμπάτ, που ενώ είναι η πρωτεύουσα του Μαρόκου, δεν ασκεί καθόλου αστική κυριαρχία στη χώρα του. Αντίθετα, η Καζαμπλάνκα ασκεί αυτή την κυριαρχία, επειδή σ' αυτή την μεγαλούπολη συγκεντρώνεται η πλειοψηφία των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων της χώρας και έχει επίσης, τη μεγαλύτερη πληθυσμιακή συγκέντρωση και με μεγάλη διαφορά από την δεύτερη πόλη, που είναι η πρωτεύουσα, το Ραμπάτ. Στο παράρτημα 4, παρουσιάζονται οι χάρτες των αραβικών χωρών, και μπορούμε να δούμε τις μεγαλουπόλεις και τις πόλεις κατά σειρά μεγέθους πληθυσμού σε κάθε αραβική χώρα και να πάρουμε μία σαφή εικόνα για το βαθμό συγκέντρωσης του πληθυσμού στις χώρες αυτές.

Πρέπει να τονίσουμε ακόμα ότι πολλές από αυτές τις μεγάλες μητροπολιτικές συγκεντρώσεις που υπάρχουν στις αραβικές χώρες, όπως το Κάιρο, η Βαγδάτη, η Βυρηντός, το Αμμάν, η Δαμασκός και το Χαρτούμ αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα, εξαιτίας της καθυστέρησης εφαρμογής ένα ολοκληρωμένου πολεοδομικού σχεδίου. Έτσι, δημιουργούνται εξαθλιωμένες φτωχογειτονιές (Slums) και γύρω τους τενεκεδουπόλεις (Shanty Towns). Για παράδειγμα, η Βυρηντός, στερούνταν πολεοδομικό σχεδιασμό, τουλάχιστον ως το 1990. Υπήρχε ένα πολεοδομικό σχέδιο του 1933, που τροποποιήθηκε ελάχιστα τα 1954. Το σχέδιο αυτό δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη δημιουργία οδικού δικτύου μέσα στην πρωτεύουσα, χωρίς να δίνει ιδιαίτερο βάρος στο σχέδιο πόλεως ή σε σχέδια χρήσης γης μέσα στην πόλη αυτή. Για παράδειγμα, δεν υπάρχει σχεδιασμός περιοχών για την κατοίκηση, για τις εμπορικές δραστηριότητες, για κέντρα αναψυχής, κλπ, με συνέπεια να δημιουργηθούν αρνητικές

επιπτώσεις, όπως, ανάμιξη μεταξύ των εμπορικών δραστηριοτήτων και περιοχών κατοικίας με αποτέλεσμα να δημιουργούνται σοβαρά προβλήματα στο κέντρο της πρωτεύουσας.

Επίσης, η στέγαση αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μητροπόλεις των αραβικών χωρών, αφού η εξεύρεση στέγης στις μεγαλουπόλεις, θεωρείται ένα από τα δυσκολότερα ζητήματα για τους κατοίκους των πόλεων αυτών. Ακόμα, ο βαθμός συγκέντρωσης (to be crowded) είναι πολύ υψηλός, αφού κατά το 1980, ο βαθμός αυτός ανέρχονταν κατά μέσο όρο στα 3,4 άτομα ανά δωμάτιο. Πρέπει να τονίσουμε ακόμα ότι ένα ποσοστό που κυμαίνεται μεταξύ 30% έως 50% του πληθυσμού των μητροπόλεων ζεί σε υποβαθμισμένες περιοχές και με ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης. Στο Κάιρο, για παράδειγμα, στις φτωχογειτονιές ζεί το 60% περίπου του συνολικού πληθυσμού της, 400.000 έως 500.000 περίπου ζούνε στα νεκροταφεία που εκτείνονται στην ανατολική και νότια πλευρά της πόλης. Στις περιοχές αυτές δεν υπάρχει καθόλου νερό και αποχέτευση, με αποτέλεσμα οι περιοχές αυτές να μαστίζονται από αρρώστιες, εγκλήματα, φτώχεια και πολλά άλλα σημαντικά κοινωνικά προβλήματα.

Για την αντιμετώπιση όλων αυτών των προβλημάτων των μεγαλουπόλεων των αραβικών χωρών, πρέπει οι χώρες αυτές να λάβουν θεσμικά μέτρα. Η εφαρμογή προγραμμάτων περιφερειακής ανάπτυξης, που έχει ως άμεσο στόχο την κατανομή του πληθυσμού στις διάφορες περιοχές της χώρας, και η δημιουργία νέων περιοχών προσέλκυσης μεταναστών που θα μειώσει τις μαζικές μεταναστεύσεις προς τις μεγαλουπόλεις. Επίσης, πρέπει να ενθαρρύνεται η ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, να δημιουργούνται θέσεις εργασίας και να μην εγκαταλείπονται από τους κατοίκους τους.

3. Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Για να ολοκληρωθεί το δημογραφικό πορτραίτο της αραβικής κοινότητας θα πρέπει να αναφερθούμε στις μεταναστευτικές κινήσεις. Πρόκειται για έναν σημαντικό παράγοντα, διότι αποτελεί μια διογκούμενης σημασίας συνιστώσα της αύξησης του πληθυσμού και μια από τις βασικές παραμέτρους των δημογραφικών προβολών. Στο μέρος αυτό, θα παρουσιάσουμε αναλυτικά την υποχρεωτική μετανάστευση (παράδειγμα, ο παλαιστινιακός λαός), και την προαιρετική μετανάστευση, που περιλαμβάνει την εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση.

Α) Υποχρεωτική μετανάστευση, (παράδειγμα, ο Παλαιστινιακός λαός)

Το Παλαιστινιακό πρόβλημα χαρακτηρίζεται ως ένα από τα σημαντικότερα που υπάρχουν στον κόσμο. Το πρόβλημα αυτό δεν είναι μόνο πολιτικό αλλά και δημογραφικό. Η πρώτη και η δεύτερη Ισραηλινή εισβολή στα Παλαιστινιακά εδάφη, που έγιναν κατά το 1948 και το 1967 αντίστοιχα² οδήγησε στην πλήρη Ισραηλινή κατοχή όλων των Παλαιστινιακών εδαφών, με συνέπεια να υποχρεωθούν πολλοί Παλαιστίνιοι να εγκαταλείψουν τις πόλεις και τα χωριά τους και να

² Στην πρώτη Ισραηλινή εισβολή το 1948, το Ισραήλ είχε καταλάβει την πλειοψηφία των Παλαιστινιακών εδαφών, περίπου το 77% των εδαφών, που συνολικά ανέρχονταν σε 27.000 χμ². Στην δεύτερη Ισραηλινή εισβολή το 1967, κατέλαβε και το υπόλοιπο τμήμα του Παλαιστινιακού εδάφους, γνωστό ως Δυτική Όχθη και Λωρίδα της Γάζας, που η συνολική έκταση τους ανέρχεται σε 6.300 χμ², και αναλογεί μόλις στα 23% περίπου του Παλαιστινιακού εδάφους. Στην μικρή αυτή περιοχή θα δημιουργηθεί στο άμεσα μέλλον το Παλαιστινιακό Κράτος σύμφωνα με τη συμφωνία ειρήνης που πραγματοποιήθηκε το 1994, ανάμεσα το Ισραήλ και η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης.

ακολουθήσουν το σκοτεινό δρόμο της αποδημίας, με κατεύθυνση τις
γειτονικές αραβικές χώρες ή άλλες αραβικές και ξένες Χώρες.

Πίνακας 3.1

Η κατανομή του Παλαιστινιακού λαού στις διάφορες χώρες του κόσμου, κατά το 1992

Τόπος διαμονής του Παλαιστινιακού λαού	Μέγεθος του πληθυσμού σε χιλ. κατοίκους	Αναλογία Παλαιστινιακού πληθ.
I. Μέσα στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη	2.950	45,7
A. Κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη, κατά το 1948	710	11,0
B. Κατεχόμενα Παλαιστιν. εδάφη, κατά το 1967	2.240	34,7
1. Δυτική Οχθη	1.450	22,5
2. Γάζα	790	12,2
II. Εξω από τα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη	3.505	54,3
A- Στις αραβικές χώρες	3.255	50,4
1. Ιορδανία	2.050	31,8
2. Λίβανος	360	5,6
3. Συρία	310	4,8
4. Σαουδική Αραβία	270	4,2
5. Ην. Αραβ. Εμιράτα	55	0,9
6. Αίγυπτος	40	0,6
7. Κουβέιτ	35	0,5
8. Κατάρ	29	0,4
9. Λιβύη	27	0,4
10. Ιράκ	22	0,3
11. Άλλες αραβικές χώρες	57	0,9
B- Οι ξένες χώρες	250	3,9
1. Η.Π.Α	110	1,7
2. Άλλες ξένες χώρες	140	2,2
Σύνολο του Παλαιστινιακού λαού	6.455	100

Πηγή: Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, Κεντρικό Στατιστικό Γραφείο της Οργάνωσης, Τύνιδα 1992/ *Palestinian Population Handbook, Part I and II, The West Bank and Gaza Strip* Jerusalem, 1993.

Η Ισραηλινή κατοχή όλων των Παλαιστινιακών εδαφών, και ο μεγάλος εκβιασμός που ασκήθηκε κατά τη διάρκεια της κατοχής αυτής προς τον Παλαιστινιακό λαό, είχε ως σκοπό τον εκφοβισμό και την εκδίωξη των κατοίκων από την πατρίδα τους, την εγκατάλειψη των χωριών και των πόλεων τους και την αντικατάστασή τους από Εβραίους. Έτσι, ο Παλαιστινιακός λαός αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πατρίδα του και χωρίς την θέλησή του να οδηγηθεί προς το δρόμο της μόνιμης μετανάστευσης σε διάφορες αραβικές και ξένες χώρες, με αποτέλεσμα να είναι σήμερα διασκορπισμένος σε διάφορα κομμάτια της γης και το πρόβλημα του να χαρακτηρίζεται σήμερα ως ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα στον κόσμο. Στον πίνακα 3.1, παρουσιάζουμε την κατανομή του Παλαιστινιακού λαού κατά το 1992, και παρατηρούμε ότι ενώ ο συνολικός πληθυσμός του Παλαιστινιακού λαού ανέρχονταν σε 6.455.000, μόνο 2.950.000 κατοικούν στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη, ενώ τα 3.505.000 κατοικούν έξω από αυτά. Τα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη διακρίνονταν σε δυο κατηγορίες. Η πρώτη περιλαμβάνει εδάφη που καταλήφθηκαν κατά την πρώτη Ισραηλινή εισβολή, το 1948, ενώ η δεύτερη, τα εδάφη που καταλήφθηκαν κατά τη δεύτερη Ισραηλινή εισβολή το 1967, και είναι η Δυτική Όχθη και η Λωρίδα της Γάζας.

Θα κάνουμε μια σύντομη αναφορά για τα δυο τμήματα του κατεχόμενου Παλαιστινιακού εδάφους:

- α) Ο πληθυσμός των Παλαιστινίων που κατοικεί στα κατεχόμενα εδάφη που καταλήφθηκαν το 1948, ανέρχεται σε 710.000 κατοίκους και αναλογεί στο 11% τον Παλαιστινιακό λαό. Οι Παλαιστίνιοι που παρέμειναν παρά το μεγάλο εκβιασμό που ασκήθηκε εναντίον τους, κατάφεραν όχι μόνο να παραμείνουν στις πόλεις και τα

χωριά, αλλά και να αυξήσουν τον συνολικό πληθυσμό τους. Μετά την Ισραηλινή εισβολή το 1948, από τα 795. 000 άτομα που κατοικούσαν, κατάφεραν να παραμείνουν στην χώρα μόνο τα 156.000, όμως, μέχρι το 1992, έφτασαν στις 710.000 και αναλογούν στο 15% περίπου του συνολικού πληθυσμού του Ισραήλ. Πρέπει να τονίσουμε ότι σήμερα οι Παλαιστίνιοι αυτοί θεωρούνται ως Ισραηλινοί πολίτες, αφού έχουν Ισραηλινή υπηκοότητα, έχουν δικαίωμα ψήφου στις Ισραηλινές εκλογές και στις τελευταίες εκλογές του Ιουνίου του 1996, κέρδισαν τέσσερις έδρες στο Ισραηλινό Κοινοβούλιο. Έχουν, επίσης, σχετικά ίσα δικαιώματα με τους Εβραίους, όμως δεν έχουν υποχρεωτικοί στράτευση, η πλειοψηφία τους έχει Ισλαμική θρησκεία, ενώ το 5% περίπου είναι Χριστιανοί (Ορθόδοξοι και Καθολικοί). Έχουν υψηλό επίπεδο γονιμότητας, που κατά τη διάρκεια των ετών 1980-90, αδρό ποσοστό γονιμότητας έφτασε στα 6,5 παιδιά ανά γυναίκα, ενώ το ποσοστό γονιμότητας για τους Εβραίους δεν υπερβαίνει τα 2,5 παιδιά ανά γυναίκα, κατά το ίδιο έτος. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των ερευνητών, προβλέπεται ότι ο πληθυσμός των Παλαιστινίων θα υπερβεί τον πληθυσμό των Εβραίων σε χρονικό διάστημα περίπου 60 ετών από σήμερα. Το Ισραήλ, κατανοώντας τον επικείμενο κίνδυνο για την μελλοντική ασφάλεια του από τους Παλαιστινίους, έχει κάνει πάρα πολλές προσπάθειες τα τελευταία χρόνια να εξαφανίσει την Παλαιστινιακή ταυτότητά τους και μακροπρόθεσμα να ξεχάσουν την Παλαιστινιακή καταγωγή τους. Σήμερα, δυστυχώς, σε μεγάλο βαθμό κατάφερε να πραγματοποιήσει το στόχο του, είτε μέσω της εκπαίδευσης και των μέσων μαζικής ενημέρωσης, είτε μέσω της ανόδου του βιοτικού τους επιπέδου, με την παροχή υψηλού εισοδήματος.

- β) Το δεύτερο τμήμα, αποτελείται από τα Παλαιστινιακά εδάφη που καταλήφθηκαν κατά τη δεύτερη Ισραηλινή εισβολή το 1967, και περιλαμβάνει την Δυτική Όχθη και τη Λωρίδα της Γάζας. 0

πληθυσμός τους ανέρχεται συνολικά σε 2.240.000 κατοίκους και αναλογεί μόλις στο 34,7% του συνολικού Παλαιστινιακού πληθυσμού. Σύμφωνα με την συμφωνία ειρήνης που πραγματοποιήθηκε μεταξύ του Ισραήλ και της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, στις δύο αυτές περιοχές θα δημιουργηθεί το Παλαιστινιακό Κράτος. Η έκταση τους ανέρχεται μόλις στο 23,3% του συνολικού Παλαιστινιακού εδάφους, που είναι 27.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα (Η Δυτική Όχθη αναλογεί το 22% και η Λωρίδα της Γάζας στο 1,3%). Στο παράρτημα 5, παρουσιάζονται μερικά δημογραφικά στοιχεία για τη Δυτική Όχθη και την Λωρίδα της Γάζας, δηλαδή για το Αυτόνομο Παλαιστινιακό Κράτος. μπορούμε, επίσης, να δούμε αναλυτικά τις μελλοντικές δημογραφικές εξελίξεις στην περιοχή κατά τη διάρκεια των ετών 1987-2012.

Έξω από τα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη συγκεντρώνεται το 54,3% περίπου του Παλαιστινιακού λαού, που είναι διασκορπισμένος σε πολλές αραβικές και ξένες χώρες. Ο Παλαιστινιακός λαός που κατοικεί έξω από την πατρίδα του ανέρχεται συνολικά σε 3.505.000. Τα 3.255.000 κατοικούν στις αραβικές χώρες, ενώ το υπόλοιπο του ανέρχεται σε 250.000 κατοικεί σε ξένες χώρες. Η πλειοψηφία του Παλαιστινιακού λαού που βρίσκεται έξω από τη χώρα του, συγκεντρώνεται στην Ιορδανία, αφού πάνω από 2 εκατομμύρια Παλαιστίνιων ζούν στην χώρα αυτή, έχουν την Ιορδανική υπηκοότητα και αποτελούν το 60% περίπου του συνολικού πληθυσμού της Ιορδανίας. Η μεγάλη αυτή συγκέντρωση του Παλαιστινιακού λαού στην αραβική αυτή χώρα, οφείλεται κατά κύριο λόγο στη γειτνίαση μεταξύ της Παλαιστίνης και της Ιορδανίας, και κατά δεύτερο λόγο στο ότι μετά την πρώτη Ισραηλινή εισβολή το 1948, η δυτική Όχθη ενσωματώθηκε στην Ιορδανία έως την δεύτερη Ισραηλινή εισβολή, το 1967. Η Λωρίδα της Γάζας ενσωματώθηκε στην Αίγυπτο το χρονικό διάστημα μεταξύ της πρώτης και δεύτερης

Ισραηλινής εισβολής 1948-67. Η συγκέντρωση του Παλαιστινιακού λαού σε άλλες αραβικές και ξένες χώρες, κυμαίνεται μεταξύ 360.000 ατόμων στο Λίβανο και 22.000 ατόμων στο Ιράκ, όπως βλέπουμε στον πίνακα 3.1.

Έτσι, ο Παλαιστινιακός λαός είναι διαμελισμένος σε πολλά κομμάτια είτε μέσα στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη, είτε μέσα στις αραβικές και ξένες χώρες του κόσμου. Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι πολλοί από τους Παλαιστίνιους που κατοικούν έξω από τα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη ζούνε σε μια συνεχή κατάσταση ανασφάλειας για το αν θα μπορέσουν να παραμείνουν στις χώρες που κατοικούν ή αν θα εκδιωχτούν για πολιτικούς ή άλλους λόγους. Για παράδειγμα, με εξαίρεση τους παλαιστίνιους της Ιορδανίας, που έχουν την Ιορδανική υπηκοότητα, όλων των υπόλοιπων, η διαμονή τους επηρεάζεται από τις πολιτικές εξελίξεις που σημειώνονται στις χώρες που διαμένουν. Θα αναφερθούμε σε δύο περιπτώσεις που αποδεικνύουν αυτό το γεγονός.

Η πρώτη είναι η περίπτωση του Κουβέιτ, όπου κατοικούν 375.000 περίπου Παλαιστίνιοι μέχρι το 1991, που έγινε ο πόλεμος του Περσικού Κόλπου. Μετά την απελευθέρωση του Κουβέιτ, το Φεβρουάριο του 1991, η Κουβετιανή κυβέρνηση έλαβε απόφαση να διώξει όλους τους Παλαιστίνιους που βρίσκονταν στην χώρα αυτή σε αντίποινα για την στάση της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, που τάχθηκε τότε με την Ιρανική κυβέρνηση. Έτσι εκδιώχτηκαν πάνω από 330.000 Παλαιστίνιοι και η πλειοψηφία τους κατευθύνθηκε προς την Ιορδανία (250.000), ενώ οι υπόλοιποι προς άλλες αραβικές και ξένες χώρες που τους δέχτηκαν. Πρέπει να τονίσουμε ότι οι Παλαιστίνιοι που διώχτηκαν από το Κουβέιτ, είχαν έρθει στην χώρα αυτή στα τέλη της δεκαετίας του 40 ή του 50 (μετά την πρώτη Ισραηλινή κατοχή στην Παλαιστίνη το 1948), και είχαν συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην άνθιση της χώρας αυτής, που την εποχή εκείνη ήταν μία έρημη χώρα.

Μία άλλη περίπτωση, είναι η πρόσφατη περίπτωση της Λιβύης. Στα τέλη του 1995, ο πρόεδρος της Λιβύης αποφάσισε να διώξει όλους τους Παλαιστίνιους από την χώρα του, γιατί δεν συμφωνούσε με την συμφωνία ειρήνης που υπογράφηκε μεταξύ του Ισραήλ και της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, το 1994. Παρά την έντονη πίεση που ασκήθηκε από τον Αραβικό Σύνδεσμο προς το Λίβυο πρόεδρο, απέλασε όλους τους Παλαιστίνιους που κατοικούσαν στη χώρα του. Η κατοπινή περιπέτειά τους ήταν τεράστια, διότι δεν είχαν καμία υπηκοότητα, αλλά είχαν ταξιδιωτικά έγγραφα (Travel Document)³ διάφορων αραβικών χωρών. Το αποτέλεσμα ήταν να μην τους δέχεται καμία αραβική χώρα, και να βρεθούν πάνω από 25.000 Παλαιστίνιοι μέσα σε σκηνές στα σύνορα της Λιβύης και της Αιγύπτου για περισσότερο από δυο μήνες, περιμένοντας την απόφαση κάποιας αραβικής χώρας να τους δεχτεί. Με την παρέμβαση του Αραβικού Συνδέσμου, κατάφεραν να πάνε στον Λίβανο και την Αίγυπτο. Στις χώρες αυτές, όμως, οι Παλαιστίνιοι δεν έχουν το δικαίωμα να ασκήσουν πάνω από τα 40 δημόσια και ιδιωτικά επαγγέλματα.

Το πρόβλημα των Παλαιστίνιων αναγκαστικών μεταναστών θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα στον κόσμο και πρέπει στο άμεσο μέλλον να λυθεί, ώστε ο Παλαιστινιακός λαός να μην είναι πιόνι στα χέρια των κυβερνήσεων των αραβικών και των άλλων χωρών. Πρέπει να διευκρινίσουμε ακόμα ότι ένα από τα σημαντικότερα μειονεκτήματα της συμφωνίας ειρήνης που πραγματοποιήθηκε στο Oslo (η πρωτεύουσα της Νορβηγίας), το 1994, μεταξύ του Ισραήλ και της Παλαιστίνης, είναι ότι δεν εξέτασε πολύ καλά το θέμα των μεταναστών, αφού σύμφωνα με τους όρους της συμφωνίας αυτής,

³ Τα ταξιδιωτικά αυτά έγγραφα δίνονται στους Παλαιστίνιους που κατοικούν σε μερικές αραβικές χώρες, που είναι η Αίγυπτος, ο Λίβανος και η Συρία.

προβλέπεται ότι οι εξωτερικές σχέσεις του Αυτόνομου Κράτους της Παλαιστίνης, θα ελέγχεται από το Ισραήλ. Επίσης, απαίτησε τα Ισραήλ να έχουν δικαίωμα επιστροφής στο Αυτόνομο Κράτος μόνο όσοι από τους μετανάστες είχαν εγκαταλείψει την Παλαιστίνη μετά το 1967. Όσοι την εγκατέλειψαν μετά το 1948 και πριν τα 1967, δεν έχουν το δικαίωμα να επιστρέψουν ούτε να αποκτήσουν το Παλαιστινιακό διαβατήριο. Πρέπει, αντίθετα, να αποκτήσουν τις υπηκοότητες των χωρών που κατοικούν και να παραμείνουν εκεί. Αυτή, όμως, δεν είναι η άριστη λύση για τον Παλαιστινιακό λαό, υπάρχει κίνδυνος να λησμονήσουν μακροπρόθεσμα την Παλαιστινιακή ταυτότητα τους, γεγονός καταστροφικό για το Παλαιστινιακό έθνος.

B- ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Η προαιρετική μετανάστευση, είναι το φαινόμενο των ατομικών αποφάσεων της μετακίνησης πληθυσμού για οριστική ή προσωρινή εγκατάσταση από τον τόπο καταγωγής σε μια άλλη περιοχή της ίδιας της επικράτειας ή άλλης και που συνηθίζεται να εξετάζεται με κριτήρια οικονομικά, δημογραφικά, κλπ. Στο μέρος αυτό, θα εξετάσουμε δυο μορφές της προαιρετικής αυτής μετανάστευσης, που είναι η εσωτερική μετανάστευση μέσα στην ίδια χώρα ή μέσα στην αραβική κοινότητα και η εξωτερική μετανάστευση έξω από την αραβική κοινότητα.

B.1. Εσωτερική μετανάστευση

Στην προαιρετική εσωτερική μετανάστευση, θα εξετάσουμε αναλυτικά την εσωτερική μετανάστευση μέσα στην ίδια χώρα και την εσωτερική μετανάστευση μέσα στην αραβική κοινότητα.

B.1.1. Εσωτερική μετανάστευση μέσα στην ίδια χώρα

Η εσωτερική μετανάστευση μέσα στην ίδια χώρα περιλαμβάνει διάφορες μορφές, όπως την αγροτική - αστική μετανάστευση, την αστική - αστική μετανάστευση, την αστική - αγροτική μετανάστευση και τέλος, την αγροτική - αγροτική μετανάστευση. Στις αραβικές χώρες κυριαρχεί το φαινόμενο της μετανάστευσης πληθυσμού από τις αγροτικές προς τις αστικές περιοχές μέσα στην ίδια χώρα. Οι μεγάλες διαφορές στο επίπεδο ανάπτυξης μεταξύ των αγροτικών και αστικών περιοχών, που δημιουργήθηκαν τα τελευταία χρόνια σε όλες τις αραβικές χώρες, οδήγησε στη μαζική μετανάστευση των κατοίκων των αγροτικών περιοχών προς τις αστικές, με αποτέλεσμα την εμφάνιση αρνητικών επιπτώσεων και για τις δύο, όπως εγκατάλειψη των αγροτικών περιοχών, μείωση της αγροτικής παραγωγής, μεγάλη άνοδο του επιπέδου αστικοποίησης (Urbanization Rate), αύξηση του μεγέθους των πόλεων και συγκεκριμένα των πρωτευουσών, αύξηση του ποσοστού ανεργίας στις αστικές περιοχές, δημιουργία πολλών περιβαλλοντικών και κοινωνικών προβλημάτων στις αστικές περιοχές και αύξηση της ζήτησης για περισσότερες και καλύτερες κοινωνικές υπηρεσίες (εκπαίδευση, υγεία, στέγαση, κλπ) στις αστικές περιοχές.

Από το πρότυπο εσωτερικής μετανάστευσης που παρατηρείται στις αραβικές χώρες, οφείλεται κατά κύριο λόγο σε παράγοντες απώθησης από τις αγροτικές περιοχές και σε παράγοντες έλξης προς τα μεγάλα αστικά κέντρα. Οι παράγοντες απώθησης είναι η υψηλή πληθυσμιακή πίεση στις αγροτικές γαίες, εξαιτίας του πολύ υψηλού ρυθμού φυσικής αύξησης του αγροτικού πληθυσμού, η έλλειψη επαρκών δυνατοτήτων απασχόλησης, η υψηλή ανεργία, το χαμηλό εισόδημα και οι χαμηλές δημόσιες κοινωνικές υπηρεσίες, όπως υγεία, εκπαίδευση. Ενώ οι παράγοντες έλξης προς τα μεγάλα αστικά κέντρα είναι ακριβώς αντίθετοι με τους παράγοντες απώθησης από τις αγροτικές περιοχές. Σύμφωνα με μία μελέτη που πραγματοποιήθηκε

με θέμα την εσωτερική μετανάστευση στις αραβικές χώρες⁴, το ποσοστό της εσωτερικής μετανάστευσης ανέρχεται στο ένα πέμπτο του συνολικού πληθυσμού των χωρών αυτών και η εσωτερική κινητικότητα του πληθυσμού σε πολλές αραβικές χώρες τείνει να αυξάνει. Οι πρωτεύουσες των αραβικών χωρών, αποτελούν τις περιοχές έλξης, ενώ οι αγροτικές και οι περιοχές των Βεδουίνων (Bedouins Areas) αποτελούν τις περιοχές απώθησης. Για παράδειγμα, στο Κάιρο, κατευθύνεται το 40% των εσωτερικών μεταναστών της χώρας αυτής, στο Αμμάν και στο Χαρτούμ, πάνω από το 70% των εσωτερικών μεταναστών των αντίστοιχων χωρών.

Το φαινόμενο της εσωτερικής μετανάστευσης του πληθυσμού από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα είναι γενικό φαινόμενο σε όλες σχεδόν τις αραβικές χώρες. Για παράδειγμα, στην Αίγυπτο, οι περιοχές έλξης είναι το Κάιρο, η Αλεξάνδρεια και η Γκίζα, ενώ οι περιοχές απώθησης είναι το Σοχάγη, η Κένα, τα Λούξορ και τα Ασουάν. Στις χώρες της αραβικής χερσονήσου, η κινητικότητα του πληθυσμού εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την παραγωγή πετρελαίου. Πριν την ανακάλυψη του πετρελαίου, δεν υπήρχε στις χώρες αυτές καμία εσωτερική μετανάστευση, εκτός της πρόσκαιρης μετανάστευσης προς τη Mecca και τη Medina για θρησκευτικούς λόγους. Μετά την ανακάλυψη, όμως του πετρελαίου, παρατηρήθηκε στις χώρες αυτές έντονη εσωτερική κινητικότητα των κατοίκων προς τις διάφορες πετρελαιοπαραγωγές περιοχές. Στην Τυνησία και στην Αλγερία, η εσωτερική μετανάστευση κατευθύνθηκε προς τις παραλιακές περιοχές της Μεσογείου. Στην Αλγερία κατευθύνθηκε προς το Αλγέρι, το Οράν και την Άνναμπα (η τελευταία πόλη χαρακτηρίζεται ως η πόλη με την υψηλότερη συγκέντρωση βιομηχανιών στις αραβικές χώρες και την μεγαλύτερη ρύπανση όχι

4 Αρπού-Αϊάνα Φάιχι, "Οι κατευθύνσεις της εσωτερικής μετανάστευσης στο αραβικό κόσμο", Βαγδάτη, 1990.

μόνο στην αραβική κοινότητα άλλα και στην Αφρικανική Ήπειρο). Στην Τυνησία, κατευθύνεται στην Τύνιδα, τη Μπιζέρτε και το Σφάξ. Στο Μαρόκο, η Καζαμπλάνκα και το Ραμπάτ είναι οι κυριότερες περιοχές προσέλκυσης των εσωτερικών μεταναστών. Η πρώτη θεωρείται ως οικονομική και κοινωνική πρωτεύουσα, ενώ η δεύτερη ως πολιτική και διοικητική πρωτεύουσα της χώρας. Και στις δυο πόλεις κατευθύνεται πάνω από το 60% των εσωτερικών μεταναστών της χώρας αυτής.

Τα τελευταία χρόνια, όλες σχεδόν οι αραβικές χώρες εφάρμοσαν δημογραφικές πολιτικές που συνδέονται με την τοπική κατανομή του πληθυσμού, με στόχο τη μείωση της ανισότητας μεταξύ των περιφερειών και τον περιορισμό της υψηλής εσωτερικής μετανάστευσης που υπάρχει στις χώρες αυτές. Οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν στις χώρες αυτές είναι προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης, με τους εξής στόχους; α) την αναζωογόνηση των αγροτικών περιοχών, τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης και την βελτίωση της ποιότητας ζωής στην ύπαιθρο. β) την επιδότηση και τις φορολογικές ελαφρύνσεις προς τις επιχειρήσεις και τις βιομηχανίες, που εγκαθίστανται στις υποβαθμισμένες περιοχές της χώρας. γ) τη δημιουργία νέων πόλεων με συγκεκριμένο μέγεθος και την επιλογή περισσότερων της μίας πρωτεύουσας για τη χώρα. Από τις κυριότερες πολιτικές που εφαρμόστηκαν τα τελευταία χρόνια σε μερικές αραβικές χώρες, είναι η δημιουργία νέων πόλεων, με σκοπό να προσελκύσουν την εσωτερική μετανάστευση προς αυτές και να μειώσουν τη ροή της εσωτερικής μετανάστευσης προς τα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα. Για παράδειγμα, στην Αίγυπτο, δημιουργήθηκε μια νέα πόλη δίπλα στο Κάϊρο, που ονομάζεται Al-asher Min Ramadan, ώστε να μειωθεί η υψηλή ροή της εσωτερικής κινητικότητας του πληθυσμού προς το Κάϊρο. Στην Σαουδική Αραβία, έχουν διατεθεί πολλά δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ, για να δημιουργηθούν τουλάχιστον δυο νέες πόλεις. Ακόμα και η Υεμένη,

έχει αποφασίσει την κατασκευή μίας νέας πόλης στη χώρα⁵. Επίσης, μία άλλη πολιτική που εφαρμόστηκε τα τελευταία χρόνια από μερικές αραβικές χώρες, όπως η Ιορδανία, η Συρία, η Αίγυπτος, η Αλγερία και το Μαρόκο, στοχεύει στην χωροθέτηση των πανεπιστημίων και των τεχνικών ιδρυμάτων στις διάφορες περιφέρειες της χώρας. Αυτό θα συμβάλλει στην αύξηση των ευκαιριών για την εκπαίδευση του μαθητικού πληθυσμού στις περιφέρειες αυτές και την δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης για τους κατοίκους τους, με αποτέλεσμα την αναζωογόνηση και ανάπτυξη των περιοχών αυτών, και την μείωση των παρατηρουμένων τάσεων απώθησης των κατοίκων.

B.1.2- Εσωτερική μετανάστευση μέσα στην αραβική κοινότητα

Η εσωτερική μετανάστευση μέσα στην αραβική κοινότητα συνήθως κατευθύνεται από μια αραβική χώρα με χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα σε μια άλλη αραβική χώρα με υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα ή αλλιώς από μια αγροτική χώρα σε μία πετρελαιοπαραγωγή. Έτσι, οι πετρελαιοπαραγωγές χώρες και που έχουν έλλειψη εργατικού δυναμικού, αποτελούν χώρες υποδοχής μεταναστών. Αντίθετα, ο μη πετρελαιοπαραγωγικές έχουν αφθονία εργατικού δυναμικού και αποτελούν τις χώρες εξαγωγής αυτού του δυναμικού. Πρέπει να τονίσουμε ότι παρά το ότι όλες οι αραβικές χώρες αποτελούν ένα έθνος με κοινά χαρακτηριστικά, εντούτοις δεν υπάρχει ελεύθερη κινητικότητα των κατοίκων τους. Οι πετρελαιοπαραγωγές χώρες δεν επιτρέπουν σε κανέναν να επισκεφτεί ή να εργαστεί σ' αυτές χωρίς την απόκτηση Visa και χωρίς άδεια

⁵ United Nation Population Fund (U.N.F.P.A.), "Population Policies and Programs", Lessons Learned From Two Decades of Experience, (Edited by Nafis Sadik), University Press, New York 1992, pp. 283 - 289.

εργασίας από την χώρα του. Η απόκτηση της άδειας είναι ιδιαίτερα δύσκολη υπόθεση και εξαρτάται κυρίως από την πολιτική σχέση που υπάρχει μεταξύ των δυο χωρών (χώρα υποδοχής και χώρα προέλευσης).

Το σύνολο των Αράβων μεταναστών που κατοικεί στις διάφορες αραβικές χώρες, κατά το 1988, ανέρχονταν σε 5 εκατομμύρια άτομα περίπου, από τα οποία περίπου τα 4 εκατομμύρια εργάζονται στις πετρελαιοπαραγωγές. Προβλέπεται, όμως, ότι μέχρι το 2000, ο αριθμός αυτών των μεταναστών στις χώρες αυτές, θα μειωθεί κατά 20-25%, γεγονός που οφείλεται κυρίως στην συνεχόμενη πτώση των εσόδων από την εξαγωγή πετρελαίου και στον υψηλό ρυθμό φυσικής αύξησης του τοπικού πληθυσμού, που υπερβαίνει το 4% ετησίως.

Στον πίνακα 3.2, παρουσιάζεται η κατανομή των Αράβων μεταναστών στην αραβική κοινότητα. Εδώ παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των μεταναστών συγκεντρώνεται κυρίως σε τρεις πετρελαιοπαραγωγές χώρες, που είναι η Σαουδική Αραβία, με δύο εκατομμύρια μετανάστες περίπου, η Λιβύη και το Κουβέιτ, με πάνω από 700.000 Άραβες μετανάστες η καθεμία. Παρατηρούμε επίσης, από τον πίνακα ότι ή Αίγυπτος, η Ιορδανία μαζί με την Παλαιστίνη, Υεμένη, έχουν το οξύτερο μεταναστευτικό πρόβλημα στην αραβική κοινότητα, αφού οι μετανάστες που βρίσκονται στην αραβική κοινότητα και κατάγονται από τις χώρες αυτές, ανέρχονται σε 3.240.000 και αναλογούν στο 76% του συνόλου των μεταναστών της κοινότητας. Πρέπει να διευκρινίσουμε όμως, ότι μετά τον καταραμένο πόλεμο του Περσικού Κόλπου, το 1991, έχει μειωθεί ο αριθμός των μεταναστών που κατοικούν στη Σαουδική Αραβία και στο Κουβέιτ και που κατάγονται από χώρες που οι κυβερνήσεις τους είχαν ταχθεί στο πλευρό του Ιράκ. Αυτές είναι η Ιορδανία, η Παλαιστίνη, η Υεμένη. Για παράδειγμα, στη Σαουδική Αραβία κατοικούσαν 850.000 Υεμενίοι πριν τον πόλεμο, σήμερα έχουν μείνει μόλις 300.000. Επίσης, οι Παλαιστίνιοι και Ιορδανοί που κατοικούσαν στο Κουβέιτ και

ανέρχονταν σε 400.000 άτομα περίπου πριν τον πόλεμο, σήμερα έχουν μείνει μόλις το 45.000. Αντίθετα, μετά τον πόλεμο αυξήθηκε ο αριθμός των Αράβων μεταναστών που κατάγονται από χώρες που οι κυβερνήσεις τους είχαν ταχθεί με το Κουβέιτ και τη Σαουδική Αραβία στο πόλεμο του Κόλπου, όπως είναι η Αίγυπτος και η Συρία.

Πρέπει να τονίσουμε ότι η Ιορδανία είναι η μοναδική αραβική χώρα, που αποτελεί τόσο χώρα προέλευσης όσο και χώρα υποδοχής μεταναστών, αφού σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του υπουργείου εργασίας της Ιορδανίας⁶, κατά το 1995, το σύνολο του ξένου εργατικού δυναμικού που βρίσκονταν στη χώρα ανέρχονταν σε 400.000 άτομα περίπου, και η πλειοψηφία τους είναι Αιγύπτιοι. Το σύνολο του Ιορδανικού εργατικού δυναμικού που βρίσκεται εκτός Ιορδανίας υπολογίζεται σε 350.000 άτομα περίπου και η πλειοψηφία τους είναι εξεδικευμένοι εργάτες.

⁶ Ελ-Νταστούρ, "Ημερήσια Ιορδανική εφημερίδα", Αμμάν, Πέμπτη 16.5.96.

Πίνακας 3.2

Μετανάστες κατά χώρα προέλευσης και προορισμό στις αραβικές χώρες, σε χιλιάδες άτομα, κατά το 1988

Χώρα προέλευσης	Χώρα υποδοχής								Σύνολο
	Σ.Αραβ.	Κουβ.	Η. Α.Ε.	Κατάρ	Μπαχρ.	Λιβύη	Ιράκ	Ιορδ.	
Αίγυπτος	315,0	117,2	56,1	28,5	5,3	348,0	258,4	225,6	1,354
Ιορδανία & Παλαιστίνη	410,2	375,0	67,0	27,0	2,3	34,5	20,1	-	936
Συρία	87,9	42,5	22,4	1,8	0,9	32,3	-	89,4	277
Λίβανος	66,4	56,2	18,0	2,7	1,9	21,8	11,0	8,5	186
Σουδάν	122,5	14,1	3,8	0,5	0,8	97,2	-	4,6	233
Υεμένη	853,0	36,5	31,9	4,7	3,5	-	-	-	930
Ομάν	23,2	7,8	5,2	1,9	2,7	-	-	-	41
Ιράκ	6,5	89,6	24,1	5,4	3,3	-	-	2,1	131
Σομαλία	9,4	0,9	2,1	0,5	0,4	3,5	-	-	17
Μαρόκο	-	2,1	0,4	-	-	16,0	-	-	18
Τυνησία	-	-	-	-	-	135,2	-	-	135
Αλγερία	-	-	-	-	-	12,5	-	-	12
Σύνολο	1.894,1	741,9	231,0	73,0	21,1	701,0	289,5	330,2	4.272

Πηγή: Αρπού-Ανιάνα Φάτχι, "Οι κατευθύνσεις της εσωτερικής μετανάστευσης στον αραβικό κόσμο". Βαγδάτη 1990.

Β.2. Εξωτερική μετανάστευση έξω από την αραβική κοινότητα

Το σύνολο των Αράβων μεταναστών που κατοικούν έξω από την αραβική κοινότητα ανέρχεται σε 9 εκατομμύρια περίπου (το 1990). Η πλειοψηφία τους κατάγεται από τον Λίβανο. Το σύνολο των Λιβανέζων μεταναστών που κατοικούν έξω από την αραβική κοινότητα, ανέρχεται σε 4,5 εκατομμύρια περίπου (το 1990), ενώ ο

πληθυσμός του Λιβάνου είναι μόλις 3,4 εκατομμύρια (το 1992). Ο μεγάλος αριθμός των μεταναστών οφείλεται κατά κύριο λόγο στον εμφύλιο πόλεμο που έγινε στην χώρα και που διήρκεσε πάνω από 15 χρόνια (1975-90), καθώς επίσης και στην Ισραηλινή εισβολή, το 1982, με αποτέλεσμα να μεταναστεύσουν μαζικά οι κάτοικοι της χώρας σε διάφορες χώρες του κόσμου και κυρίως στην Βραζιλία, τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία. Τη δεύτερη θέση από άποψη αριθμού μεταναστών που βρίσκονται έξω από την αραβική κοινότητα κατέχουν οι χώρες του Μαγκρέμπ, που είναι η Τυνησία, η Αλγερία και το Μαρόκο. Το σύνολο των μεταναστών που βρίσκονται έξω από την αραβική κοινότητα και κατάγονται από τις χώρες αυτές ανέρχεται σε 2,5 εκατομμύρια περίπου, και το 70% απ'αυτούς βρίσκεται στη Γαλλία και σε μικρότερο βαθμό στις άλλες δυτικές Ευρωπαϊκές χώρες που μιλούν κατά κύριο λόγο τη γαλλική γλώσσα, όπως το Βέλγιο. Η πολύ μεγάλη συγκέντρωση Αράβων μεταναστών που κατάγονται κυρίως από τις χώρες που αναφέραμε και βρίσκονται στις Δυτικές Ευρωπαϊκές χώρες, που μιλούν την γαλλική γλώσσα και κυρίως τη Γαλλία, οφείλεται στο ότι ο πληθυσμός των χωρών αυτών γνωρίζει πολύ καλά τη γαλλική γλώσσα και δυστυχώς την μιλούν και την χρησιμοποιούν περισσότερο από όσο μιλούν και χρησιμοποιούν τη μητρική τους. Αυτό οφείλεται στο ότι οι χώρες αυτές ήταν για πολλές δεκαετίες αποικίες της Γαλλίας. Οι κυβερνήσεις τους διατηρούν ακόμη και σήμερα πολύ καλές σχέσεις με την Γαλλία και μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας τους⁷. Το 1990, στη χώρα αυτή

⁷ Οι χώρες αυτές, όπως και όλες οι άλλες αραβικές χώρες, είχαν βρεθεί στην αρχή του εικοστού αιώνα, κυρίως μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο (το 1918), και την καταρρέυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κάτω από τον αποικιακό ζυγό τριών κυρίως χωρών, της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας. Οι αραβικές χώρες που ήταν κάτω από τον γαλλικό ζυγό ήταν 6, ο Λίβανος, η Συρία, το Τζιμπουτί, η Τυνησία, η Αλγερία και το Μαρόκο. Κάτω από τον Ιταλικό ζυγό ήταν μόνο μία χώρα, η Λιβύη, ενώ όλες οι άλλες αραβικές χώρες ήταν αποικίες της Αγγλίας με εξαίρεση μόνο την Σαουδική Αραβία, η οποία

κατοικούσαν πάνω από 1.350.000 άτομα περίπου Άραβες μετανάστες. Οι υπόλοιποι μετανάστες που βρίσκονται έξω από την αραβική κοινότητα κατάγονται κυρίως από τις εξής αραβικές χώρες: την Αίγυπτο, τη Συρία, το Σουδάν, την Παλαιστίνη, και κατοικούν κυρίως στις Η.Π.Α, τον Καναδά, την Αυστραλία και την Βραζιλία.

Πρέπει να τονίσουμε ότι οι μετανάστες αυτοί δεν είναι μόνο ανειδίκευτοι ή χαμηλής εκπαίδευσης εργάτες, αλλά υπάρχουν και εξειδικευμένοι με διάφορα επιστημονικά και τεχνικά πτυχία κι εμπειρία στην ειδικότητά τους. Ετησίως έξω από την αραβική κοινότητα μεταναστεύουν 5.000 εξειδικευμένα άτομα (Γιατροί, Μηχανολόγοι, Επιστήμονες, Τεχνίτες). Η μετανάστευση αυτών των ατόμων δημιουργεί σοβαρά προβλήματα και εμποδίζει το ρυθμό ανάπτυξης στην αραβική κοινότητα. Ακόμα, το κόστος μόρφωσης και εξειδίκευσης αυτών των ατόμων είναι πολύ υψηλό, επιβαρύνοντας τις χώρες τους. Στην περίπτωση δε αποχώρησης τους από τις χώρες τους, η ζημιά για τη μελλοντική εξέλιξη των χωρών τους είναι μεγάλη, ενώ αντίθετα ωφελείται πολύ η χώρα στην οποία κατευθύνονται. Για παράδειγμα, σύμφωνα⁸ με μία μελέτη που έχει γίνει στην Αίγυπτο, το 1985 γι' αυτό το θέμα, διαπιστώθηκε ότι έξω από την αραβική κοινότητα μεταναστεύουν ετησίως πολλά άτομα με υψηλότατο βαθμό

παρέμεινε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ως το 1932. Όλες οι αραβικές χώρες έγιναν ανεξάρτητες κυρίως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (το 1945) και σε διάφορες χρονικές περιόδους. Έτσι, οι Γαλλικές αποικίες έγιναν ανεξάρτητες με την εξής σειρά: ο Λίβανος το 1944, η Συρία το 1946, η Τυνησία και το Μαρόκο το 1956, η Αλγερία το 1962 και τέλος το Τζιμπουτί το 1977. Οι Αγγλικές αποικίες ανεξαρτητοποιήθηκαν ως εξής: το Ιράκ το 1932, Αίγυπτος το 1936, η Ιορδανία το 1952, το Σουδάν το 1956, η Σομαλία το 1960, το Κουβέϊτ το 1961, η Νότια Υεμένη το 1967, το Κατάρ, το Μπαχρέϊν και το Ομάν το 1971, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα το 1972. Τέλος, η Λιβύη ανεξαρτητοποιήθηκε το 1952.

⁸ Αλ-Ντίτι Σάλεχ, "Η στρατηγική της αραβικής ανάπτυξης και οι μελλοντικές προσδοκίες", Εκδόσεις Ντάρ Ελ-Τζαλιλ, Αρμάν 1992.

εκπαίδευσης και εξειδίκευσης (όπως Γιατροί με ειδικότητες ή άτομα με διδακτορικό δίπλωμα). Η μελέτη αποσκοπούσε στο να υπολογιστεί το κόστος σπουδών τους μέχρι την απόκτηση αυτών των πτυχίων, και απέδειξε ότι το κόστος εκπαίδευσης για ένα άτομο μέχρι να αποκτήσει διδακτορικό δίπλωμα, ανέρχεται σε 40.000 Αιγυπτιακά Pounds περίπου (15.000 δολάρια ΗΠΑ περίπου), γεγονός που σημαίνει ότι σε περίπτωση που αποχωρήσει ένα άτομο αυτής της ειδικότητας, η χώρα θα χάσει 15.000 δολάρια, και αντίστοιχα, θα τα κερδίζει η άλλη χώρα στην οποία κατευθύνεται. Για παράδειγμα, αν αυτό το άτομο μεταναστεύσει προς τις Η.Π.Α, αυτό θα σημαίνει ότι η φτωχή αυτή αραβική χώρα θα χαρίσει στην πλουσιότερη χώρα του κόσμου 15.000 δολάρια και χωρίς αντίκρισμα.

Πίνακας 3.3

Μετανάστευση των ειδικευμένων γιατρών, μηχανολόγων και Αράβων Επιστημών προς τις ΗΠΑ και τη Δυτική Ευρώπη μόνο, κατά το 1983

Επάγγελμα	Αριθμός τους	Αναλογία των το σύνολο των Αράβων εξειδικευμένων
Ειδικευμένοι γιατροί	20.000	35%
Μηχανολόγοι	17.000	23%
Απασχολούμενοι στις φυσικές επιστήμες	7.500	15%
Σύνολο	44.500	-

Πηγή: Αλ-Ντίτη Σάλεχ, "Η στρατηγική της αραβικής ανάπτυξης και οι μελλοντικές προσδοκίες", Αρμάν, 1992.

Από τον πίνακα 3.3. παρατηρούμε ότι μόνο στις Η.Π.Α και στη Δυτική Ευρώπη βρίσκονται 44.500 Άραβες μετανάστες που έχουν τις εξής ειδικότητες: ειδικευμένοι γιατροί, μηχανολόγοι, φυσικοί επιστήμονες και αναλογούν στο 35%, 23% και 15%, αντίστοιχα του συνόλου των εξειδικευμένων Αράβων στον κλάδο αυτό. Η μετανάστευση αυτών των ατόμων έξω από την αραβική κοινότητα οφείλεται σε οικονομικούς, εκπαιδευτικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους.

Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι τα τελευταία χρόνια μερικές αραβικές χώρες, όπως η Συρία, η Ιορδανία και το Ιράκ, έχουν πάρει κάποια μέτρα ώστε να μειωθεί η μετανάστευση τέτοιων ατόμων. Για παράδειγμα, η Ιορδανία, παρέχει στους πιο εξειδικευμένους εργαζόμενους υψηλές αποδοχές, φορολογικές απαλλαγές και άλλες ευκολίες, όπως για παράδειγμα, χορήγηση στεγαστικού δανείου με μακροπρόθεσμα χωρίς ή με πολύ χαμηλό επιτόκιο. Είναι φανερό ότι

όλες οι αραβικές χώρες, πρέπει να εφαρμόσουν παρόμοια μέτρα ώστε να παραμείνουν τέτοια άτομα στις χώρες τους και να βοηθήσουν στην ανάπτυξή τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- 1- Η συνολική έκταση των αραβικών χωρών ανέρχεται σε 14.000.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα, κατά το 1992, ενώ ο πληθυσμός τους είναι 250 εκατομμύρια κατοίκους. Η γενική πυκνότητα κατοίκησης (συνολικός πληθυσμός / συνολική έκταση) ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 18 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Η γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού στις αραβικές χώρες είναι άνιση, επειδή το 95% περίπου της έκτασης των αραβικών χωρών είναι έρημος, και ο συνολικός πληθυσμός τους συγκεντρώνεται μόνο στο υπόλοιπο τμήμα του. Η φυσιολογική πυκνότητα (συνολικός πληθυσμός / συνολικό εκμεταλλεύσιμο έδαφος σε όλους τους τομείς των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων) ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 333 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο.
- 2-Το επίπεδο της αστικοποίησης του πληθυσμού στις αραβικές χώρες είναι πολύ υψηλό, αφού κατά το 1992, ο αστικός πληθυσμός τους ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 60% του συνολικού πληθυσμού και αυξάνεται με μέσο ετήσιο ρυθμό, που φτάνει κατά μέσο όρο στο 5,1%. Η αστικοποίηση σημείωσε πολύ μεγάλη αύξηση τα τελευταία 30 χρόνια, αφού κατά τη διάρκεια των ετών 1960-92, η αναλογία του αστικού πληθυσμού αυξήθηκε από το 30% περίπου που ήταν το 1960, στο 60% το 1992.

Η αστική δομή στις αραβικές χώρες χαρακτηρίζεται από το φαινόμενο της αστικής κυριαρχίας των πρώτων μεγάλων πόλεων, που συνήθως είναι και οι πρωτεύουσες των χωρών τους. Τα χαρακτηριστικά της αστικής κυριαρχίας είναι υπερσυγκέντρωση του πληθυσμού και των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και

πολιτιστικών δραστηριοτήτων στις πρώτες πόλεις των χωρών αυτών. Έτσι, αυξάνεται η αστική δυσαναλογία όχι μόνο ανάμεσα στην πρώτη και στη δεύτερη της ίδιας χώρας, αλλά κι ανάμεσα στην πρώτη και τις υπόλοιπες πόλεις που την ακολουθούν κατά σειρά μεγέθους. Για παράδειγμα, αν χρησιμοποιήσουμε τους δείκτες κυριαρχίας, η αναλογία των δευτέρων πόλεων προς τις πρώτες (ο δείκτης κυριαρχίας ισούται με 100), ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 33%, και σημαίνει ότι στις αραβικές χώρες, οι δεύτερες πόλεις έχουν μόλις ένα τρίτο του πληθυσμού των πρώτων πόλεων. Αν χρησιμοποιήσουμε άλλο δείκτη κυριαρχίας, η αναλογία των μητροπολιτικών πόλεων προς το σύνολο των τριών πόλεων που τις ακολουθούν κατά σειρά μεγέθους (ο δείκτης κυριαρχίας ισούται με τη μονάδα), ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 1,48 και σημαίνει ότι ο πληθυσμός των μητροπόλεων στις αραβικές χώρες υπερβαίνει κατά 1,5 φορές το σύνολο του πληθυσμού των τριών πόλεων που ακολουθούν.

3- Μετά την πρώτη και την δεύτερη Ισραηλινή εισβολή στην Παλαιστίνη που έγιναν το 1948 και το 1967 αντίστοιχα, κατελήφθησαν όλα τα παλαιστινιακά εδάφη, με αποτέλεσμα να υποχρεωθούν πολλοί Παλαιστίνιοι να εγκαταλείψουν τις πόλεις και τα χωριά τους, και να ακολουθήσουν το σκοτεινό δρόμο της αποδημίας. Ο Παλαιστινιακός λαός που κατά το 1992, ανέρχονταν σε 6,5 εκατομμύρια άτομα είναι διασκορπισμένος σε πολλά σημεία της γης, και μόλις τα 3 εκατομμύρια περίπου των Παλαιστινίων κατοικούν στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη, οι 710.000 κατοικούν στα κατεχόμενα από 1948 και 2.240.000 στην Δυτική Όχθη και τη Λωρίδα της Γάζας από 1967. Η Δυτική Όχθη και η Λωρίδα της Γάζας αποτελούν το Αυτόνομο Παλαιστινιακό Κράτος, που δημιουργήθηκε μετά την υπογραφή της συμφωνίας ειρήνης στο Oslo το 1994 ανάμεσα στην Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης και το Ισραήλ. Έξω από τα κατεχόμενα κατοικούν 3,5 εκατομμύρια ή το 54% του Παλαιστινιακού λαού, 3.

255. 000 απ' αυτούς κατοικούν στις αραβικές χώρες, ενώ τα 250.000 σε ξένες χώρες του κόσμου. Η πλειοψηφία του Παλαιστινιακού λαού (2. 000. 000) που βρίσκεται έξω από την Παλαιστίνη ζει στην Ιορδανία και έχει την υπηκοότητα της χώρας.

- 4- Στις αραβικές χώρες, η εσωτερική μετανάστευση από τις αγροτικές προς τις αστικές περιοχές της ίδιας χώρας είναι πάρα πολύ υψηλή, και οφείλεται κυρίως στην άνιση ανάπτυξη των περιοχών. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθούν σε όλες τις αραβικές χώρες παράγοντες απόθησης από τις αγροτικές περιοχές και παράγοντες έλξης προς τις αστικές. Όμως, τα τελευταία χρόνια, σε όλες σχεδόν τις αραβικές χώρες εφαρμόζονται περιφερειακές πολιτικές, που έχουν στόχο την μείωση της αστυφιλίας. Οι πολιτικές αυτές είναι: α) αναζωογόνηση των αγροτικών περιοχών και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στην ύπαιθρο. β) επιδοτήσεις και φορολογικές ελαφρύνσεις προς τις επιχειρήσεις και τις βιομηχανίες που εγκαθίστανται στις υπανάπτυκτες περιοχές της χώρας, και τέλος, γ) δημιουργία νέων πόλεων με συγκεκριμένο μέγεθος.

Η εσωτερική μετανάστευση στην αραβική κοινότητα συνήθως κατευθύνεται από μια αγροτική αραβική χώρα σε μία πετρελαιοπαραγωγή. Το σύνολο των Αράβων μεταναστών που κατοικεί στις διάφορες αραβικές χώρες, ανέρχονταν κατά το 1988 σε 5 εκατομμύρια άτομα, από τα οποία τα 4 εκατομμύρια περίπου εργάζονται στις πετρελαιοπαραγωγές αραβικές χώρες.

Η εξωτερική μετανάστευση έξω από την αραβική κοινότητα είναι πολύ υψηλή, αφού κατά το 1990, το σύνολο των Αράβων μεταναστών που κατοικούσαν έξω από την κοινότητα, ανέρχονταν σε 9 εκατομμύρια περίπου. Η πλειοψηφία τους κατάγεται κυρίως από τον Λίβανο και τις χώρες του Μαγκρέμπ (δηλαδή, το Μαρόκο, την Αλγερία και την Τυνησία). Μόνο οι Λιβανέζοι μετανάστες ανέρχονται σε 4,5 εκατομμύρια περίπου, ενώ το σύνολο των μεταναστών που

κατάγονται από τις χώρες του Μαγκρέμπ ανέρχεται σε 2,5 εκατομμύρια περίπου. Όμως, το μεγάλο πρόβλημα για το αραβικό έθνος είναι ότι πολλοί απ' αυτούς τους μετανάστες είναι επιστήμονες κι εξειδικευμένο τεχνικό, προσωπικό, που έχει ανάγκη η αραβική κοινότητα για να μπορέσει να πραγματοποιήσει υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης.

Συμπερασματικά, καταλήγουμε ότι τα κύρια χαρακτηριστικά της γεωγραφικής κατανομής του πληθυσμού στις αραβικές χώρες, είναι τα εξής: χαμηλή γενική πυκνότητα και υψηλή φυσιολογική πυκνότητα κατοίκησης, υψηλό επίπεδο της αστικοποίησης, η αστική δομή έχει το φαινόμενο της αστικής κυριαρχίας των πρώτων πόλεων, πρόβλημα υποχρεωτικής μετανάστευσης του Παλαιστινιακού λαού έξω από την πατρίδα του, υψηλή εσωτερική μετανάστευση από τις αγροτικές προς αστικές περιοχές, και τέλος, υψηλό επίπεδο εξωτερικής μετανάστευσης ανειδίκευτων και εξειδικευμένων εργατών έξω από την αραβική κοινότητα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο αραβικός κόσμος, παρά το ότι χωρίζεται σε 21 ανεξάρτητες μονάδες (χώρες), αποτελεί ένα έθνος με κοινά χαρακτηριστικά, που είναι η αραβική γλώσσα, τα αραβικά έθιμα, η Ισλαμική θρησκεία, η αραβική ιστορία, ο αραβικός πολιτισμός, η αραβική κουλτούρα,...κλπ. Για παράδειγμα, η αραβική γλώσσα, παρά το ότι διαφέρει στην προφορά από την μία αραβική χώρα στην άλλη, οι κάτοικοι των αραβικών χωρών μπορούν να συνεννοηθούν εύκολα ο ένας με τον άλλο. Δηλαδή, η εκφορά της γλώσσας μέσα στην αραβική κοινότητα θυμίζει την διαφορά που υπάρχει στην εκφορά της γλώσσας από τη μία περιοχή στην άλλη μέσα στην ίδια χώρα. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, η προφορά της ελληνικής γλώσσας διαφέρει από την μία περιοχή στην άλλη, αφού οι κάτοικοι της Κρήτης έχουν διαφορετική προφορά από τους κατοίκους της Αθήνας ή της Πάτρας, όμως ο Κρητικός μπορεί να συνεννοηθεί εύκολα με τους Αθηναίους ή τους Πατρινούς, αφού όλοι μιλούν και γνωρίζουν πολύ καλά τη μητρική γλώσσα.

Η αραβική κοινότητα θεωρείται μία από τις σημαντικότερες οικονομικές, γεωγραφικές και δημογραφικές δυνάμεις στον κόσμο. Από οικονομικής άποψης, η κοινότητα αυτή διαθέτει πλούσιους και σπάνιους φυσικούς πόρους, όπως το πετρέλαιο, με το οποίο συμμετέχει στο 1/3 περίπου της παγκόσμιας παραγωγής, ενώ έχει αποθέματα που ανέρχονται στο 56% των παγκοσμίων αποθεμάτων. Από γεωγραφικής άποψης, κατέχει τεράστια γεωγραφική έκταση, που ανέρχεται σε 14.000.000 χμ², που αναλογεί γύρω στο 10,2% της παγκόσμιας έκτασης. Ενώ από δημογραφικής άποψης, στην κοινότητα αυτή, κατά το 1992, κατοικούσαν 250.000.000 άνθρωποι.

Ο πληθυσμός των αραβικών χωρών αυξάνεται ετησίως κατά 8 εκατομμύρια άτομα περίπου, με μέση ετήσια φυσική αύξηση γύρω στο

3%. Ο υψηλός αυτός ρυθμός οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, όπως το πολύ μεγάλο ποσοστό γονιμότητας και το ποσοστό γεννητικότητας. Κατά το 1992, το αδρό ποσοστό γονιμότητας και το αδρό ποσοστό γεννητικότητας έφτανε κατά μέσο όρο στα 6 παιδιά ανά γυναίκα και στο 40 τοις χιλίοις, αντίστοιχα. Επίσης, ένας άλλος παράγοντας που συμβάλλει στη φυσική αύξηση του πληθυσμού, είναι η πτώση που σημείωσαν τα τελευταία χρόνια σε όλες τις χώρες αυτές, το ποσοστό θνησιμότητας και το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας με αποτέλεσμα να συντελεί στην αυξημένη προσδοκώμενη ζωή κατά την γέννηση. Κατά το 1992, το αδρό ποσοστό θνησιμότητας, το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας και η προσδοκία ζωής κατά την γέννηση ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 9 τοις χιλίοις, στο 57 τοις χιλίοις και στα 62 Α / 65 Γ χρόνια, αντίστοιχα. Τέλος, η υψηλή γαμηλιότητα και χαμηλή διαζυγιότητα στις χώρες αυτές, αποτελεί έναν άλλο παράγοντα για τον υψηλό ρυθμό φυσικής αύξησης του πληθυσμού. Κατά το 1990, το ποσοστό γαμηλιότητας και το ποσοστό διαζυγιότητας, ανέρχονταν κατά μέσο όρο στα 10,2 και 0,50 τοις χιλίοις του πληθυσμού, αντίστοιχα.

Η μέση ετήσια φυσική αύξηση του αραβικού πληθυσμού που φτάνει στο 3%, είναι ιδιαίτερα υψηλή και προβλέπεται να επιβαρύνει τις αραβικές χώρες, τόσο οικονομικά όσο και κοινωνικά. Τα σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι χώρες αυτές και κυρίως εκείνες με μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα εξαιτίας του υψηλού ρυθμού φυσικής αύξησης του πληθυσμού, είναι τα εξής:

α) Το πρόβλημα διατροφής και πείνας. Τα τελευταία χρόνια, οι αραβικές χώρες αντιμετωπίζουν ένα σοβαρό πρόβλημα, που είναι η σχετική μείωση στην προσφορά αγροτικών προϊόντων εξαιτίας του υψηλού ρυθμού φυσικής αύξησης του πληθυσμού. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι η φυσική αύξηση του πληθυσμού είναι πολύ μεγαλύτερη από το ρυθμό αύξησης της γεωργικής παραγωγικότητας. Ενώ ο πληθυσμός των αραβικών χωρών

αυξάνεται ετησίως κατά 3%, γεγονός που σημαίνει ότι θα διπλασιάζεται κάθε 23 χρόνια, η αγροτική παραγωγή αυξάνεται ετησίως κατά 1,7% (το 1990), και σημαίνει ότι η παραγωγή των αγροτικών προϊόντων στις χώρες αυτές θα διπλασιάζεται κάθε 41 χρόνια. Θα πρέπει να τονίσουμε ακόμα ότι το ετήσιο ποσοστό αύξησης των αγροτικών προϊόντων σημείωσε πτώση από το 3,3% που ήταν το 1961, στο 2,8% το 1973, στο 2,2% το 1982 και τέλος στο 1,7% το 1990 και προβλέπεται να φτάσει στο 1,2%, μέχρι το 2.000. Η μεγάλη μείωση οφείλεται σε οικονομικούς, πολιτικούς και ποικίλους άλλους παράγοντες. Για παράδειγμα, το ποσοστό ουσιώδους επάρκειας στο σιτάρι, που αποτελεί το βασικότερο αγαθό για την επιβίωση των ανθρώπων, σημείωσε πτώση από το 66% που ήταν το 1975, στο 34% το 1990, δηλαδή, μόνο κατά την διάρκεια των ετών 1975-90, σημείωσε πτώση κατά 48%. Κατά την ίδια χρονική περίοδο, αυξήθηκε το μέγεθος των εισαγωγών του σιταριού από τα 11,4 εκατομμύρια τόνους που ήταν το 1975, στο 44,8 εκατομμύρια τόνους, το 1990, με αποτέλεσμα να οδηγήσει στην αύξηση του ύψους των εισαγωγών που κατευθύνθηκαν από τα 2,4 δισεκατομμύρια δολάρια το 1975, στα 11,2 δισεκατομμύρια δολάρια (ΗΠΑ), το 1990. Αυτό και μόνο αποδεικνύει πώς οι αραβικές χώρες θα αντιμετωπίσουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα στο άμεσο μέλλον και μόνο από την κάλυψη των ελλειμμάτων στο σημαντικό αυτό φυσικό αγαθό.

Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι τον τελευταίο χρόνο (το 1996), με τη μεγάλη άνοδο που σημείωσαν οι τιμές των δημητριακών στην Διεθνή αγορά, οι αραβικές χώρες με μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα αντιμετώπισαν οξύτερα οικονομικό πρόβλημα για την απόκτηση δημητριακών και κυρίως σιταριού, που η τιμή του ακολουθεί ανοδική πορεία. Λαμβάνοντας υπόψη δε ότι οι Η.Π.Α αποτελούν μία από τις μεγαλύτερες χώρες στις εξαγωγές σιταριού, βλέπουμε ότι οι αραβικές χώρες δεν θα αντιμετωπίσουν μόνο

οικονομικά αλλά και τεράστια πολιτικά προβλήματα, αφού θα πρέπει να συμβιβαστούν με πολλές από τις απαιτήσεις των Η.Π.Α., για να αποκτήσουν το βασικότερο αγαθό για την επιβίωση τους, τα σιτάρι, γεγονός που επιτείνεται και από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης.

Η Αίγυπτος χαρακτηρίζεται ως ένας από τους μεγαλύτερους εισαγωγείς σιταριού στον κόσμο, αφού, ενώ παράγει 5,7 εκατομμύρια τόνους σιταριού εισάγει, αντίστοιχα ετησίως 6,2 εκατομμύρια τόνους, που η αξία τους ανέρχεται στα 1,2 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ (κατά το 1995). Τον τελευταίο χρόνο (1996), λόγω της αύξησης της τιμής του αγαθού αυτού στην Διεθνή αγορά, το υπουργείο εμπορίου της Αιγύπτου, αποφάσισε να διαθέσει στην αγορά ένα νέο τύπο ψωμιού, που θα περιέχει 20% καλαμπόκι και 80% σιτάρι. Και αυτό επειδή, η χώρα παράγει ετησίως δύο εκατομμύρια τόνους καλαμπόκι και θα χρειαστεί μόνο ένας επιπλέον τόνος ώστε να εφαρμοστεί το σχέδιο, με το οποίο η Αίγυπτος θα εξοικονομήσει πολλά εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ (σύμφωνα με τα λόγια του Αιγύπτιου υπουργού εμπορίου στην ημερήσια αραβική εφημερίδα El-Quds Al-Arabi, στις 9.7.1996).

Επίσης, τα τελευταία χρόνια, στις αραβικές χώρες αυξήθηκαν οι εισαγωγές όχι μόνο στα δημητριακά αλλά και σε όλα τα είδη διατροφής, αφού η αξία των εισαγωγών ειδών διατροφής, αυξήθηκε από τα 3,4 δισεκατομμύρια δολάρια το 1973, στα 37 δισεκατομμύρια δολάρια το 1982, και τέλος το 1990, έφτασαν τα 59 δισεκατομμύρια δολάρια. Σύμφωνα με το αποτέλεσμα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 1985, από τον Οργανισμό Διεθνούς Τροφίμων και Γεωργίας (F.A.O), με τη συνεργασία του Ταμείου των Ηνωμένων Εθνών για τον πληθυσμό (U.N.P.T), και που έδειξε ότι μετά το 2.000, πολλές αραβικές χώρες με μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, θα αντιμετωπίσουν οξύτατη κρίση στα θέματα διατροφής, αν στα επόμενα χρόνια δεν εφαρμόσουν μία κατάλληλη αναπτυξιακή πολιτική, όπως

τη μεταναστευτική πολιτική, την ανακατανομή του πληθυσμού, την ανάπτυξη της υπαίθρου και την ενίσχυση της συνεργασίας τους στον αγροτικό τομέα.

Τα άλλα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι αραβικές χώρες και κυρίως οι χώρες με μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα εξαιτίας του υψηλού ρυθμού φυσικής αύξησης του πληθυσμού, είναι συνοπτικά τα εξής: β) Ο αναλφαβητισμός και η αδυναμία βελτίωσης της εκπαίδευσης. γ) Τα μεγάλα περιβαλλοντικά προβλήματα. δ) Η υψηλή ανεργία. ε) Η μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος, ο αυξανόμενος πληθωρισμός και το εξωτερικό χρέος. στ) Η αδυναμία κάλυψης των απαραίτητων αναγκών του πληθυσμού, όπως, το Νερό και η Ενέργεια, και τέλος, ζ) Οι πολύ υψηλοί ρυθμοί αστικοποίησης του πληθυσμού και η έλλειψη στέγης στις μεγάλες αστικές περιοχές.

Η δομή του πληθυσμού στις αραβικές χώρες χαρακτηρίζεται ως νεανική, και αυτό επειδή, το ποσοστό του παιδικού πληθυσμού είναι ιδιαίτερα υψηλό, αφού ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 43%, ενώ αντίθετα, το ποσοστό του παραγωγικού και γεροντικού πληθυσμού είναι χαμηλό και ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 54% και 3% αντίστοιχα, κατά το 1992. Το υψηλό ποσοστό των νέων και ο μεγάλος αριθμός του μαθητικού πληθυσμού, έχει συμβάλλει στην αύξηση της αναλογίας εξαρτήσεως του πληθυσμού και στην μείωση του ποσοστού των οικονομικά ενεργών πληθυσμών. Κατά το 1992, η αναλογία εξαρτήσεως του πληθυσμού κατά ηλικιακή και πραγματική εξάρτηση, έφτανε κατά μέσο όρο στα 85% και 250%, αντίστοιχα. Επίσης, κατά το 1990, ο συνολικός μαθητικός πληθυσμός στα διάφορα στάδια της στοιχειώδους εκπαίδευσης ανέρχονταν σε 86 εκατομμύρια κατοίκους. Κατά το 1990, ο γενικός δείκτης δραστηριότητας και το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό ανέρχονταν κατά μέσο όρο σε 28,6% και 53%, αντίστοιχα.

Στις αραβικές χώρες, κατά το 1992, η γενική πυκνότητα του πληθυσμού (συνολικός πληθυσμός/συνολική έκταση) ανέρχονταν κατά

μέσο όρο στους 18 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Όμως, η γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού θεωρείται άνιση, επειδή ο συνολικός πληθυσμός των αραβικών χωρών (250.000.000 κάτοικοι) συγκεντρώνεται μόλις στο 5,3% της συνολικής έκτασης τους (14.000 000 χμ²). Έτσι, η φυσιολογική πυκνότητα (συνολικός πληθυσμός/συνολικά εκμεταλλεύσιμο έδαφος) είναι πάρα πολύ υψηλή, αφού κατά το 1992, ανέρχονταν κατά μέσο όρο σε 333 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Επίσης, το επίπεδο της αστικοποίησης είναι πολύ υψηλό, αφού κατά το 1992, ο αστικός πληθυσμός ανέρχονταν κατά μέσο όρο στο 60% του πληθυσμού, και αυξάνεται με μέσο ετήσιο ρυθμό που φτάνει κατά μέσο όρο στο 5,1%. Ο σημαντικότερος παράγοντας που έχει συμβάλλει στη ταχύτατη αστικοποίηση του πληθυσμού είναι η εσωτερική μετανάστευση και που κατευθύνεται κυρίως από τις αγροτικές προς τις αστικές περιοχές. Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως στις πολύ μεγάλες διαφορές που υπάρχουν στο επίπεδο ανάπτυξης μεταξύ των δύο περιοχών, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται παράγοντες απόθησης από τις αγροτικές περιοχές και έλξης προς τις αστικές.

Τέλος, κλείνοντας αυτή τη διπλωματική εργασία, πρέπει να απαντήσουμε στο ερώτημα, αν στις αραβικές χώρες πρέπει στο άμεσο μέλλον να εφαρμοστούν κυβερνητικά προγράμματα οικογενειακού προγραμματισμού ή όχι. Όμως, πριν να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό, θα ήταν σκόπιμο να διευκρινίσουμε κάτι που το θεωρούμε σημαντικό. Στη παγκόσμια διάσκεψη του ΟΗΕ για τον πληθυσμό που έγινε στο Κάιρο, το 1994, οι αναπτυγμένες χώρες κατήγγειλαν ότι για όλα τα προβλήματα του κόσμου, όπως τη φτώχεια, την ανεργία, τον πληθωρισμό, την μόλυνση του περιβάλλοντος και πολλά άλλα, ευθύνονται οι αραβικές χώρες και οι χώρες των λεγόμενων υπανάπτυκτων χωρών, εξαιτίας του υψηλού ρυθμού φυσικής αύξησης του πληθυσμού. Χωρίς να υποβαθμίσουμε τα προβλήματα που μπορεί να δημιουργήσει ο υψηλός ρυθμός φυσικής αύξησης του πληθυσμού,

διαφωνούμε με την παραπάνω άποψη και θεωρούμε ως πηγές των παραπάνω προβλημάτων τα ακόλουθα:

- α) Η άνιση κατανομή του πλούτου μεταξύ των αναπτυγμένων και των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών. Για παράδειγμα, η παγκόσμια παραγωγή πρωτεϊνών ανέρχεται κατά μέσο όρο στα 70 γραμμάρια ημερησίως για κάθε άτομο. Όμως, η κατανομή της κατανάλωσης αυτής της ποσότητας είναι άνιση, αφού οι αναπτυγμένες χώρες που έχουν μόλις 22% του συνολικού πληθυσμού της γης, καταναλώνουν το 70% περίπου από τις παγκόσμιες πρωτεΐνες, ενώ οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες που κατέχουν το 78% του παγκόσμιου πληθυσμού καταναλώνουν μόλις το 30% περίπου. Επίσης, σε πολλές αναπτυγμένες χώρες, οι γάτες και τα σκυλάκια καταναλώνουν ημερησίως τροφές καλύτερες σε ποιότητα και μερικές φορές μεγαλύτερες σε ποσότητα από όσες καταναλώνει ο κάτοικος σε πολλές από τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, συμπεριλαμβανομένων και μερικών αραβικών χωρών, όπως η Σομαλία.
- β) Η υψηλή εκμετάλλευση που ασκούν οι αναπτυγμένες χώρες στην οικονομία και στον πλούτο των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών, αφού στα χέρια των κυβερνήσεων των αναπτυγμένων χωρών βρίσκεται ο έλεγχος των αγορών, των χρηματοδοτήσεων, των τεχνολογιών, των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων, των ανθρώπινων πόρων. Οι πολιτικές που ασκήθηκαν τα τελευταία χρόνια από τις αναπτυγμένες προς τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, είχαν ως αποτέλεσμα την άνιση ανταλλαγή αγαθών μεταξύ των χωρών αυτών, γεγονός, που συνέβαλε στην αύξηση των κερδών των αναπτυγμένων χωρών και στη μεγάλη ζημιά των λιγότερων αναπτυγμένων. Έτσι, στις τελευταίες καταστράφηκε ο πρωτογενής τομέας που ήταν υπεύθυνος για τη διατροφή των κατοίκων και που απασχολούσε την πλειοψηφία του εργατικού δυναμικού.

Ας επανέλθουμε τώρα, στο αρχικό ερώτημα που θέσαμε, αν δηλαδή πρέπει να εφαρμοστούν στις αραβικές χώρες κυβερνητικά προγράμματα οικογενειακού προγραμματισμού. Η απάντηση μας είναι ότι αν όλες τις αραβικές χώρες ενώνονταν σε μια κοινότητα, τότε δεν θα χρειαζόταν η εφαρμογή κυβερνητικών προγραμμάτων οικογενειακού προγραμματισμού στην κοινότητα αυτή. Στηρίζουμε την άποψη μας ως εξής:

- α) Η αραβική κοινότητα κατέχει τεράστια γεωγραφική έκταση, αναλογικά με το μέγεθος του πληθυσμού της. Το μοναδικό πρόβλημα που υπάρχει είναι ακανόνιστη κατανομή του πληθυσμού στην τεράστια αυτή έκταση. Αν, λοιπόν, γινόταν καλύτερη κατανομή, η κοινότητα θα χωρούσε άνετα μέχρι και ένα δισεκατομμύριο άτομα.
- β) Η κοινότητα διαθέτει μεγάλα αποθέματα σπάνιων φυσικών πόρων, όπως το πετρέλαιο, και σύμφωνα με τις εκτιμήσεις πολλών οικονομολόγων, οι πόροι αυτοί θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην αυτόνομη οικονομική ανάπτυξη των χωρών αυτών, στην απεξάρτηση τους από τις αναπτυγμένες χώρες να δημιουργηθεί πρόβλημα από τη συνεχιζόμενη αύξηση του πληθυσμού της.
- γ) Η αραβική κοινότητα κατέχει ένα μεγάλο κομμάτι καλλιεργήσιμης έκτασης, ανέρχεται στα 197,1 εκατομμύρια εκτάρια, και αναλογεί στο 14% της συνολικής έκτασης της αραβικής κοινότητας, όμως, κατά το 1990, μόνο το 28,2% από την έκταση αυτή είχε καλλιεργηθεί. Επίσης, διαθέτει μεγάλες δασικές εκτάσεις και βοσκότοπους, που ανέρχονται σε 135 και 268 εκατομμύρια εκτάρια αντίστοιχα, μεγάλο ζωικό πλούτο, που ανέρχεται σε 225,6 εκατομμύρια ζώα (αγελάδες, πρόβατα, κατσίκες, καμήλες), ενώ η ηπειρωτική κρηπίδα που περιβάλλει την αραβική κοινότητα, ανέρχεται σε 607.000 χμ², πράγμα που σημαίνει ότι υπάρχουν μεγάλες δυνατότητες αύξησης της αλιευτικής παραγωγής και της ιχθυοκαλλιέργειας. Αν, λοιπόν, εκμεταλλευτεί σωστά το γεωργικό,

ζωικό και θαλάσσιο πλούτο της, η αραβική κοινότητα μπορεί άνετα να θρέψει πολλά εκατομμύρια κατοίκους επιπλέον.

- δ) Η αραβική κοινότητα δεν αντιμετωπίζει το πρόβλημα της λειψυδρίας. Παρόλο που είναι μία περιοχή με τις λιγότερες βροχοπτώσεις στον κόσμο, είναι πλούσια σε υδατικά αποθέματα. Μόνο τα ποτάμια ύδατα, ανέρχονται στα 228 δισεκατομμύρια μ^3 , ενώ η απαιτούμενη ποσότητα για την ικανοποίηση των αναγκών της κοινότητας ανέρχεται σε 165 δισεκατομμύρια μ^3 . Οι κυριότεροι ποταμοί των αραβικών χωρών είναι οι εξής: Νείλος (στην Αίγυπτο και το Σουδάν), Τίγρης (στο Ιράκ), Ευράτης (στη Συρία και το Ιράκ). Η αφθονία νερών, επομένως, εγγυάται την επιβίωση πολλών επιπλέον εκατομμυρίων κατοίκων.

Έτσι, για τους προαναφερθέντες λόγους, διαφωνούμε με την εφαρμογή κυβερνητικών προγραμμάτων οικογενειακού προγραμματισμού στην περίπτωση που ενώνονταν οι αραβικές χώρες σε μια κοινότητα. Όμως, επειδή ποικίλοι λόγοι (οικονομικοί, πολιτικοί, κοινωνικοί), αντιστρατεύονται αυτή την ενοποίηση, επιβάλλεται η εφαρμογή κυβερνητικών προγραμμάτων οικογενειακού προγραμματισμού σε όλες τις αραβικές χώρες και ιδιαίτερα σ' αυτές με μέσο ή χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα. Η καθεμία από τις χώρες αυτές ξεχωριστά αντιμετωπίζει ποικιλία προβλήματα. Για παράδειγμα, οι αγροτικές αραβικές χώρες αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, όπως υψηλό πληθωρισμό, υψηλό εξωτερικό χρέος και την έλλειψη ενεργειακών πόρων. Από την άλλη μεριά, οι πετρελαιοπαραγωγές αραβικές χώρες αντιμετωπίζουν διαφορετικά προβλήματα. Παρά το ότι κατέχουν σημαντικά αποθέματα ενέργειας και σήμερα δεν αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, η τάση της οικονομίας των χωρών αυτών ακολουθεί πτωτική πορεία και σύντομα θα αντιμετωπίσουν σοβαρά προβλήματα εξαιτίας του υψηλού ρυθμού φυσικής αύξησης του πληθυσμού.

Πρέπει να διευκρινίσουμε όμως ότι εξαιτίας των κοινωνικών και θρησκευτικών παραγόντων που επικρατούν στον αραβικό κόσμο, είναι αδύνατον να εφαρμοστούν κυβερνητικά προγράμματα οικογενειακού προγραμματισμού. Οι τρεις αραβικές χώρες που εφάρμοσαν τα τελευταία χρόνια τέτοια προγράμματα (Αίγυπτος, Τυνησία, Μαρόκο), αντιμετωπίζουν σοβαρές κοινωνικές και θρησκευτικές αντιδράσεις. Εφόσον, λοιπόν, είναι αδύνατον να εφαρμοστούν τέτοια προγράμματα, προτείνουμε εμείς ορισμένα μέτρα για την αντιμετώπιση των μελλοντικών δημογραφικών επιπτώσεων.

Τα μέτρα που προτείνουμε είναι τα εξής:

- 1) Διακήρυξη συμφωνίας ειρήνης μεταξύ των αραβικών χωρών καθώς και μεταξύ αυτών και των γειτονικών χωρών τους. Η διακήρυξη τέτοιων συμφωνιών είναι απαραίτητη για τις αραβικές χώρες, επειδή στις χώρες αυτές, το ποσοστό των κυβερνητικών δαπανών για την ασφάλεια και την άμυνα είναι πολύ υψηλό, αφού ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 32% (το 1992). Έτσι, αν επιτευχθεί μόνιμη ειρήνη στις χώρες αυτές, τα τεράστια ποσοστά που δαπανώνται για την ασφάλεια και την άμυνα, μπορούν να μειωθούν πολύ και η διαφορά που προκύπτει από τη μείωση αυτή, μπορεί να κατευθυνθεί είτε στην αύξηση των δαπανών για τις κοινωνικές παροχές, είτε στην άσκηση της αναπτυξιακής πολιτικής, που θα συμβάλλει στην αύξηση του ΑΕΠ, στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και σε άλλα πολλά.

Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η πρόσφατη σύγκρουση που έγινε μεταξύ του Ιράκ και του Κουβέιτ, το 1990, δημιούργησε σοβαρές οικονομικές επιπτώσεις για όλες τις αραβικές χώρες. Στον πόλεμο του Περσικού Κόλπου, το 1991, δαπανήθηκαν πολλά δισεκατομμύρια δολάρια Η.Π.Α, από το Ιράκ και τις πετρελαιοπαραγωγές χώρες της αραβικής χερσονήσου, τα οποία κατευθύνθηκαν στην αγορά όπλων και στην μίσθωση ξένων στρατιωτικών. Οι μεγάλες δυνάμεις του κόσμου

και κυρίως οι Η.Π.Α κέρδισαν τα ποσά αυτά, ενώ οι αραβικές χώρες ήταν οι μεγάλες χαμένες.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις πολλών Αράβων οικονομολόγων, τα τεράστια ποσά που δαπανήθηκαν από τις αραβικές χώρες στον πόλεμο αυτό, μπορούσαν άνετα να καλύψουν όλα τα εξωτερικά χρέη των χωρών αυτών και όχι μόνο.

Όλα αυτά αποδεικνύουν την αναγκαιότητα ύπαρξης συμφωνιών ειρήνης μεταξύ των αραβικών χωρών, αλλά και μεταξύ των αραβικών χωρών και των κυριότερων εχθρών τους, όπως το Ισραήλ. Πρέπει να τονίσουμε ότι υποστηρίζουμε απόλυτα τις συμφωνίες ειρήνης που πραγματοποιήθηκαν τα τρία τελευταία χρόνια μεταξύ των αραβικών χωρών και του Ισραήλ, η σημαντικότερη ήταν αυτή που υπέγραψε η Παλαιστίνη, το 1994. Όμως, πρέπει να διευκρινίσουμε ότι για να υπάρξει ουσιαστική και μόνιμη ειρήνη μεταξύ των αραβικών χωρών και του Ισραήλ, πρέπει η νέα κυβέρνηση του Ισραήλ (κυβέρνηση του Λικούντ), που εκλέχτηκε το Μάιο του 1996, να συνεχίζει την ειρηνευτική διαδικασία που ακολούθησε τα τελευταία χρόνια η προηγούμενη Ισραηλινή κυβέρνηση (το εργατικό κόμμα). Μόνο έτσι, θα την επιτευχθεί η πλήρης αποχώρηση των στρατευμάτων του Ισραήλ από όλα τα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη που καταλήφθηκαν κατά το 1967, και θα μετατραπεί το Αυτόνομο Κράτος της Παλαιστίνης σε Ανεξάρτητο Κράτος, με πρωτεύουσα την Ανατολική Ιερουσαλήμ, σύμφωνα με τις διατάξεις της συμφωνίας ειρήνης που υπεγράφηκε στο Oslo μεταξύ της Ισραηλινής κυβέρνησης και της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, το 1994. Για την εδραίωση της ειρήνης απαιτείται ακόμη πλήρης αποχώρηση των Ισραηλινών στρατευμάτων από το Νότιο Λίβανο και τα υψώματα του Γκολάν της Συρίας.

2) Διεύρυνση της συνέργειας μεταξύ των αραβικών χωρών σε όλους τους τομείς και κυρίως στον οικονομικό, αγροτικό και βιομηχανικό. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα τον έλεγχο της χρήσης

των φυσικών πόρων καθώς επίσης και δημιουργία βασικών βιομηχανιών, που θα προωθούν μια αυτοδύναμη και αρμονική οικονομική ανάπτυξη των χωρών αυτών, και που θα οδηγήσει στην μείωση της υψηλής οικονομικής εξάρτησης που υπάρχει μεταξύ αυτών και των αναπτυγμένων χωρών του κόσμου. Για παράδειγμα, στον οικονομικό τομέα, οι αραβικές χώρες πρέπει να συνεργάζονται μεταξύ τους, ώστε να επιλυθούν όλα τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν, όπως, ο υψηλός πληθωρισμός, το υψηλό εξωτερικό χρέος και το υψηλό ποσοστό ανεργίας. Για την επίτευξη όλων αυτών των στόχων, οι αραβικές χώρες πρέπει να πραγματοποιούν ετησίως υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης.

Στον αγροτικό τομέα, η άμεση συνεργασία θα συμβάλλει στη μείωση των ελλειμμάτων που υπάρχουν στην αγροτική παραγωγή. Για την επίτευξη ουσιώδους επάρκειας σε όλα τα αγροτικά προϊόντα, πρέπει να αυξήσουν τις γεωργικές εκτάσεις τους και μέχρι το 2010, να τις διπλασιάσουν (από τα 55,6 εκατομμύρια εκτάρια που ήταν το 1990, στα 110 εκατομμύρια εκτάρια το 2010). Εφόσον, οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις σε όλες τις αραβικές ανέρχονται στα 197,1 εκατομμύρια εκτάρια, έχουν τη δυνατότητα και μετά την ολοκλήρωση της οριζόντιας επέκτασης, να χρησιμοποιήσουν και την κεφαλή επέκταση. Όμως, η εφαρμογή όλων αυτών είναι δύσκολη στο άμεσο μέλλον εκτός και αν επιβληθούν κάποια μέτρα που έχουν στόχο την απελευθέρωση του αγροτικού τομέα από το Γραφειοκρατικό έλεγχο (Bureaucracy Mastery) την δημιουργία κινήτρων για τους αγρότες και τους επιχειρηματίες και την στήριξη αγροτών και παραγωγών και όχι των καταναλωτών. Έτσι, οι κυβερνήσεις των αραβικών χωρών δεν έχουν την ικανότητα για την μεταρρύθμιση που αναφέραμε, γεγονός που αποδεικνύεται από το Αιγυπτιακό Σχέδιο Ανάπτυξης του 1987, που σκόπευε στην φύτευση 100.000 acre κάθε χρόνο (περίπου 45.000 εκτάρια). Το αποτέλεσμα ήταν ότι σε τέσσερα χρόνια είχαν

φυτευτεί μόλις 80.000 acre (περίπου 36.000 εκτάρια). Από το παράδειγμα αυτό, βλέπουμε την αδυναμία των κυβερνήσεων των αραβικών χωρών να συμβάλλουν στη μεταρρύθμιση του αγροτικού τομέα στις χώρες τους στο άμεσο μέλλον. Έτσι, σε όλες τις αραβικές χώρες, υψηλή προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην ανάπτυξη της γεωργίας και των αγροτικών περιοχών. Αυτή πρέπει να επιδιωχτεί με πολιτικές που αποσκοπούν την μεταρρύθμιση της γεωργικής ιδιοκτησίας και κατοχής γης, στον εκσυγχρονισμό της γεωργίας, στην ανάπτυξη των αγροτοβιομηχανιών και στην προμήθεια φυσικής και κοινωνικής υποδομής (εκπαίδευση, δρόμοι, γεωργική πίστη, τεχνική βοήθεια, κλπ) με ιδιαίτερη έμφαση στους μικρούς γεωργούς.

Πρέπει να διευκρινήσουμε ότι σύμφωνα με τα αποτελέσματα πολλών ερευνών, στο άμεσο μέλλον όλες οι αραβικές χώρες θα πρέπει να στηρίξουν οικονομικά το Σουδάν για να βελτιώσει τον αγροτικό τομέα του. Το παράδοξο είναι ότι η χώρα αυτή μπορεί να εφοδιάζει όλες τις αραβικές χώρες με όλα τα αγροτικά προϊόντα, δηλαδή, μπορεί να εξασφαλίσει διατροφικά όλους τους κατοίκους των αραβικών χωρών.

Τέλος, θα συμβάλει στην ταχύρυθμη ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα, επειδή, καθεμία από τις αραβικές χώρες αυτές κατέχει ένα στοιχείο που συμβάλλει στην ανάπτυξη του τομέα αυτού. Έτσι, υπάρχουν χώρες που διαθέτουν ενέργεια και χρηματικά κεφάλαια, άλλες διάφορους φυσικούς πόρους ή αφθονία εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Επομένως, οι συνεργασίες των χωρών αυτών, θα συμβάλλει στην ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα και θα οδηγήσει σε πολύ μεγάλη μείωση των εισαγωγών και κυρίως αυτών που προέρχονται από τις αναπτυγμένες χώρες. Πρέπει να τονίσουμε όμως, ότι είναι απαραίτητο η ανάπτυξη τον αγροτικού και βιομηχανικού τομέα να συνοδεύεται με την άσκηση πολιτικής για την προστασία του περιβάλλοντος (βιώσιμη ανάπτυξη).

- 3) Πρέπει οι αραβικές χώρες στο άμεσο μέλλον να λάβουν μέτρα ώστε να μειωθεί η εσωτερική μετανάστευση από την ύπαιθρο προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και η εξωτερική μετανάστευση των κατοίκων και κυρίως των εξειδικευμένων εργατών και των ατόμων με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Για την επίτευξη των δύο αυτών στόχων, πρέπει οι αραβικές χώρες πρώτα να λάβουν μέτρα για τη μείωση της εσωτερικής μετανάστευσης, μεριμνώντας για την περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας, με την εφαρμογή αποκεντρωτικού συστήματος, την ενίσχυση της τοπικής αυτοδιοίκησης και με πολλά άλλα μέτρα. Όσον αφορά τη μείωση της εξωτερικής μετανάστευσης των εξειδικευμένων εργατών και των ατόμων με πολύ χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, πρέπει να παρέχουν υψηλές αποδοχές, φορολογικές απαλλαγές και άλλες ευκολίες, ώστε να παραμείνουν στις χώρες τους και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη τους.
- 4) Επίσης, πρέπει οι αραβικές χώρες στο άμεσο μέλλον να λάβουν μέτρα για τη μείωση του αναλφαβητισμού και την αύξηση του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού. Για την επίτευξη των στόχων αυτών, πρέπει να αυξήσουν τα ποσοστά που διαθέτουν από το ΑΕΠ για το τομέα της παιδείας. Σήμερα διαθέτουν ετησίως κατά μέσο όρο το 6%, στο άμεσο μέλλον, όμως, πρέπει να αυξηθεί το ποσοστό αυτό τουλάχιστον 5% έως το 10%, ώστε να καλυφτούν οι τεράστιες ανάγκες του μαθητικού πληθυσμού. Κατά το 1990, ο μαθητικός πληθυσμός ανέρχονταν συνολικά στα 66.500.000 κατοίκους και προβλέπεται να φτάσει σε 87.200.000 κατοίκους, το 2.000, αριθμός που θα αναλογεί κατά μέσο όρο στο 30% του συνολικού πληθυσμού των χωρών αυτών κατά την ίδια χρονική περίοδο. Πρέπει να διευκρινήσουμε όμως ότι είναι απαραίτητο οι αραβικές χώρες να δώσουν μεγάλη προσοχή στην άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου των γυναικών, γεγονός, που θα συμβάλλει στην πολύ μεγάλη μείωση του επιπέδου γονιμότητάς

τους και στην πολύ μεγάλη δυνατότητα να συμμετέχουν πλήρως και ουσιαστικά στην οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική ζωή της κοινότητας.

- 5) Τέλος, το τελευταίο μέτρο που προτείνουμε εμείς για την αντιμετώπιση των μελλοντικών δημογραφικών επιπτώσεων στις αραβικές χώρες και χωρίς την ανάγκη εφαρμογής κυβερνητικών προγραμμάτων οικογενειακού προγραμματισμού, είναι η επικράτηση ουσιαστικής δημοκρατίας στις αραβικές χώρες. Η έλλειψη δημοκρατίας στις χώρες αυτές, εμποδίζει την ανάπτυξή τους, γιατί οι κρίσιμες πολιτικές και οικονομικές αποφάσεις είναι ατομικές (πρόεδρος της χώρας) και όχι συλλογικές αποφάσεις. Η ουσιαστική, λοιπόν, συμμετοχή όλων των πολιτών των αραβικών χωρών στα κέντρα λήψης αποφάσεων είναι απαραίτητη για την ταχεία ανάπτυξη των χωρών αυτών στο άμεσο μέλλον. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, θα πρέπει στο άμεσο μέλλον όλες οι κυβερνήσεις των αραβικών χωρών να δημιουργήσουν το κατάλληλο κλίμα για τη συμμετοχή των οργανώσεων των απασχολούμενων των συνδικάτων και των οργανώσεων των παραγωγών όλων των επιπέδων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και εφαρμογής.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- **Παράρτημα 1:** Οι απογραφές του πληθυσμού που έγιναν στις αραβικές χώρες από την αρχή του εικοστού αιώνα μέχρι το 1993
- **Παράρτημα 2:** Οι γνώμες των κυβερνήσεων των αραβικών χωρών για το προσωρινό επίπεδο της γονιμότητας και η δυνατότητα επέμβασης του κράτους για τον επηρεασμό του επιπέδου γονιμότητας, κατά το 1987.
- **Παράρτημα 3:** Οι δημογραφικές πολιτικές που εφαρμόζουν οι αραβικές χώρες για τα κυβερνητικά προγράμματα οικογενειακού προγραμματισμού και επηρεασμός της γονιμότητας με διάφορα μέσα, κατά το 1987.
- **Παράρτημα 4:** Χάρτες των αραβικών χωρών με τις κυρίες μεγάλες πόλεις που υπάρχουν στην αραβική κοινότητα και περιοχές συγκέντρωσης πληθυσμού στις χώρες αυτές.
- **Παράρτημα 5:** Δημογραφικά στοιχεία για τη δυτική Όχθη και τη Λωρίδα της Γάζας, δηλαδή το Αυτόνομο Κράτος της Παλαιστίνης, κατά τη διάρκεια των ετών 1987-2012.

Παράρτημα 1

Οι απογραφές του πληθυσμού που έγιναν στις αραβικές χώρες από την αρχή του εικοστού αιώνα μέχρι το 1993

Αραβικές χώρες	Χρονολογία εκτέλεσης των απογραφών (πραγματικές απογραφές και δημογραφικές εκμετρήσεις)
1. Αίγυπτος	1907, 1917, 1927, 1937, 1947, 1960, 1966, 1976, 1986
2. Μαρόκο	1950, 1960, 1971, 1982
3. Σουδάν	1956*, 1973, 1983
4. Αλγερία	1948, 1954, 1960, 1966, 1977, 1987
5. Ιράκ	1932, 1947, 1957, 1965, 1977
6. Σαουδική Αρ.	1962*, 1974, 1992
7. Συρία	1922, 1936, 1947, 1952*, 1960, 1970, 1976*, 1981
8. Δημ. Υεμένης	1975, 1986-88
9. Τυνησία	1921, 1926, 1931, 1936, 1946, 1956, 1966, 1975, 1984
10. Σομαλία	1975, 1987
11. Παλαιστίνη	1922, 1931, 1948*, 1961*, 1972*, 1987*
12. Λιβύη	1954, 1964, 1973
13. Ιορδανία	1952, 1961, 1979
14. Λίβανος	1932, 1970*, 1990*
15. Μαυριτανία	1964*, 1976, 1988
16. Κουβέιτ	1957, 1961, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1993
17. Ην.Α.Εμιράτα	1968, 1975, 1980, 1985, 1993
18. Ομάν	Δεν έχει γίνει καθόλου απογραφή του πληθυσμού
19. Μπαχρέιν	1941, 1950, 1959, 1965, 1971, 1981, 1992
20. Τζιμπουτί	1961, 1967, 1971, 1979*, 1990*
21. Κατάρ	1970, 1992

Πηγή: Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO στις Αραβικές Χώρες, 1994.

* Είναι δημογραφικές εκμετρήσεις του πληθυσμού (Demographic surveys).

Παράρτημα 2

Οι γνώμες των κυβερνήσεων των αραβικών χωρών για το προσωρινό επίπεδο της γονιμότητας και η δυνατότητα επέμβασης του κράτους για τον επηρεασμό του επιπέδου γονιμότητας, κατά το 1987

Τα επίπεδα πολύ χαμηλά Επέμβ.για την αύξηση	Τα προσωρινά επίπεδα είναι αποδεκτά			Τα επίπεδα είναι πάρα πολύ υψηλά	
	Επέμβ.για αύξηση της επιτρ.	Επέμβ. για τη σταθεροπ. της επιτρέπεται	Επέμβαση δεν είναι επιτρεπτή	Επέμβ. για τη μείωση της επιτρ.	Επέμβ. δεν επιτρ.
Κουβέιτ	Η. Α. Εμιράτα	Ομάν	Μπαχρέιν	Αίγυπτος	Ιορδανία
Ιράκ	Λιβύη	Κατάρ	Λίβανος	Τυνησία	Σουδάν
		Σ.Αραβία	Συρία	Μαρόκο	
		Μαυριτανία	Σομαλία	Αλγερία	
			Τζιμπουτί	Υεμένη	

Πηγή: United Nations, Department of International Economic and Social Affairs, "Global Population Policy Data Base", Population Policy No.9, New York 1987.

Παράρτημα 3

Οι δημογραφικές πολιτικές που εφαρμόζουν οι αραβικές χώρες για τα κυβερνητικά προγράμματα οικογενειακού προγραμματισμού και επηρεασμός της γονιμότητας με διάφορα μέσα, κατά το 1987

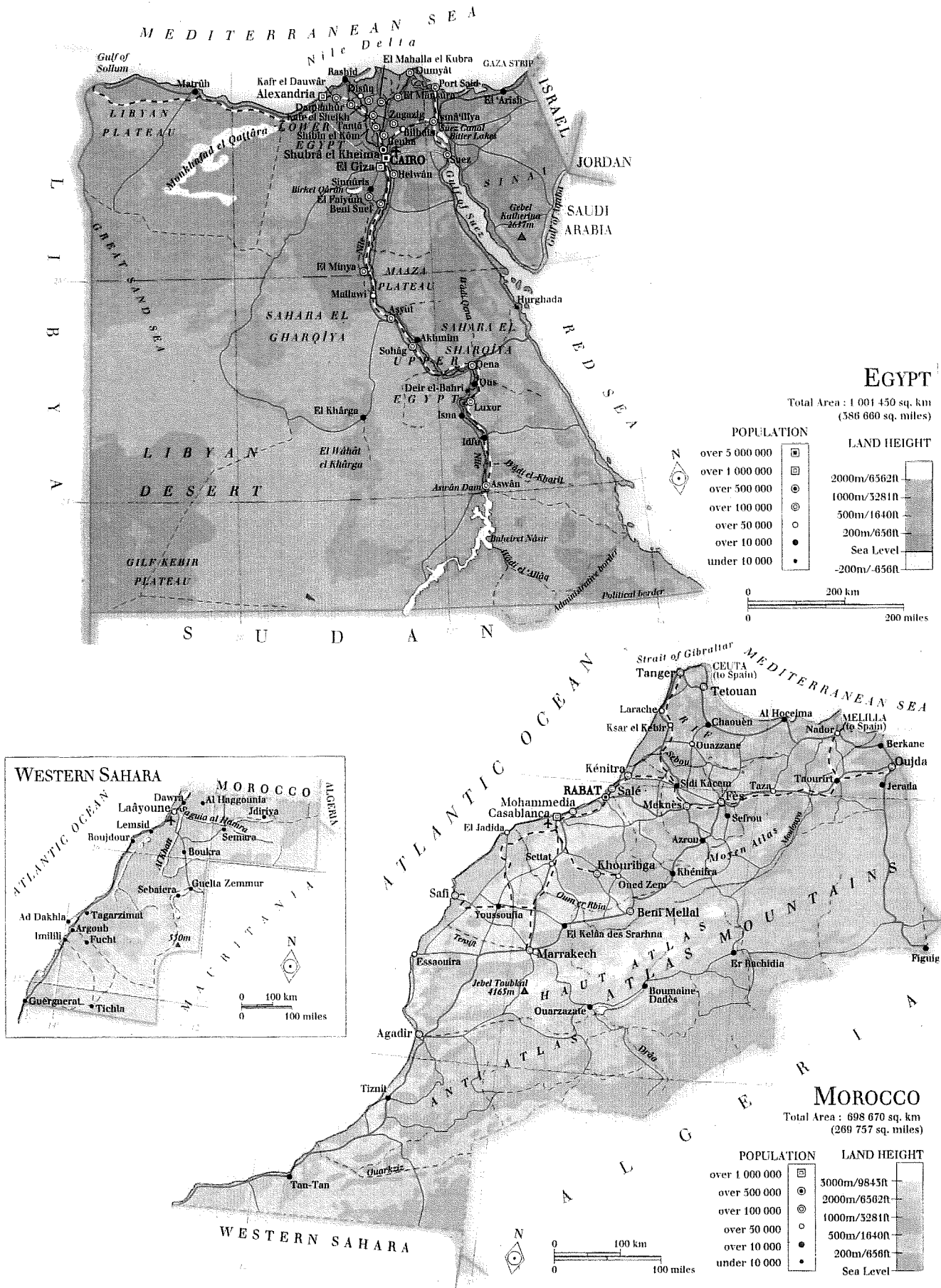
5

Απαγορεύεται εντελώς η χρησιμοποίηση όλων των μέσων που επηρεάζουν τη γονιμότητα	Επιτρέπεται χρησιμοποίηση των μέσων		
	Δεν υπάρχει κυβερνητική στήριξη	Υπάρχει έμμεση κυβερνητική στήριξη	Υπάρχει άμεση κυβερν. στήριξη
Σαουδική Αρ.			
Ιράκ	Κουβέιτ	Ιορδανία	Αίγυπτος
	Ομάν	Λίβανος	Τυνησία
	Κατάρ	Σομαλία	Μαρόκο
	Ην. Α. Εμιράτα		Σουδάν
	Λιβύη		Αλγερία
	Μαυριτανία		Υεμένη
	Τζιμπουτί		Συρία
			Μπαχρέιν

Πηγή: United Nations, *World Population Trends and Policies 1987, Monitorion Report. ST/ESA/SER. A/103. New York 1988. pp.101-203.*

Παράρτημα 4

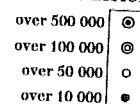
Χάρτες των αραβικών χωρών με τις κύριες μεγάλες πόλεις που υπάρχουν στην αραβική κοινότητα, και περιοχές συγκέντρωσης πληθυσμού στις χώρες αυτές

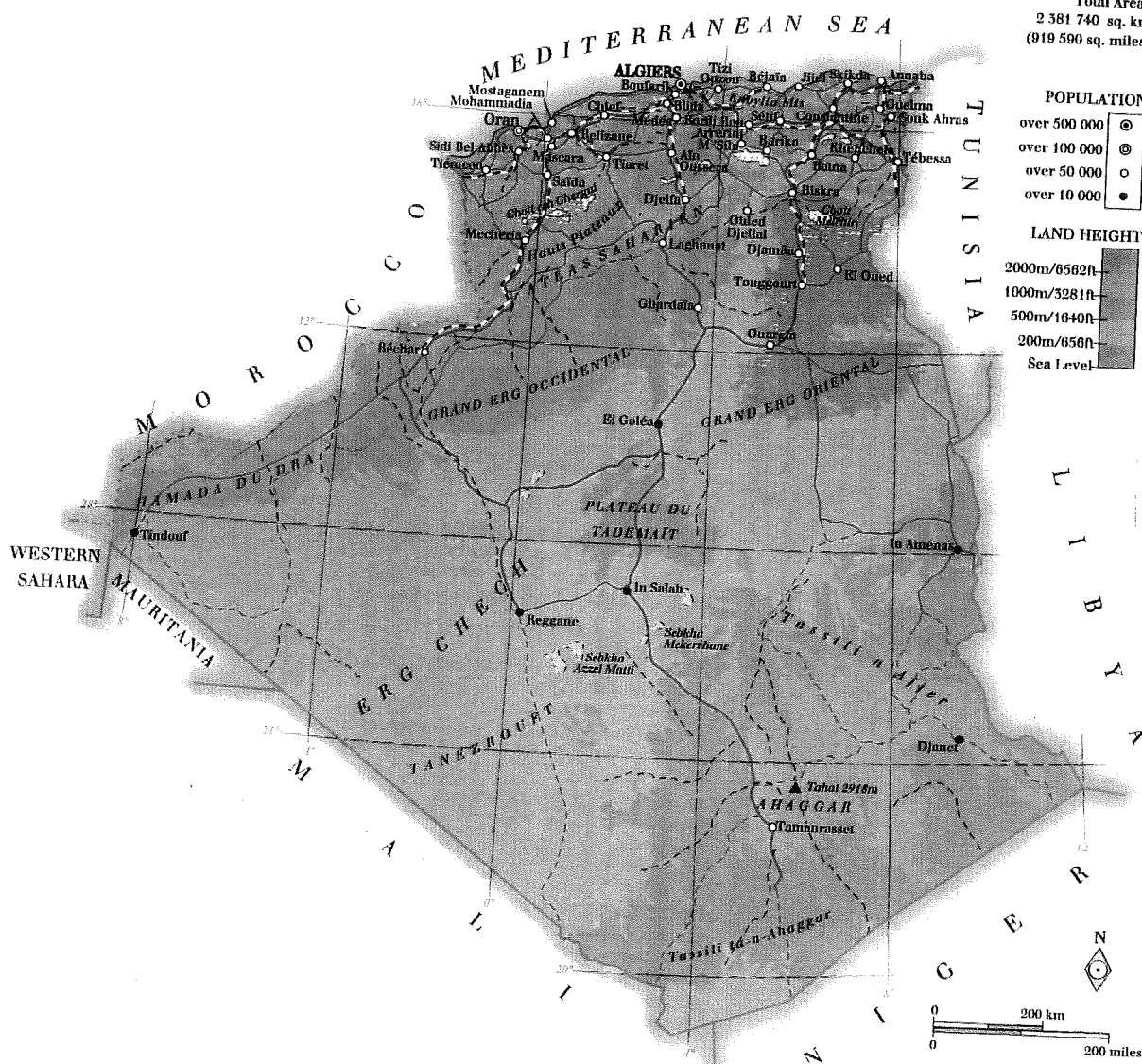
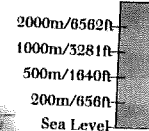
ALGERIA

Total Area :
2 381 740 sq. km
(919 590 sq. miles)

POPULATION

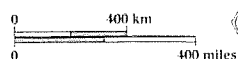

LAND HEIGHT

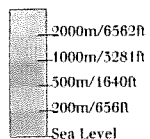

SUDAN

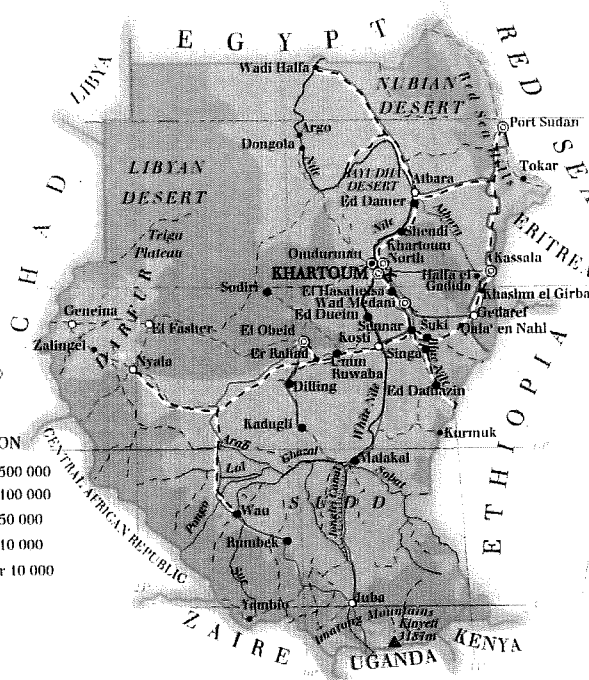
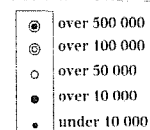
Total Area : 2 505 581 sq. km
(9 674 018 sq. miles)

LAND HEIGHT

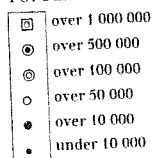
POPULATION

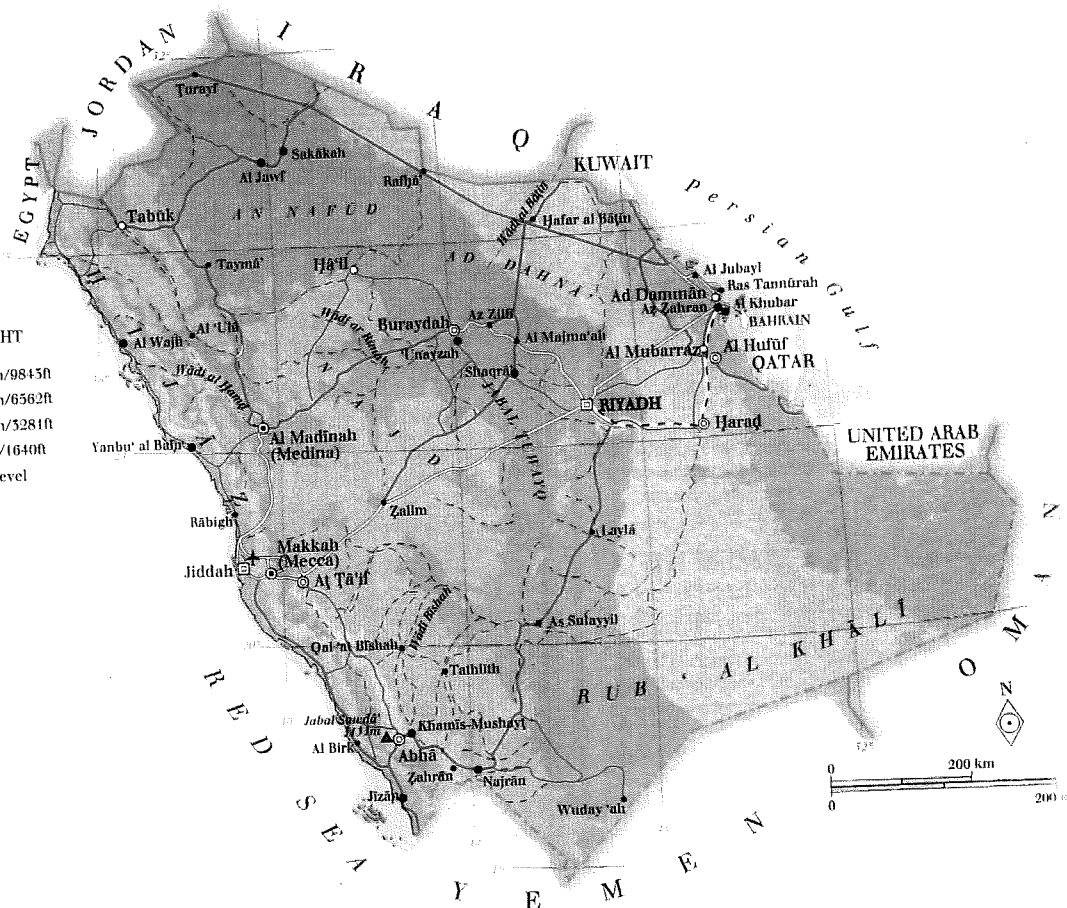
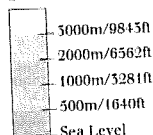
SAUDI ARABIA

Total Area : 2 149 690 sq. km
(829 995 sq. miles)

POPULATION

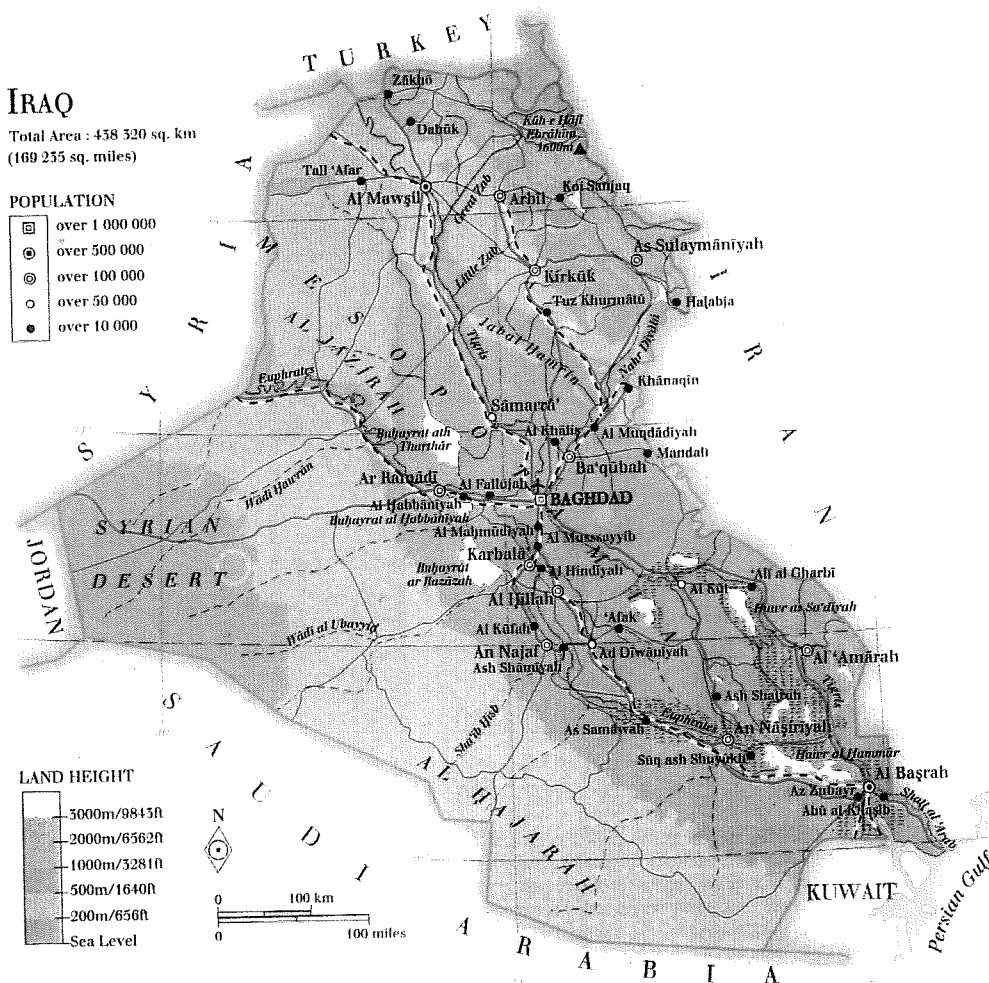
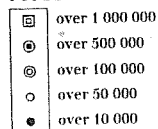
LAND HEIGHT

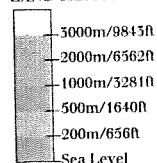
IRAQ

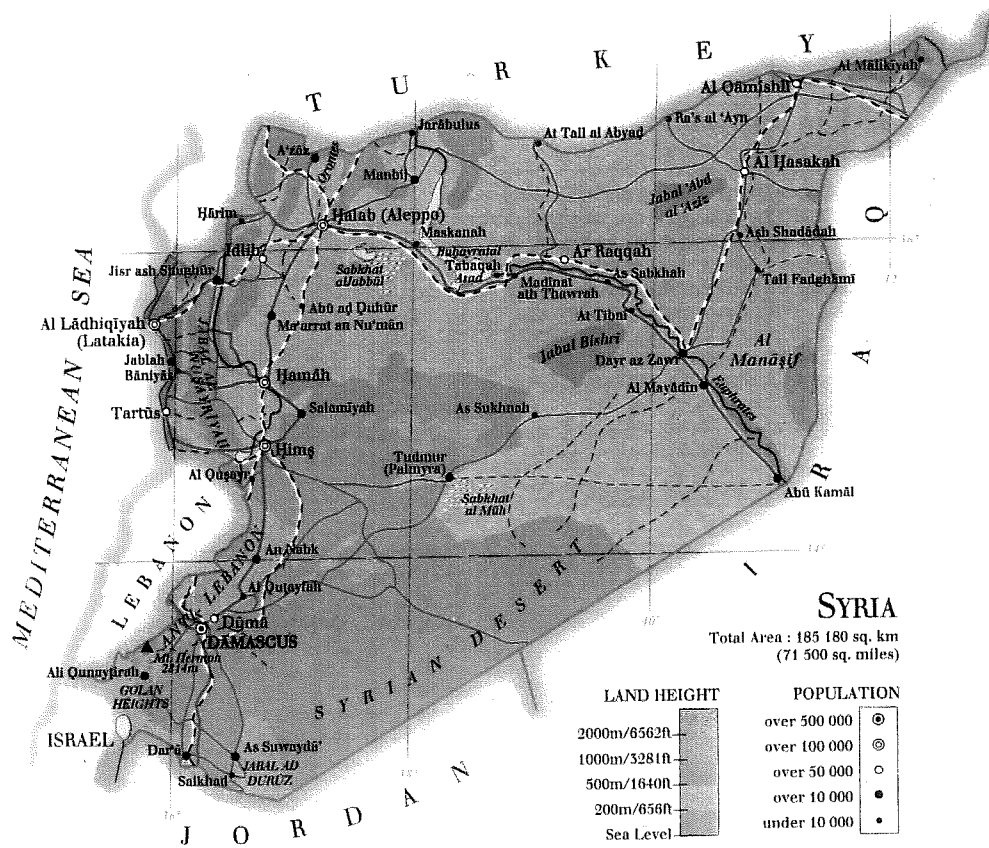
Total Area : 438 320 sq. km
(169 235 sq. miles)

POPULATION

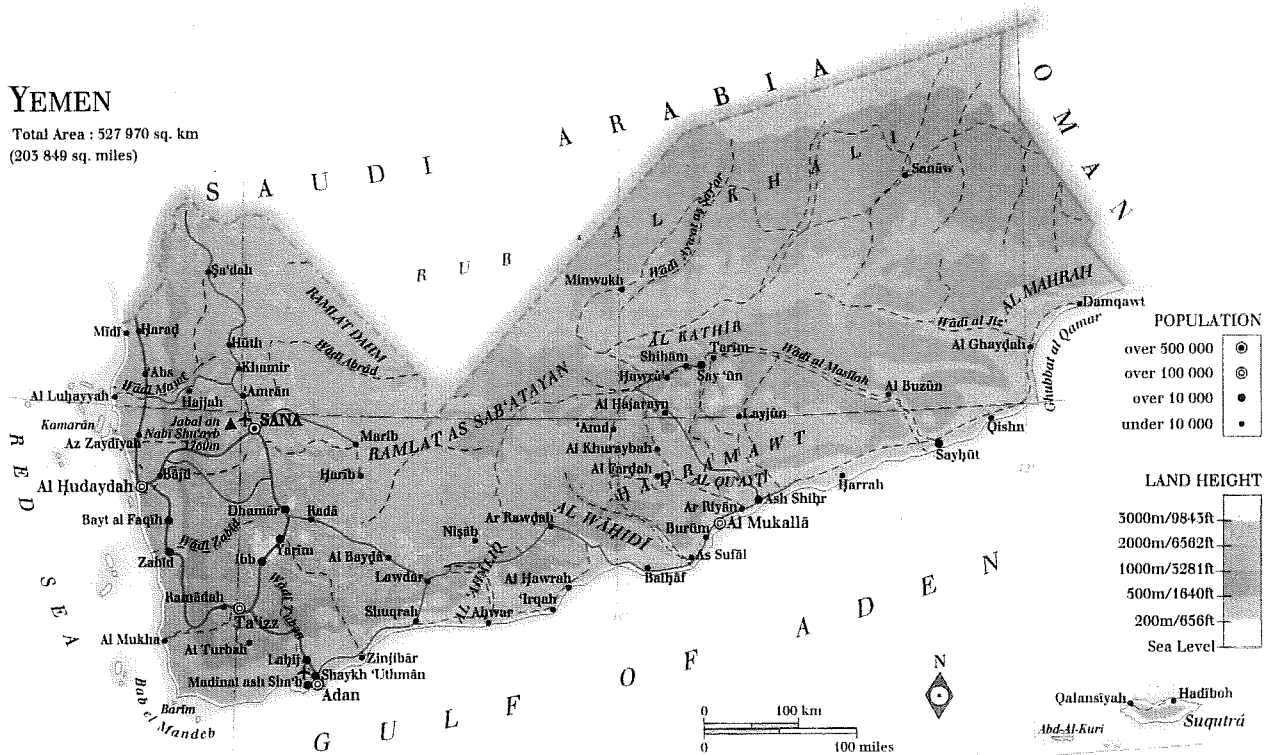
LAND HEIGHT

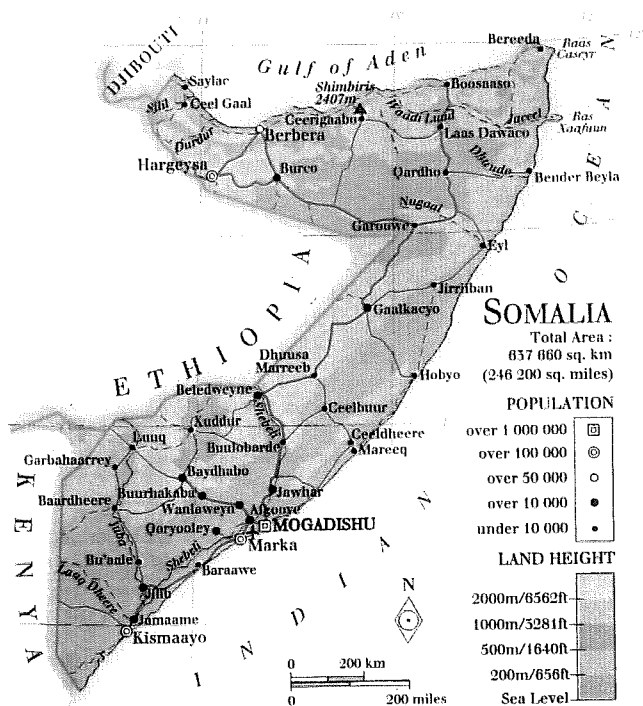
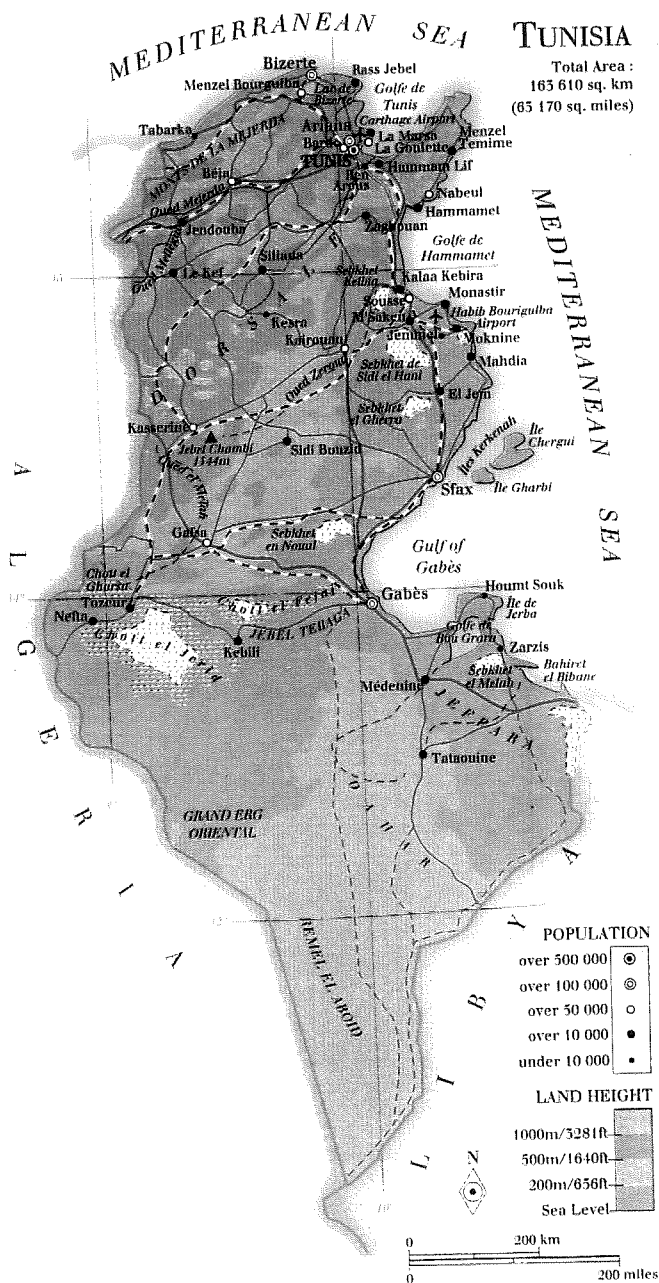

YEMEN

Total Area : 527 970 sq. km
 (205 849 sq. miles)

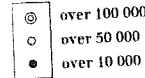

Ολα τα Παλαιστινιακά εδάφη πριν την πρώτη Ισραηλινή εισβολή στην Παλαιστίνη, το 1948

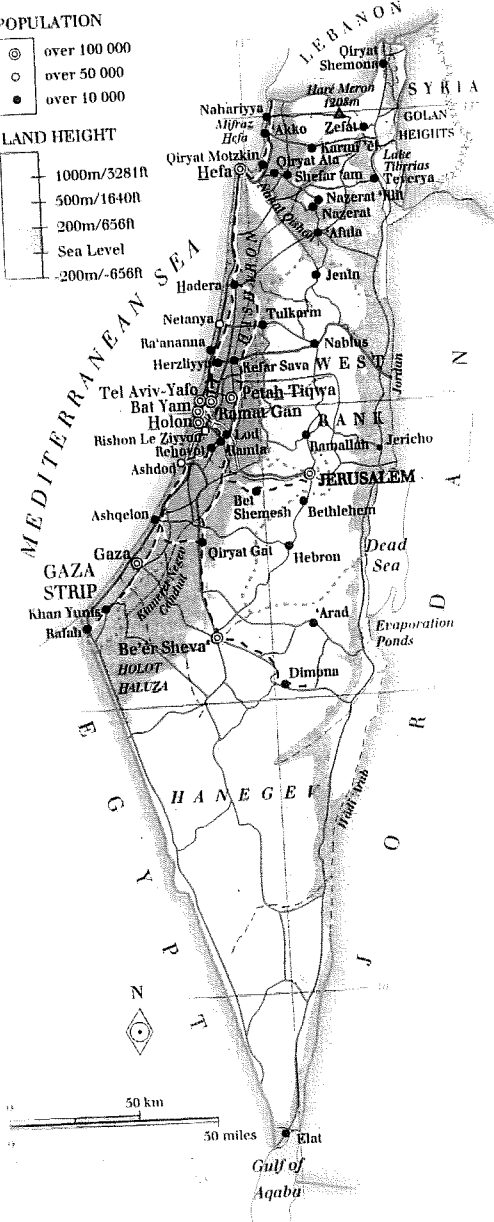
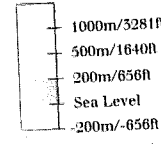
Η Δυτική Όχθη και η Λωρίδα της Γάζας, δηλαδή το Αυτόνομο Κράτος της Παλαιστίνης, που ιδρύθηκε το 1994, μετά την συμφωνία ειρήνης

Total Area : 20 700 sq. km (7992 sq. miles)

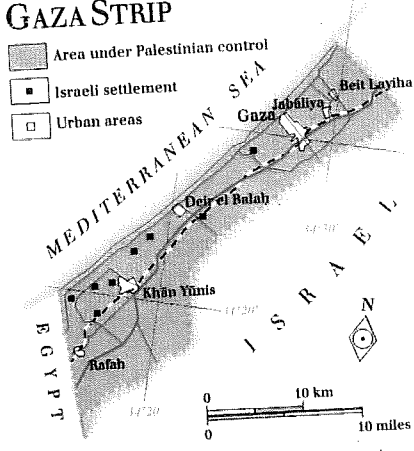
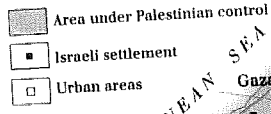
POPULATION

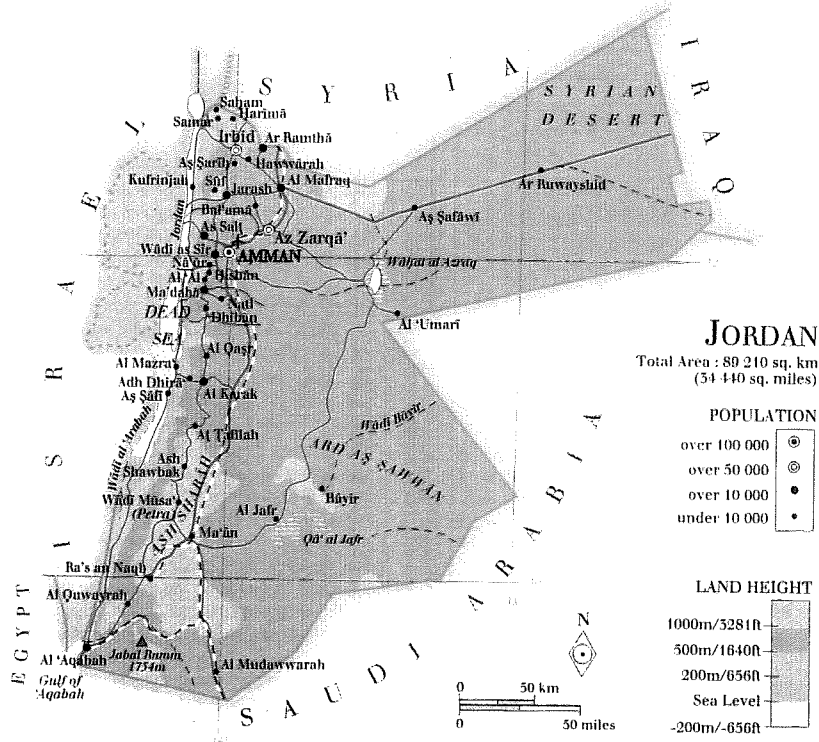
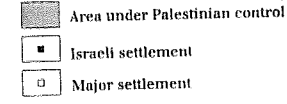
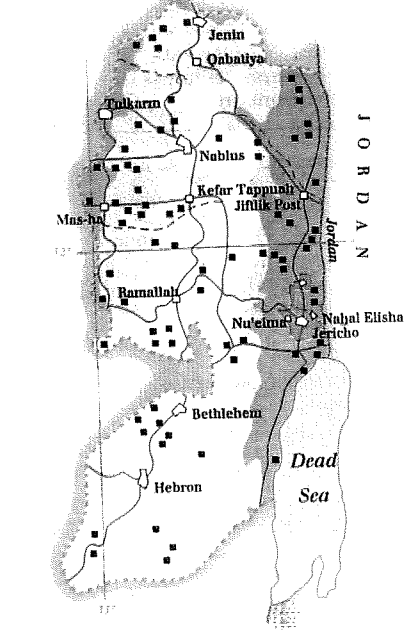
LAND HEIGHT

GAZA STRIP

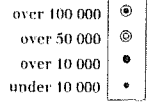
WEST BANK

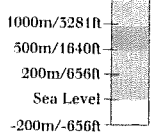
JORDAN

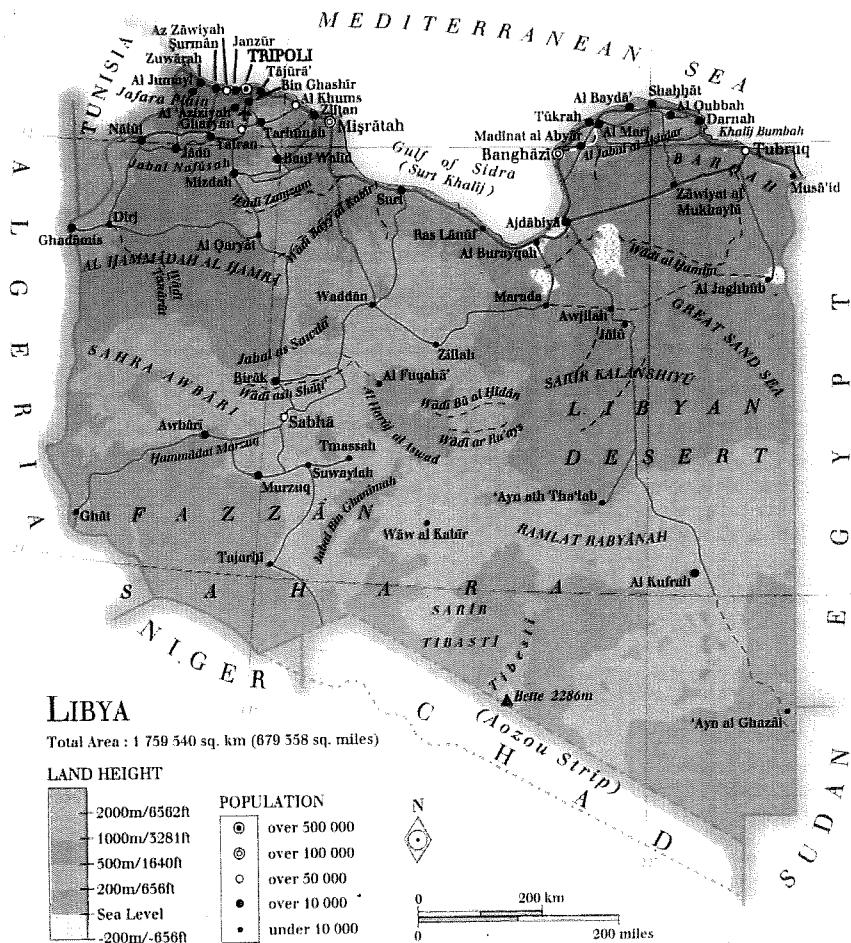
Total Area : 89 210 sq. km (34 440 sq. miles)

POPULATION

LAND HEIGHT

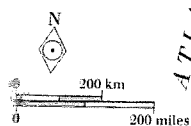
Total Area : 1 025 520 sq. km
(395 955 sq. miles).

POPULATION

- over 500 000
- over 10 000
- under 10 000

LAND HEIGHT

-
- A vertical rectangular shaft is shown. To its right, three horizontal lines point to the shaft at different depths. The top line is labeled "500m/1640ft". The middle line is labeled "200m/656ft". The bottom line is labeled "Sea Level".

Total Area : 17 820 sq. km
(6880 sq. miles)

Total Area : 17 820 sq. km
(6880 sq. miles)

POPULATION

- ⊙ over 100 000
- over 50 000
- over 10 000
- under 10 000

LAND HEIGHT

-
- 200m/656ft
Sea Level

Total Area : 23 200 sq. km
(8958 sq. miles)

**Total Area : 23 200 sq. km
(8958 sq. miles)**

Total Area : 17 820 sq. km
(6880 sq. miles)

Total Area : 17 820 sq. km
(6880 sq. miles)

POPULATION

- ⊙ over 100 000
- over 50 000
- over 10 000
- under 10 000

LAND HEIGHT

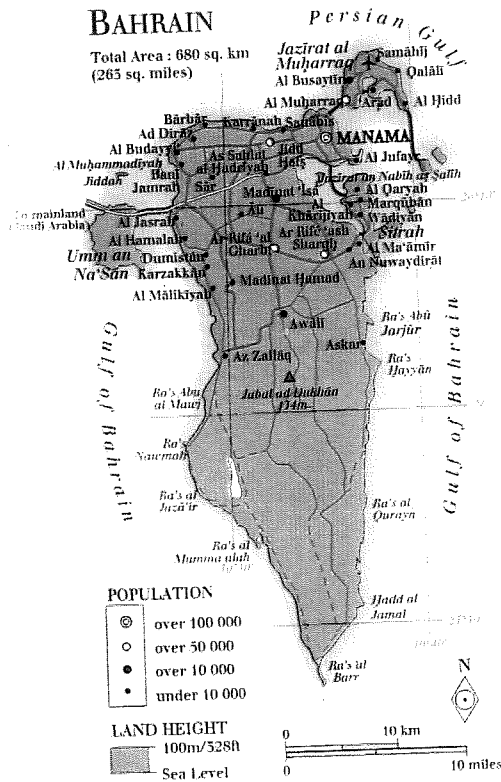
-
- 200m/656ft
Sea Level

Total Area : 23 200 sq. km
(8958 sq. miles)

**Total Area : 23 200 sq. km
(8958 sq. miles)**

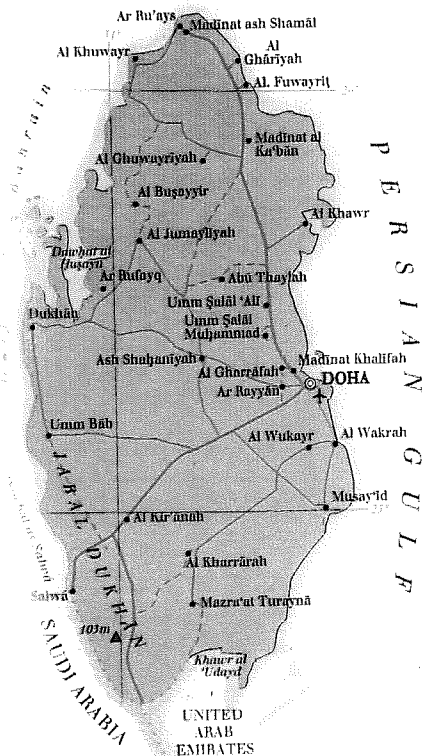
BAHRAIN

Total Area : 680 sq. km
(263 sq. miles)

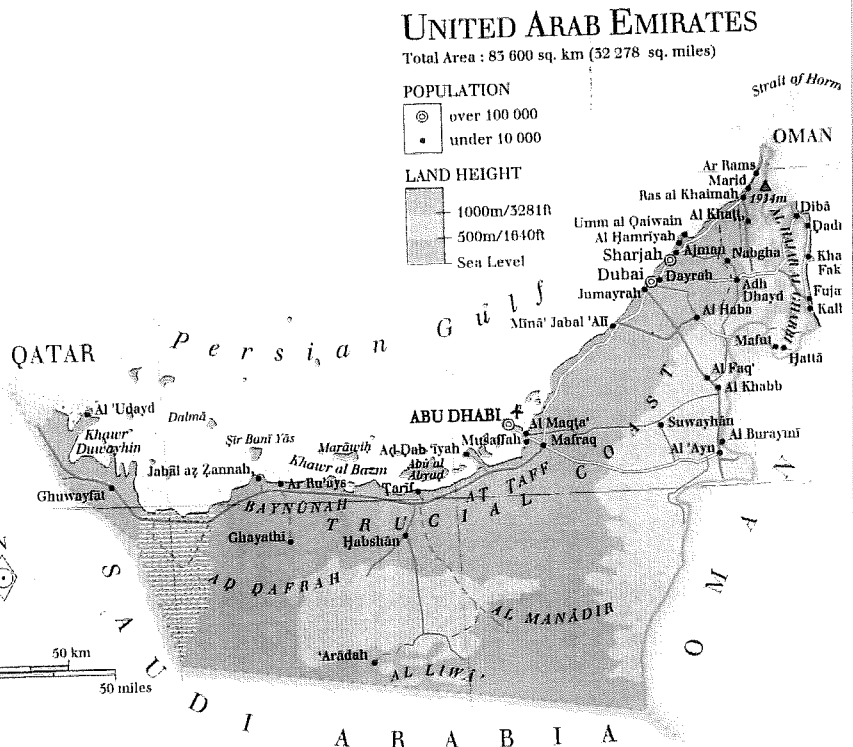
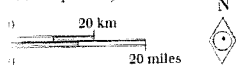
OMAN

Total Area : 212 460 sq. km
(82 030 sq. miles)

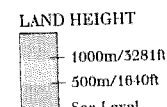
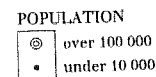
QATAR

Total Area : 11 000 sq. km
(4247 sq. miles)

UNITED ARAB EMIRATES

Total Area : 83 600 sq. km (32 278 sq. miles)

Παράρτημα 5

Δημογραφικά στοιχεία για τη Δυτική Όχθη και τη λωρίδα της Γάζας, δηλαδή το Αυτόνομο Κράτος της Παλαιστίνης, κατά τη διάρκεια των ετών 1987-2012

TABLE 25 : DISTRIBUTION OF PALESTINIAN POPULATION BY DISTRICT 1987 - 2012

WB	1987	1992	1997	2002	2007	2012
Jenin	163608	197211	237234	282016	330411	381444
Tulkarem	167939	202432	243514	289481	339157	391541
Nablus	191638	230998	277878	330332	387018	446794
E.J'lem	137142	165310	198858	236396	276962	319740
Ramallah	190555	229693	276308	328465	384831	444270
Jericho	21534	25957	31224	37118	43488	50205
Bethlehem	115247	138918	167110	198655	232745	268693
Hebron	215337	259565	312242	371182	434879	502047
<i>Subtotal</i>	<i>1203000</i>	<i>1450084</i>	<i>1744368</i>	<i>2073645</i>	<i>2429489</i>	<i>2804733</i>
GAZA STRIP	1987	1992	1997	2002	2007	2012
Gaza N.	93811	116915	143641	173351	205923	241289
Gaza City	235096	292999	359974	434431	516058	604687
Gaza Mid	93557	116600	143253	172883	205367	240637
Khan Younis	128752	160463	197142	237919	282623	331161
Rafah	81784	101926	125225	151127	179522	210354
<i>Subtotal</i>	<i>633000</i>	<i>788903</i>	<i>969235</i>	<i>1169711</i>	<i>1389493</i>	<i>1628128</i>
Grand Total	1836000	2238987	2713603	3243356	3818982	4432861

TABLE 22- FERTILITY, MORTALITY AND NATURAL INCREASE

PROJECTION 4 RATES PER 1.000			
PERIOD	FERTILITY RATE	DEATH RATE	NATURAL INCREASE
WEST BANK			
1987 - 1992	44.5	7.2	37.3
1993 - 1997	42.9	6.1	36.8
1998 - 2002	39.7	5.1	34.6
2003 - 2007	35.9	4.3	31.7
2008 - 2012	32.4	3.7	28.7
GAZA STRIP			
1987 - 1992	50.1	6.2	43.9
1993 - 1997	46.3	5.2	41.1
1998 - 2002	42.0	4.5	37.5
2003 - 2007	38.2	3.8	34.4
2008 - 2012	35.1	3.5	31.7

Πηγή: Palestinian Population Handbook, Part I, II, The West Bank and Gaza Strip, Jerusalem 1993.

**TABLE 3 : ASSUMED INFANT MORTALITY RATES FOR THE WEST BANK
AND GAZA STRIP 1987 - 2012**

Period	IMR			
	West Bank		Gaza Strip	
	Male	Female	Male	Female
1987 - 1992	42	48	38	44
1993 - 1997	35	40	32	36
1998 - 2002	29	33	27	31
2003 - 2007	24	27	23	25
2008 - 2012	20	22	20	22

**Table 2 : Estimates of Palestinian West Bank Population,
1967, 1987**

Area	CBS 1967	%	WBDP 1987	%	Increase %
Rural Areas	357,012	61.2	631,117	59.1	76.8
Urban Areas	226,215	38.8	436,756	40.9	93.1
Total	583,227	100.0	1,067,873	100.0	83.1

Source : The West Bank and Gaza Atlas, WBDP, page 27, 28, Jerusalem, 1988.

**TABLE 14 - PROJECTION 4 POPULATION BY AGE GROUP
1987 - 2012**

(IN TEN THOUSAND)

	1987	1997	2002	2012	% growth 1987/1997	% growth 2002/2012	% growth 1987/2012
WEST BANK							
Total Population	120.3	174.4	207.4	280.5	45.0	35.2	133.2
0-14	57.0	82.8	96.8	116.9	45.3	20.8	105.1
15-29	36.8	48.0	56.0	81.8	30.4	46.1	122.3
30-44	10.7	26.8	35.7	47.0	150.5	31.7	339.3
45-64	11.3	10.9	12.5	27.9	-3.5	123.2	146.9
65-	4.5	5.8	5.4	6.8	28.9	6.2	51.1
GAZA STRIP							
Total Population	63.3	96.9	117.0	162.8	53.1	162.8	157.2
0-14	31.2	48.6	58.0	71.2	55.8	71.2	128.2
15-29	18.2	26.0	30.7	48.2	42.9	48.2	164.8
30-44	6.5	13.7	17.7	25.5	110.8	25.5	292.3
45-64	5.6	5.9	7.4	14.5	5.4	14.5	158.9
65-	1.7	2.6	3.1	3.6	52.9	3.6	111.8

Πηγή: Palestinian Population Handbook, Part I, II, The West Bank and Gaza Strip, Jerusalem 1993.

Figure 22.C: Projected Trends In Rate of Natural Increase
(Projection 4)

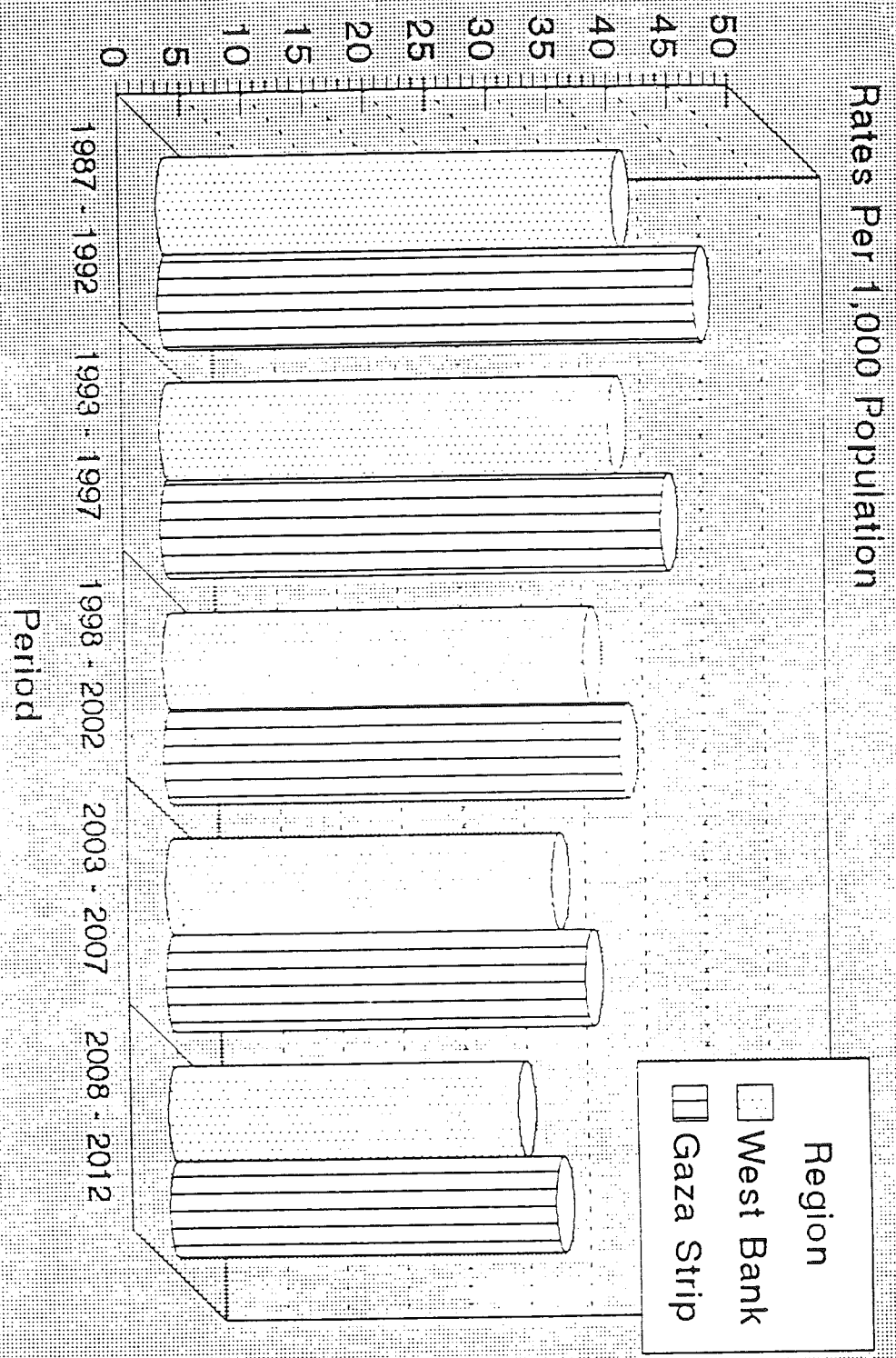

Figure 22.A: Projected Trends In Birth Rates
(Projection 4)

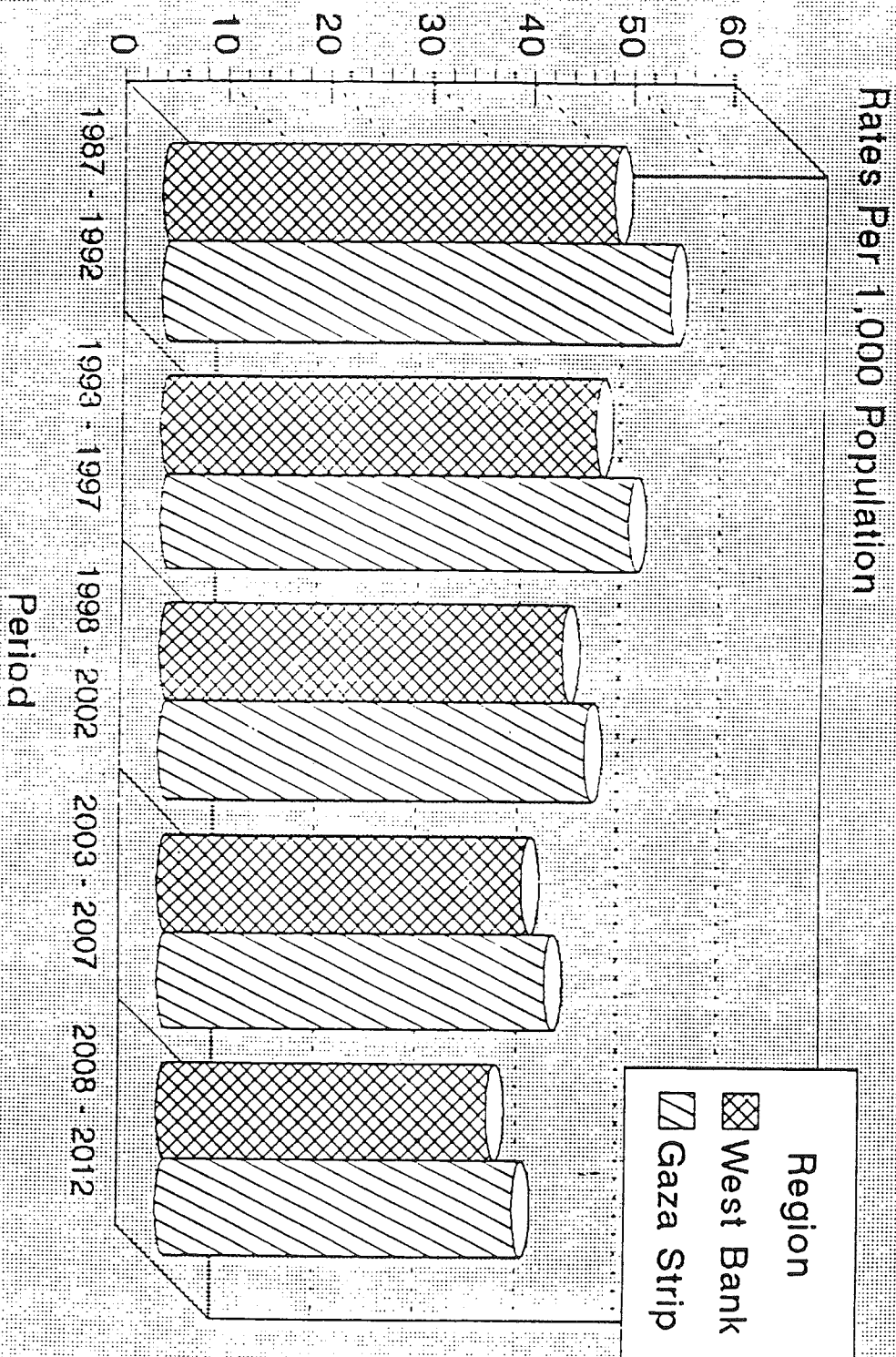
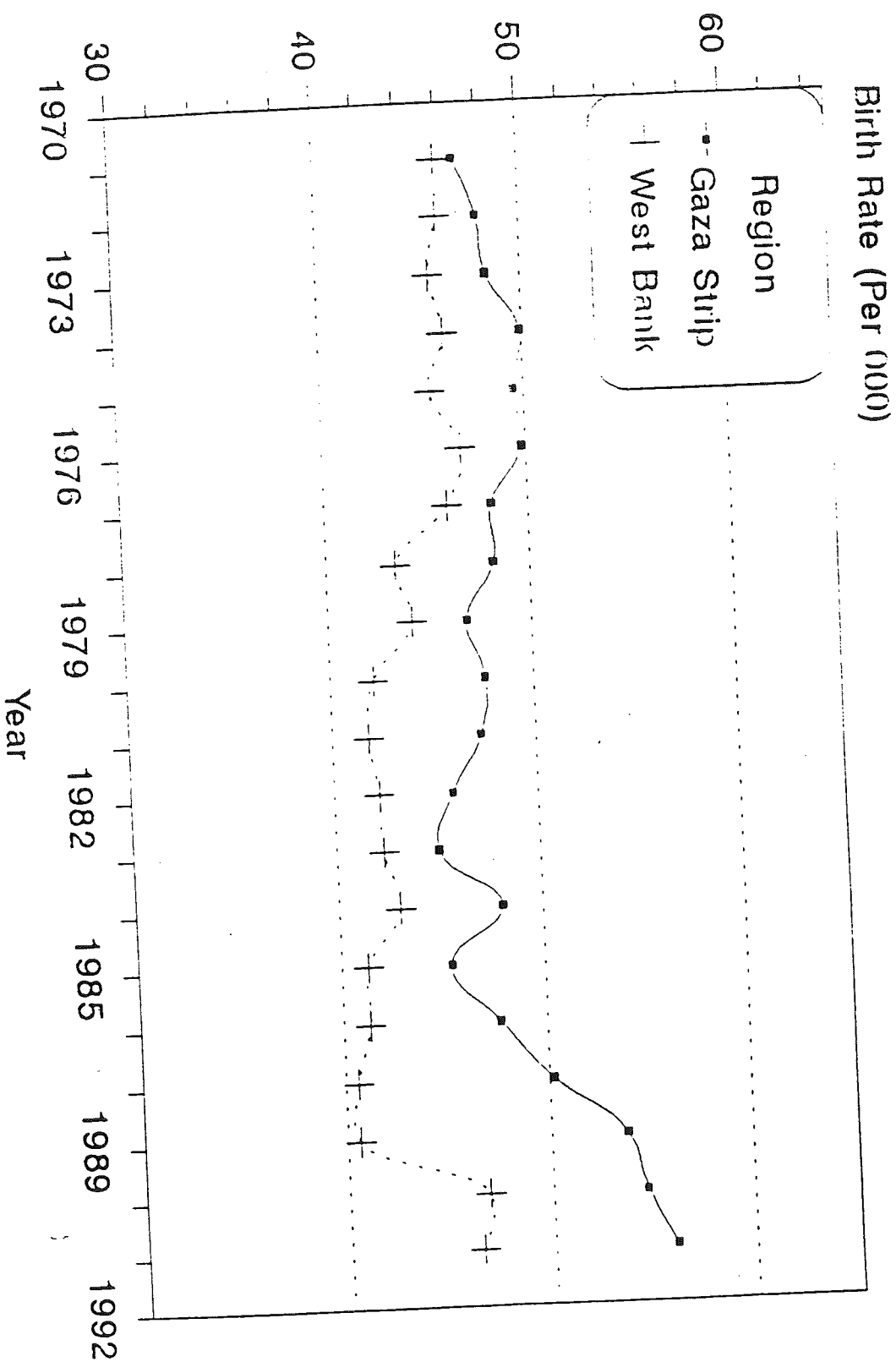

Figure (BR): CBS reported Birth Rates per 1000 Population

CBS Reported Total Fertility Rates

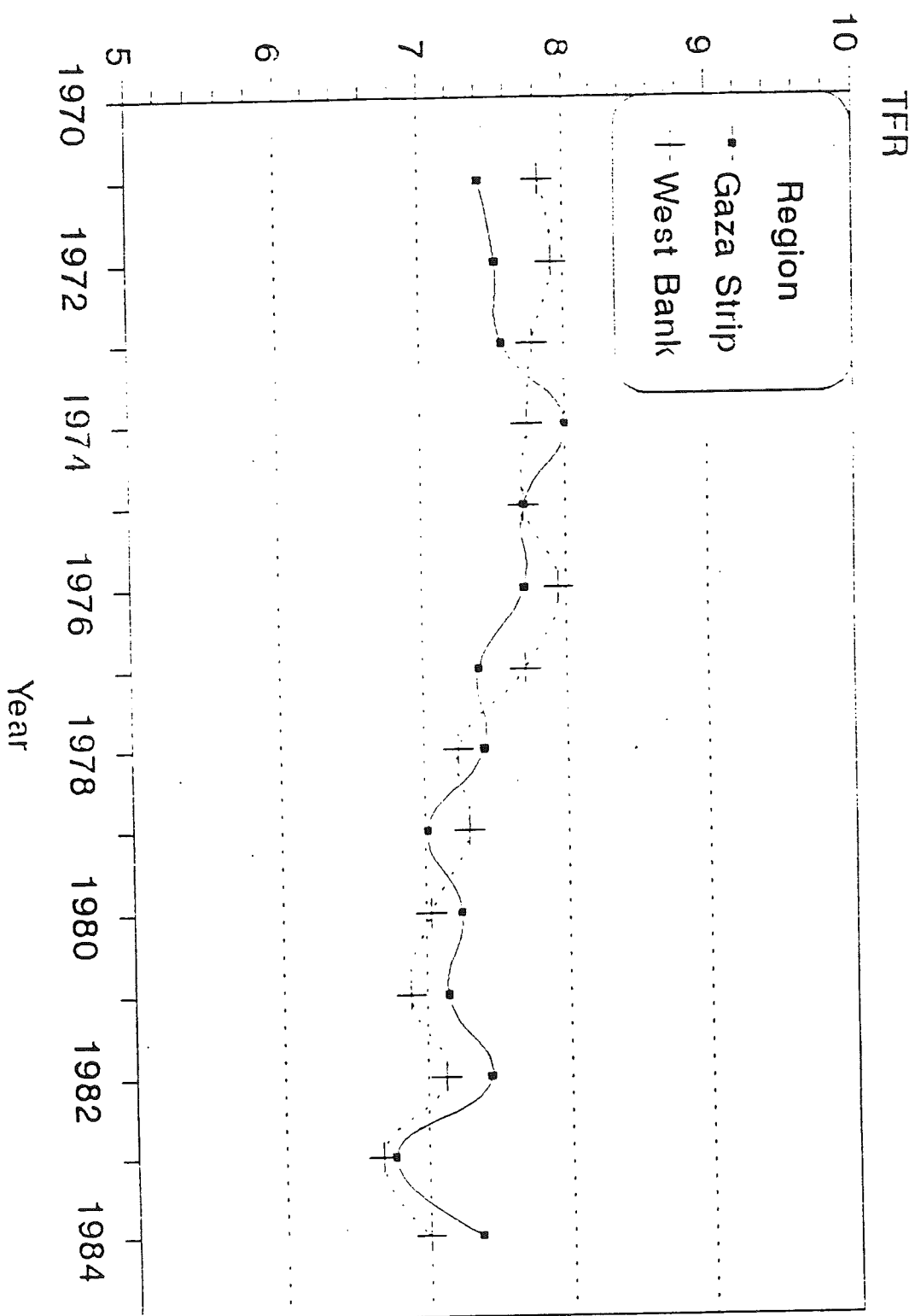

Figure 22.B: Projected Trends In Death Rates
(Projection 4)

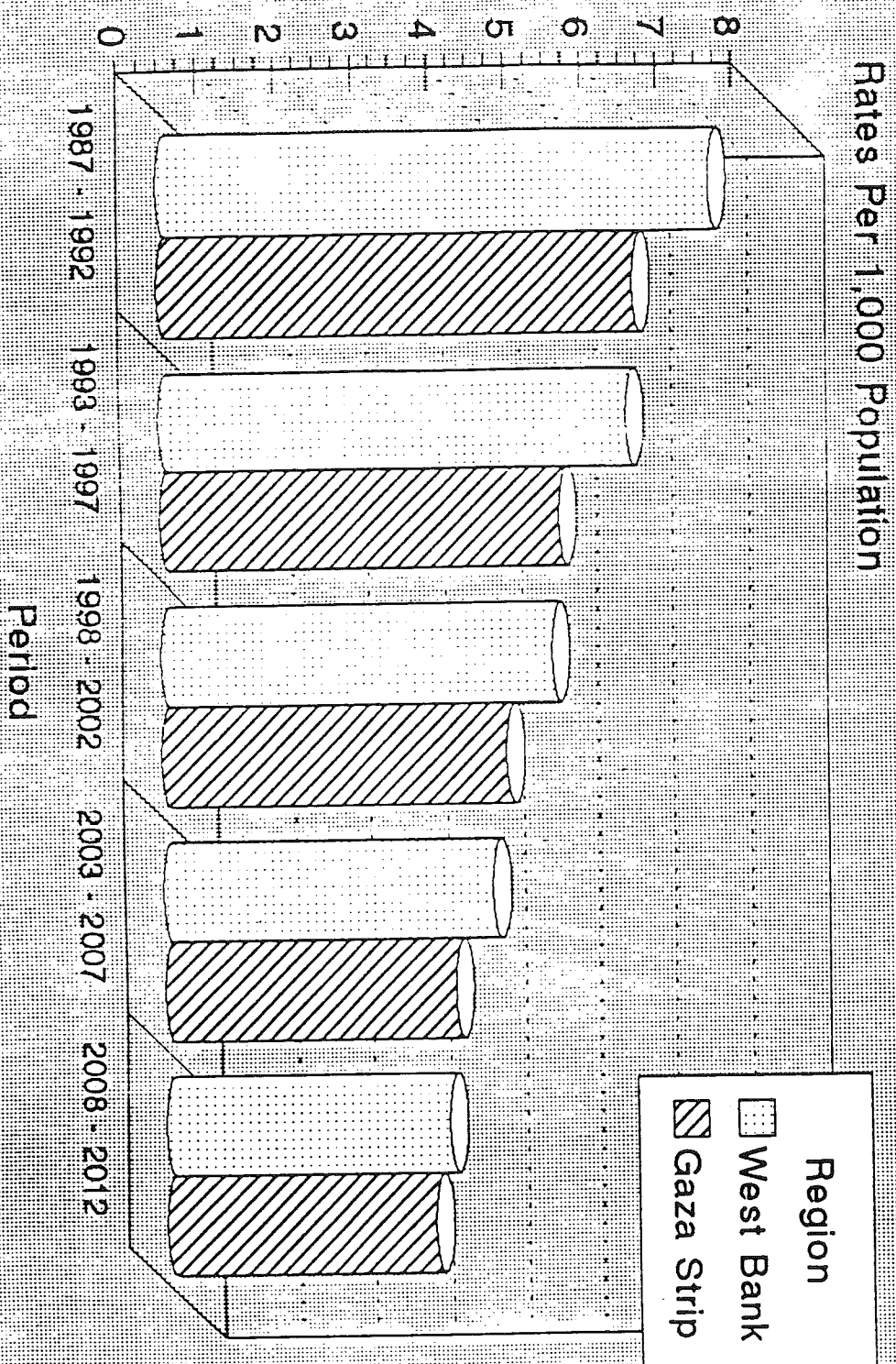

Figure 1: ASSUMED INFANT MORTALITY RATES FOR THE WEST BANK AND GAZA STRIP 1987 - 2012
(By Gender)

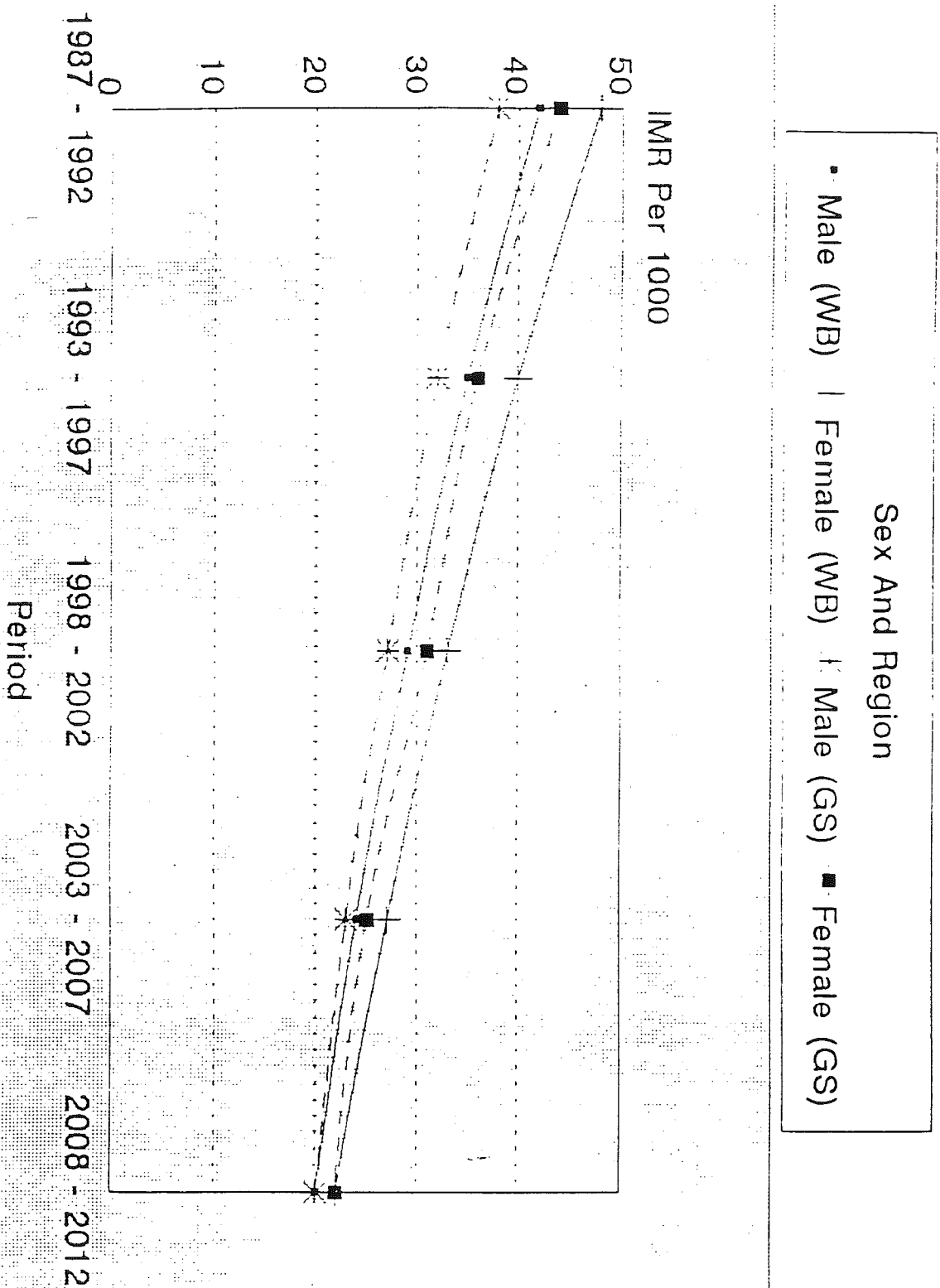

Table A.3: West Bank Male Population by Age Group
(Projection 4)

Age Group	1987	%	1992	%	1997	%	2002	%	2007	%	2012	%
0-4	115172	19.08	144083	19.70	163600	19.09	187878	17.83	201634	16.29	212479	14.85
5-9	96479	15.98	114088	15.60	143052	16.20	167685	15.91	187100	15.12	200391	14.04
10-14	79595	13.19	96078	13.14	113704	12.88	142663	13.54	167317	13.52	186765	13.05
15-19	73565	12.19	79161	10.83	95642	10.83	113276	10.75	142218	11.49	166881	11.66
20-24	65726	10.89	72946	9.98	78602	8.90	95079	9.02	112719	9.11	141628	9.90
25-29	48842	8.09	55068	8.90	72338	8.19	78059	7.41	94533	7.64	112177	7.84
30-34	24120	4.00	48316	6.61	64487	7.30	71805	6.81	77585	6.27	94055	6.57
35-39	12653	2.10	23808	3.26	47795	5.41	63912	6.07	71275	5.76	77105	5.39
40-44	12663	2.10	12442	1.70	23455	2.65	47199	4.48	63240	5.11	70638	4.94
45-49	13869	2.30	12337	1.69	12162	1.38	22997	2.18	46395	3.75	62302	4.35
50-54	13869	2.30	13322	1.82	11901	1.35	11779	1.12	22350	1.81	45227	3.16
55-59	13869	2.30	13026	1.78	12579	1.42	11294	1.07	11230	0.91	21394	1.49
60-64	10854	1.80	12580	1.72	11897	1.35	11564	1.10	10445	0.84	10443	0.73
65-69	8937	1.48	9333	1.28	10915	1.24	10410	0.99	10202	0.82	9262	0.65
70-74	6441	1.07	7064	0.97	7463	0.85	8824	0.84	9507	0.69	8415	0.59
75+	6933	1.15	7570	1.04	8430	0.95	9256	0.88	10777	0.87	11440	0.80

Table A.4: Gaza Strip Male Population by Age Group
(Projection 4)

Age Group	1987	%	1992	%	1997	%	2002	%	2007	%	2012	%
0-4	64535	20.31	87386	21.94	103472	20.45	111593	18.76	121997	17.23	132741	15.97
5-9	56673	17.84	64014	16.07	86841	17.63	99979	16.81	111159	15.70	121608	14.63
10-14	42259	13.30	56463	14.18	63819	12.99	86622	14.56	99769	14.09	110960	13.35
15-19	39310	12.37	42050	10.56	55229	11.45	63596	10.69	86363	12.20	99509	11.97
20-24	34069	10.72	39010	9.80	41778	8.50	55920	9.40	63294	8.94	86005	10.35
25-29	16379	5.15	33760	8.48	38712	7.83	41509	6.98	55611	7.85	62990	7.58
30-34	17035	5.36	16220	4.07	33486	6.82	38448	6.46	41267	5.83	55331	6.66
35-39	7862	2.47	16835	4.23	15060	3.27	33208	5.58	38175	5.39	41013	4.93
40-44	5241	1.65	7736	1.94	16606	3.38	15873	2.67	32871	4.64	37834	4.55
45-49	6552	2.06	5116	1.28	7573	1.54	16299	2.74	15611	2.20	32383	3.90
50-54	7862	2.47	6308	1.58	4944	1.01	7345	1.23	15851	2.24	15217	1.83
55-59	6552	2.06	7406	1.86	5970	1.22	4701	0.79	7009	0.99	15172	1.83
60-64	4913	1.55	5965	1.50	6784	1.38	5502	0.93	4353	0.61	6518	0.78
65-69	3667	1.15	4246	1.07	5196	1.05	5957	1.00	4862	0.69	3868	0.47
70-74	2464	0.78	2917	0.73	3412	0.69	4219	0.71	4877	0.69	4010	0.48
75+	2387	0.75	2801	0.70	3355	0.68	4022	0.68	4972	0.70	5970	0.72

Table A.5: West Bank Female Population by Age Group
(Projection 4)

Age Group	1987	%	1992	%	1997	%	2002	%	2007	%	2012	%
0-4	110447	18.43	135901	18.90	159359	18.52	177906	17.44	191242	16.04	201819	14.69
5-9	92537	15.44	108855	15.14	134478	15.62	158159	15.51	176936	14.84	190486	13.87
10-14	75821	12.65	92036	12.80	108404	12.60	134055	13.14	157781	13.24	176616	12.86
15-19	68656	11.45	75333	10.48	91572	10.64	107982	10.59	133654	11.21	157421	11.46
20-24	63284	10.56	68023	9.46	74775	8.69	91040	8.93	107498	9.02	133197	9.70
25-29	47761	7.97	62550	8.70	67381	7.83	74211	7.28	90506	7.59	107015	7.79
30-34	25075	4.18	47112	6.55	61852	7.19	66773	6.55	73681	6.18	89999	6.55
35-39	16120	2.69	24671	3.43	46479	5.40	61167	6.00	66172	5.55	73144	5.33
40-44	16120	2.59	15800	2.20	24252	2.82	45808	4.49	60426	5.07	65501	4.77
45-49	16716	2.79	15705	2.18	15441	1.79	23765	2.33	45008	3.78	59511	4.33
50-54	16716	2.79	16121	2.24	15199	1.77	14991	1.47	23147	1.94	43968	3.20
55-59	16120	2.69	15867	2.21	15358	1.79	14546	1.43	14407	1.21	22333	1.63
60-64	11344	1.89	14903	2.07	14753	1.71	14365	1.41	13675	1.15	13616	0.99
65-69	10460	1.75	10027	1.39	13272	1.54	13230	1.30	12984	1.09	12451	0.91
70-74	6534	1.09	8568	1.19	8292	0.96	11075	1.09	11157	0.94	11060	0.81
75+	5692	0.95	7392	1.03	9790	1.14	10899	1.07	13685	1.15	15371	1.12

Table A.6: Gaza Strip Female Population by Age Group
(Projection 4)

Age Group	1987	%	1992	%	1997	%	2002	%	2007	%	2012	%
0-4	60500	19.19	82461	21.11	95104	19.90	105700	18.39	115856	17.00	126082	15.82
5-9	49356	15.66	59749	15.29	81737	17.10	94466	16.43	105188	15.44	115398	14.48
10-14	39166	12.42	49120	12.57	59535	12.46	81502	14.18	94262	13.83	104998	13.17
15-19	36300	11.52	38941	9.97	48905	10.23	59323	10.32	81282	11.93	94047	11.80
20-24	31524	10.00	35999	9.21	38689	8.09	48643	8.46	59083	8.67	81004	10.16
25-29	24837	7.88	31193	7.98	35698	7.47	38418	6.68	48385	7.10	58817	7.38
30-34	16558	5.25	24530	6.28	30883	6.46	35397	6.16	38167	5.60	48114	6.04
35-39	10190	3.23	16313	4.18	24234	5.07	30562	5.32	35103	5.15	37889	4.75
40-44	8279	2.63	10003	2.56	16060	3.36	23902	4.16	30216	4.43	34747	4.36
45-49	8279	2.63	8078	2.07	9790	2.05	15750	2.74	23506	3.45	29758	3.73
50-54	8916	2.83	7998	2.05	7832	1.64	9513	1.65	15358	2.25	22963	2.88
55-59	7642	2.42	8482	2.17	7642	1.60	7504	1.31	9157	1.34	14818	1.86
60-64	5095	1.52	7086	1.81	7910	1.65	7153	1.24	7069	1.04	8654	1.09
65-69	4310	1.37	4521	1.16	6336	1.33	7107	1.24	6484	0.95	6437	0.81
70-74	2443	0.77	3548	0.91	3758	0.79	5300	0.92	6017	0.88	5523	0.69
75+	1844	0.58	2647	0.68	3882	0.81	4679	0.81	6319	0.93	7751	0.97

Table 18a : Age Specific Sex Ratio for the Period 1987 - 2012

Age group	1987	1992	1997	2002	2007	2012
West Bank						
0 - 4	104.3	106.0	105.8	105.8	105.4	105.3
5 - 9	104.3	104.8	106.4	106.4	105.7	105.5
10 - 14	105.0	104.4	104.9	106.4	106.0	105.8
15 - 19	107.2	105.1	104.4	104.9	106.4	106.0
20 - 24	103.9	107.2	105.1	104.4	104.7	106.3
25 - 29	102.3	104.0	107.4	105.2	104.5	104.8
30 - 34	96.2	102.6	104.3	107.5	105.3	104.5
35 - 39	78.6	96.5	102.8	104.5	107.7	105.4
40 - 44	78.6	78.6	96.7	103.0	104.7	107.8
45 - 49	83.0	78.6	78.8	96.8	103.1	104.7
50 - 54	83.0	82.6	78.3	78.6	96.6	102.9
55 - 59	86.0	82.1	81.9	77.6	78.0	95.8
60 - 64	95.7	84.4	80.6	80.5	76.4	76.7
65 - 69	85.5	93.1	82.2	78.7	78.6	74.6
70 - 74	98.6	82.5	90.0	79.7	76.3	76.1
75 +	121.9	102.4	86.1	85.0	78.8	74.4

Table 18b : Age Specific Sex Ratio for the Period 1987 - 2012

Age group	1987	1992	1997	2002	2007	2012
Gaza Strip						
0 - 4	106.7	106.0	105.6	105.6	105.3	105.3
5 - 9	114.8	107.1	106.2	105.8	105.7	105.4
10 - 14	107.9	115.0	107.2	106.3	105.8	105.7
15 - 19	108.3	108.0	115.0	107.2	106.3	105.8
20 - 24	108.1	108.4	108.0	115.0	107.1	106.2
25 - 29	66.0	108.2	108.4	108.1	114.9	107.1
30 - 34	102.9	66.1	108.4	108.6	108.1	115.0
35 - 39	77.2	103.2	66.3	108.7	108.6	108.3
40 - 44	63.3	77.3	103.4	66.4	108.8	108.9
45 - 49	79.1	63.3	77.4	103.5	66.4	108.8
50 - 54	88.2	78.9	63.1	77.2	103.2	66.3
55 - 59	85.7	87.3	78.1	62.7	76.5	102.4
60 - 64	96.4	84.2	85.8	76.9	61.6	75.3
65 - 69	85.1	93.9	82.0	83.8	75.0	60.1
70 - 74	100.7	82.2	90.8	79.6	81.1	72.6
75 +	129.5	105.8	86.4	86.0	78.7	77.0

Figure A.1.5: Age Pyramid for 1992 West Bank population

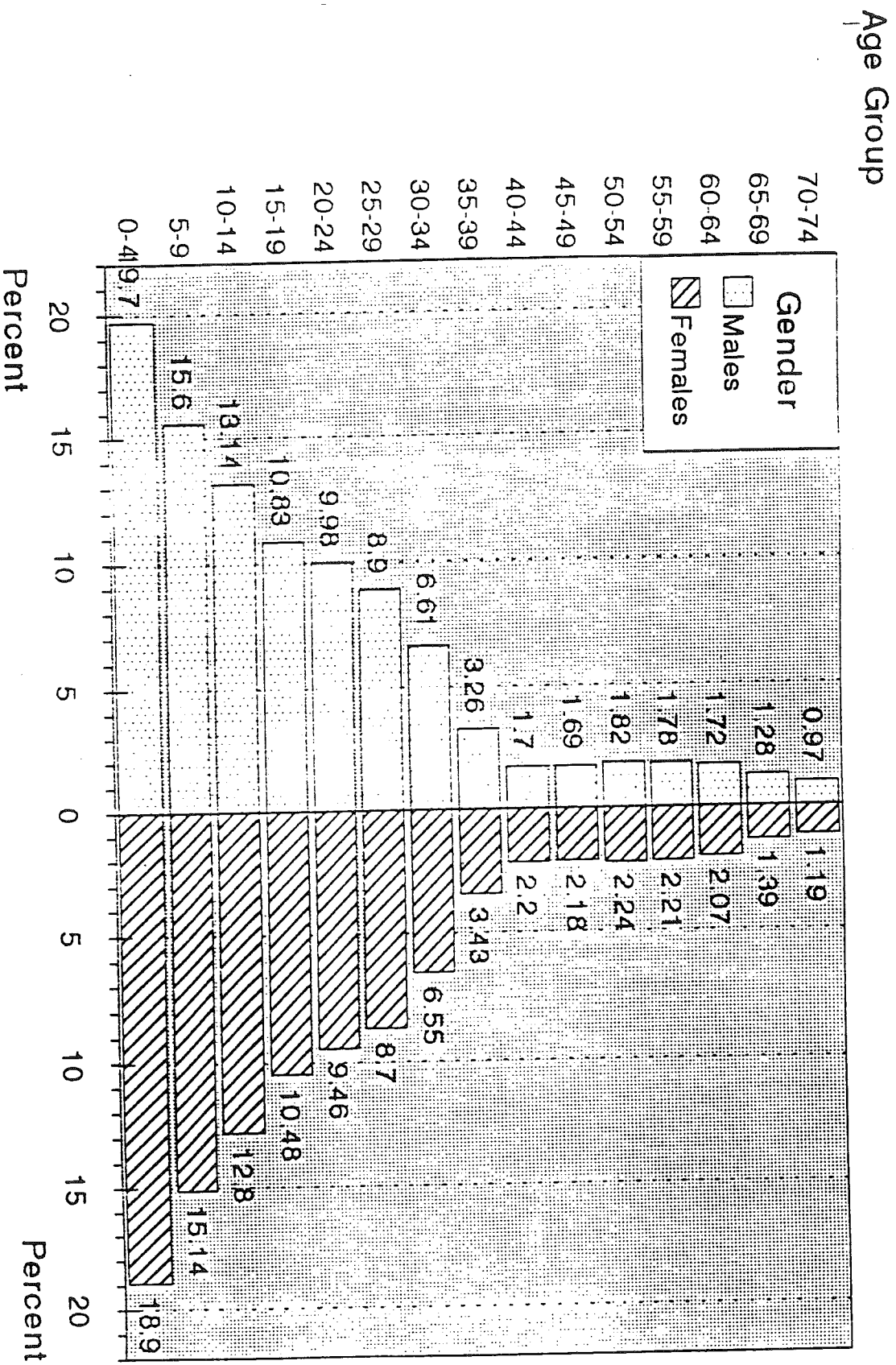

Figure A.1.8: Age Pyramid for 1992 Gaza Strip population

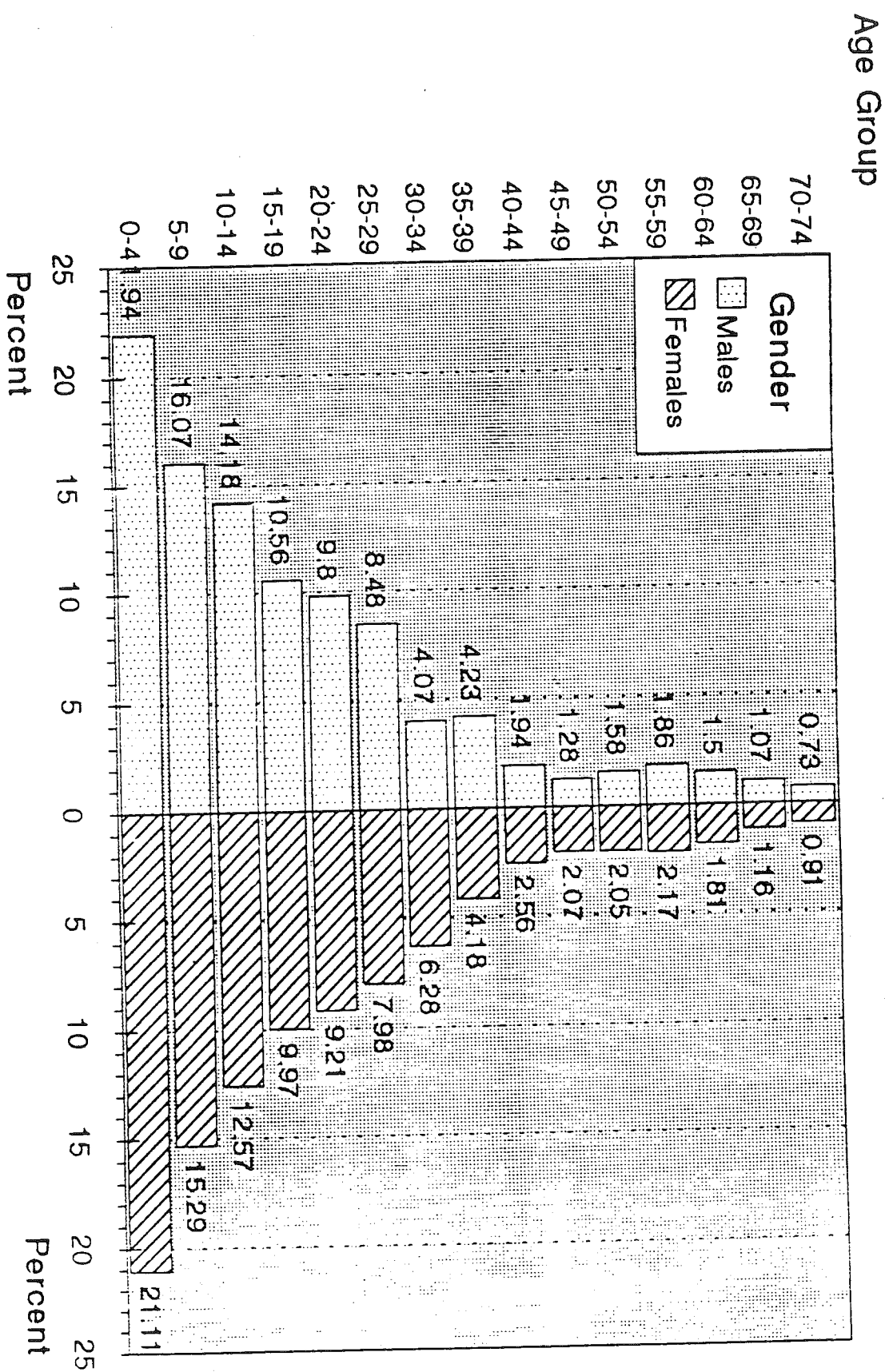

Figure 23.A: West Bank population by district and year
(Projection 4)

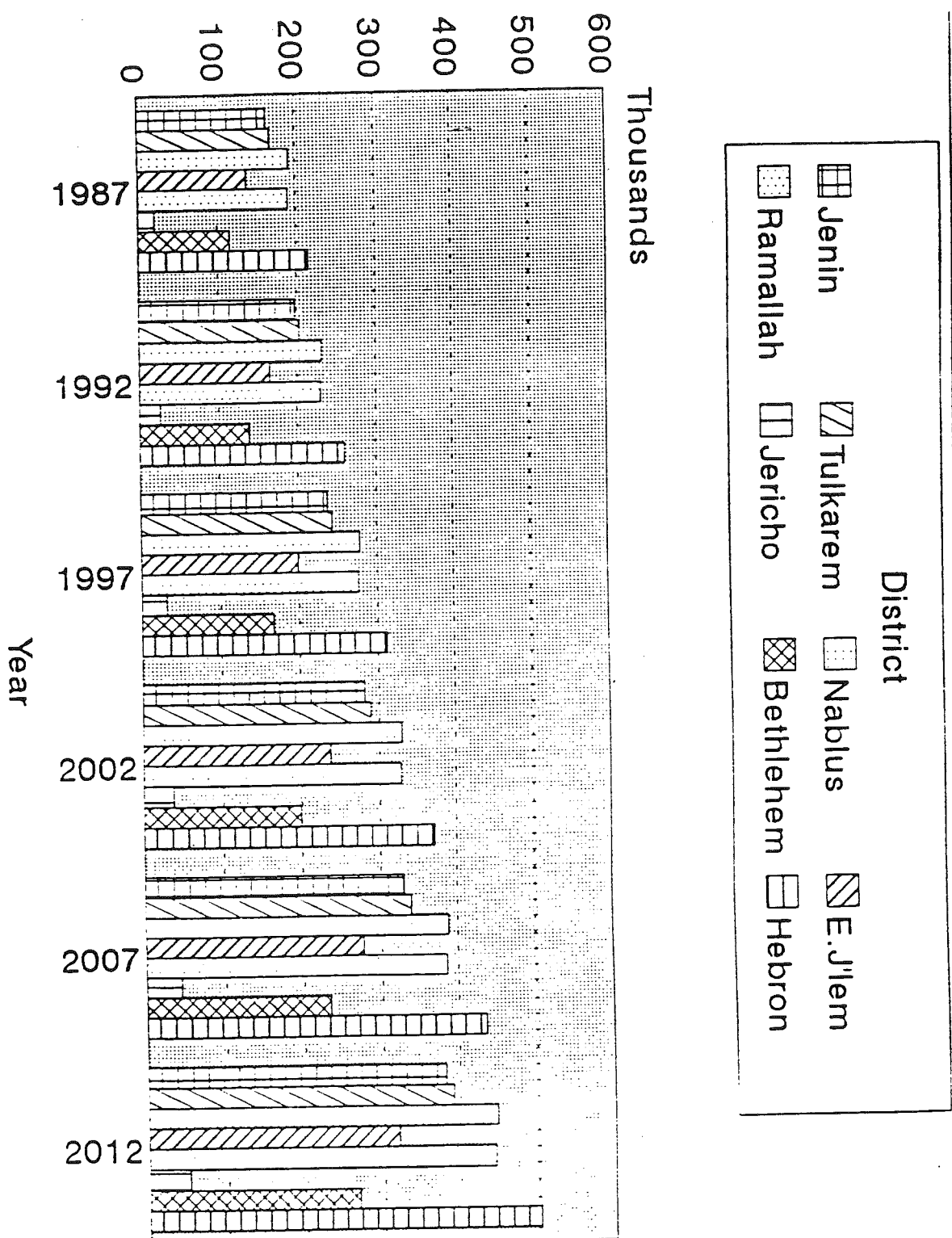
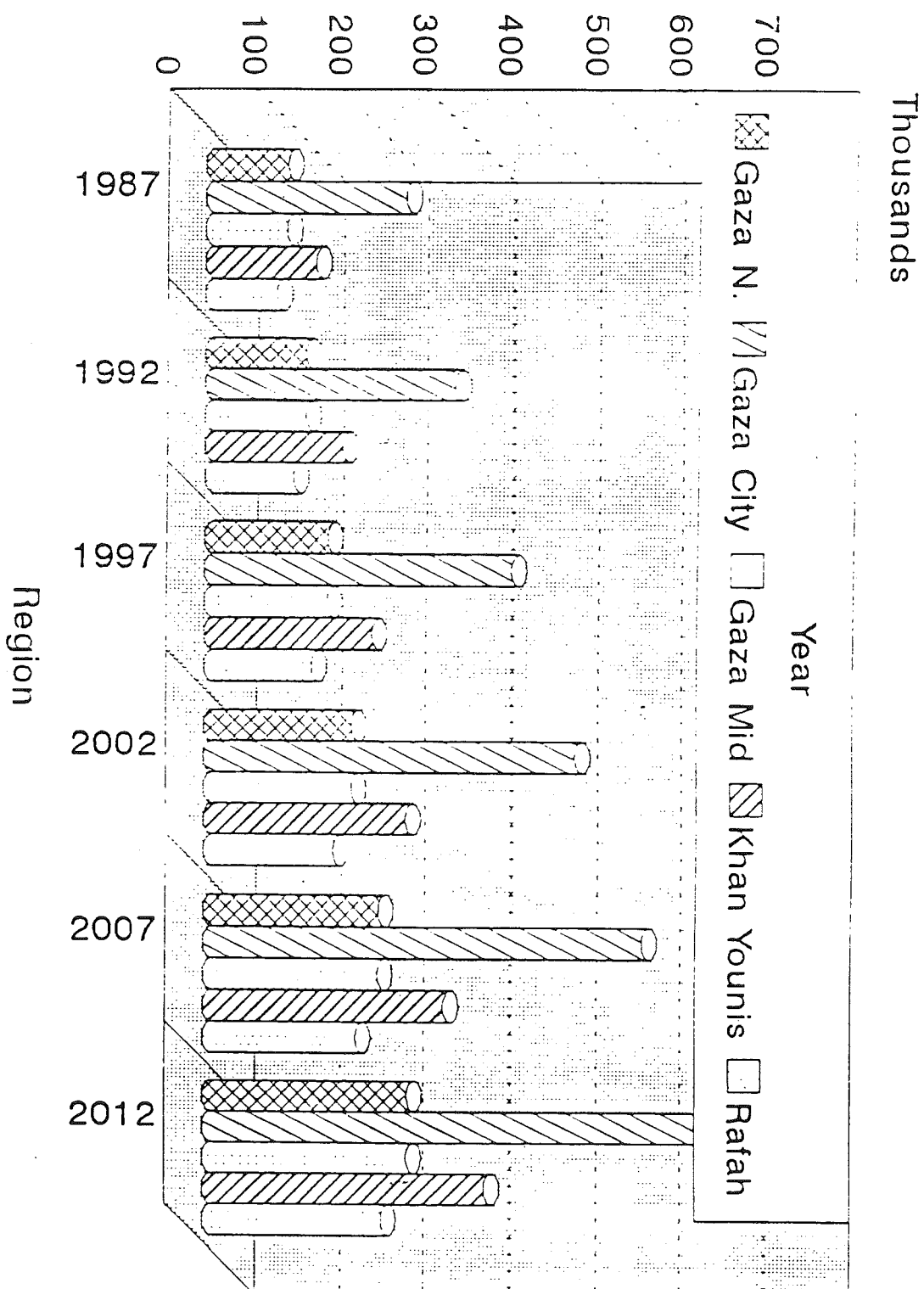

Figure 25.B: Gaza Strip population by region and year
(Projection 4)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΑΡΑΒΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλ-Ντίτι Σάλεχ, "Η Στρατηγική της Αραβικής Ανάπτυξης και οι Μελλοντικές Προσδοκίες". Έκδοση Ντάρ Ελ- Τζαλίλ, Αμμάν 1992.
- Αλ-Ντίτι Σάλεχ, "Τα Κρίσιμα Προβλήματα που Εμποδίζουν την Ανάπτυξη των Αραβικών Χωρών". Έκδοση Ντάρ Σλ-Τζαλίλ, Αμμάν 1995.
- Αλ-Σάμχα Μούσα, "Γάμος και Οικογενειακές Σχέσεις στην Αραβική Κοινωνία" Κοινωνικό Τμήμα του Ιορδανικού Πανεπιστημίου, Αμμάν 1990.
- Αλ-Σαρταουή Μαχμούντ, "Το Ισλάμ και ο Οικογενειακός Προγραμματισμός", Θρησκευτικό Τμήμα του Ιορδανικού Πανεπιστημίου, Αμμάν 1990.
- Αμπντάλα Ιμπραχίμ, "Η Γονιμότητα στον Αραβικό Κόσμο". Ινστιτούτο Δημογραφικών Μελετών, Δαμασκός, 1993.
- Αμπού-Ανιάνα Φάτχι, "Οι Κατευθύνσεις της Εσωτερικής Μετανάστευσης στον Αραβικό Κόσμο", Βαγδάτη, 1990.
- Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Θεμάτων. Επιμορφωτικό Φυλλάδιο με θέμα, "Δημογραφική Ανάλυση των Αραβικών Χωρών", Κάιρο 1985.
- Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Θεμάτων. "Ετήσια Κοινή Στατιστική Έκθεση", Κεντρική Διοίκηση, Κάιρο 1987.
- Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Θεμάτων. "Ετήσια Κοινή Στατιστική Έκθεση", Κεντρική Διοίκηση, Κάιρο 1990.
- Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Θεμάτων. Επιμορφωτικό Φυλλάδιο με θέμα, "Ο Πληθυσμός και η Οικονομία στον Αραβικό Κόσμο". Κάιρο, 1990.

- Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Θεμάτων.
Επιμορφωτικό Φυλλάδιο με θέμα “ Η Αστικοποίηση στον
Αραβικό Κόσμο”. Κάϊρο, 1993.
- Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Θεμάτων.
“Ετήσια Κοινή Στατιστική Έκθεση”, Κεντρική Διοίκηση, Κάϊρο
1994.
- Αραβικός Σύνδεσμος, Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Θεμάτων.
Επιμορφωτικό Φυλλάδια με θέμα, “Οι Δημογραφικές Εξελίξεις
στις Αραβικές Χώρες, Προβλήματα και Προοπτικές”. Κάϊρο, 1994.
- Γάζι Ιμπραχείμ, “Ο πληθυσμός του Κόσμου”. Έκδοση Αλ-Τσάρκ Ελ-
Αράβι, Χάλαμπ-Συρία, 1995.
- Διεθνής Τράπεζα (World Bank), “Έκθεση για την Παγκόσμια
Ανάπτυξη” (World Development Report), Washington 1994,
(Αραβική Μετάφραση), Αλ-Αχράμ, Κάϊρο 1994.
- ΕΛ-Νταστούρ. “Ημερήσια Ιορδανική Εφημερίδα”. Αμμάν, Πέμπτη,
16.5.96.
- ΕΛ-Γκούτς Αλ-Αραβί, “Ημερήσια Αραβική Εφημερίδα”, Λονδίνο,
Τρίτη, 19.6.96.
- Επένδυση, Μηνιαίο Λιβυκό Περιοδικό, “Άρθρο με Θέμα: Τροφική
Ασφάλεια στον Αραβικό Κόσμο”. Έκδοση, Αραβική Λιβυκή Εταιρία
για τις Εξωτερικές Επενδύσεις, Τρίπολη-Λιβύη, Νοέμβριος 1995.
- Μακμπουλ Χάνι, “Η Δημογραφική Κατάσταση στην Δυτική Οχθη της
Παλαιστίνης”. Έκδοση. Κοινή Ιορδανο-Παλαιστινιακή Επιτροπή
Κοινωνικών και Οικονομικών Μελετών, Αμμάν - Ιερουσαλήμ,
1991.
- Ομράν Αμπντέλ-Ραχμάν, “Ο Σημερινός και Μελλοντικός Πληθυσμός
των Αραβικών Χωρών”. Έκδοση United Nations Population Fund,
(Αραβική Έκδοση), New York 1990.
- Περιφερειακά Γραφεία της UNESCO για την Εκπαίδευση στις
Αραβικές Χώρες “Έκθεση για την Εκπαίδευση στις Αραβικές
Χώρες”. Παρίσι (Αραβική Έκδοση), Κάϊρο 1993.

- Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO για την Εκπαίδευση στις Αραβικές Χώρες, Εκπαιδευτικό Δημογραφικό Πρόγραμμα, Πέμπτο Μέρος του Βιβλίου: "Η Δημογραφική Πολιτική στις Αραβικές Χώρες". Παρίσι (Αραβική Έκδοση) Αμμάν, 1994.
- Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Development Program), "Έκθεση της Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Report), New York, Oxford University Press, 1993, (Αραβική Μετάφραση), Αλ-Αχράμ, Κάιρο 1993.
- Σακούρ Μουχάμαντ, "Τα Ζήττημα της Ανάπτυξης στην Αραβική Κοινότητα. Προβλήματα και Προοπτικές". Εκδόσεις Αλ-Μάτρεκ, Βυρητός, 1992.
- Τσαρίφ Χάσαν, "Το Πρόβλημα του Παλαιστινιακού λαού". Έκδοση Ντάρ Ελ- Τζαλίλ, Αμμάν, 1994.
- Ταουφείκ Αμράλ, "Ο Ρόλος των Γυναικών στην Αραβική Κοινωνία". Έκδοση Μπείτ Ελ-Νάχντα, Δαμασκός, 1991.
- Τμήμα Δημογραφίας της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής του ΟΗΕ για την Δυτική Ασία, "Η Δημογραφία και η Ανάπτυξη στην Περιοχή της Δυτικής Ασίας". Αρ. 24, Αμπού Ντάμπι-Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, 1988.
- Τμήμα Δημογραφίας της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής του ΟΗΕ για την Δυτική Ασία, "Η Δομή του Πληθυσμού στις Χώρες της Δυτικής Ασίας". Αρ. 32, Ριάντ - Σαουδική Αραβία, 1992.
- Τμήμα Δημογραφίας της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής του ΟΗΕ για την Δυτική Ασία, "Φυσική Αύξηση του Πληθυσμού στην Μέση Ανατολή" Αρ. 36, Αμμάν, 1994.
- Χαμεντάν Μουστάφα, "Η Γεωγραφία του Πληθυσμού στην Αραβική Κοινότητα". Έκδοση Ντάρ Τζαλίλ, Αμμάν, 1990.
- Χαμούντα Αχμάντ, "Η Δημογραφία στην Ιορδανία", Τμήμα Δημογραφικών Μελετών του Ιορδανικού Πανεπιστημίου, Αμμάν, 1993.

Χαρούντα Αχμάντ, "Η Γονιμότητα και ο Οικογενειακός Προγραμματισμός στις Αραβικές Χώρες". Τμήμα Δημογραφικών Μελετών του Ιορδανικού Πανεπιστημίου. Αμμάν, 1994.

B. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγαπητίδη Σωτ. Ι., "Δημογραφικά Θέματα", Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα 1993.

Dorling Kindersley, "World Reference Atlas". Copyright Dorling Kindersley Limited, London 1995.

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, "Οι Δημογραφικές Εξελίξεις στη Μεταπολεμική Ελλάδα". Εκδόσεις Α. Α. Λιβάνη-Νέα Σύνορα, Αθήνα 1994.

Ελληνική Εταιρία Δημογραφικών Μελετών (ΕΔΗΜ), "Ευρωπαϊκή Δημογραφική Κοινότητα. Η Θέση της Ελλάδας", 1988.

Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας, "Πληθυσμιακή Ανάλυση", Γεωργίου Ν.Τζιαφέτα, Αθήνα, 1990.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, "Η Δημογραφική Κατάσταση στην Ευρωπαϊκή Ένωση". Έκθεση 1994. Λουξεμβούργο, 1995.

Ένρα Εμκε-Πουλοπούλου, "Τα Δημογραφικά". Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα 1994.

Ιερό Κοράνιο, "Το Μεταφρασμένο Κείμενο του Ιερού Κορανίου στην Ελληνική Γλώσσα". Έκδοση, Μαριάννα Ιωάννου Λάτση, Αθήνα 1987.

Jacounes Vallin, "Ο Πληθυσμός της Γης. Εξελίξεις, Προβλήματα, Προοπτικές". Επιμέλεια Α.Τ.Τσαούσης. Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1989.

Journal of Economic Literature, "The Population Problem Theory and Evidence". By Partha Dasgupta, University of Cambridge and Beijer International Institute of Ecological Economics, Stockholm. Val. XXXIII (December 1995), pp. 1879-1902.

- Ρέππας Παναγιώτης, "Οικονομική Ανάπτυξη, Θεωρίες και Στρατηγικές", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1991.
- Σιάμπου Γεώργιος, "Δημογραφία", Εκδόσεις Σμπίλιας, Αθήνα 1986.
- Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, Ετήσιο Περιοδικό. "Ο Αγώνας της Γυναίκας", Αθήνα, Ιούλιος 1994 - Ιούνιος 1995.
- The Economist, "Procket World in Figures", The Economist Books Ltd, Printed in Italy, 1993.
- Τσαούση Δ.Γ., "Κοινωνική Δημογραφία", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1991.
- Ziad Abdeen and Hasan Abu-Libdeh, "Palestinian Population Handbook", Part I and II. The West Bank and Gaza Strip. Copyright Planing and Research Center, Jerusalem 1993.

